

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

SAMHÄLLET OCH FILMEN

Film- och tv-undervisning **2**
Kortfilm

SOU 1972:9

24

Statens offentliga utredningar

1972:9

Utbildningsdepartementet

Samhället och filmen

Del 2

Film- och tv-undervisning

Kortfilm

Betänkande avgivet av Filmutredningen 1968

Stockholm 1972

91-38-00270-1 (F)

ISBN ~~91-38-01399-1~~

Samhället och filmen

Del 2

Film- och tv-produktion

Kortfilm

Till Statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Kungl. Maj: t bemyndigade den 28 juni 1968 chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga för att utreda frågan om filmbranschens ekonomiska struktur och villkor m. m.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 9 juli 1968 såsom sakkunniga presidenten i Göta hovrätt N. Erik Åqvist, ledamoten av riksdagen och numera talmannen Torsten Bengtson, advokaten Ola Ellwyn, ledamoten av riksdagen redaktören Sture Palm, numera statssekreteraren Thage G. Peterson, direktören Harry Schein och regissören Jan Troell. Åqvist utsågs att vara ordförande.

De sakkunniga antog namnet Filmutredningen 1968.

Troell entledigades den 20 mars 1969 på egen begäran från sitt uppdrag. Samtidigt uppdrogs åt regissören Kjell Grede att inträda i hans ställe.

Ellwyn och Peterson entledigades på egen begäran från sina uppdrag, Ellwyn den 28 januari och Peterson den 1 februari 1971. I deras ställe tillkallades den 28 juni 1971 direktörerna Bengt Göransson och Göran Lindgren.

Departementschefen tillkallade den 19 september 1968 hovrättsrådet Gunnar Ekman att vara huvudsekreterare åt utredningen och den 10 oktober 1969 numera departementssekreteraren Leif Larson att vara biträdande sekreterare.

Inom utredningen har fungerat ett arbetsutskott bestående av ledamöterna Schein, ordförande, Grede och Lindgren.

Som experter åt utredningen har tillkallats den 16 december 1968 numera kammarrättsrådet Birger Stening, den 28 mars 1969 numera universitetslektorn Bo L. Eklund, den 24 november 1971, räknat fr. o. m. den 1 november 1971 t. o. m. den 30 juni 1972, film ljudteknikern Hans Andersson, skolkonsulenterna Sven-Gustaf Edqvist, direktören Allan Elison, regissören Erling Ericsson, filmfotografen Ragnar Frisk, regissören Stig Hammar, fotografen Lennart Johansson, sekreteraren Gösta Larsson, teckningslärarkandidaten Veija Luukkonen, numera universitetslektorn Dag Nordmark, lektorn Sven Norlin, direktören Harry Persson, läraren i filmvetenskap Örjan Roth Lindberg, teckningsläraren Lars Sjögren, produktionsledaren Erik Sundh, skolkonsulenterna Bo Söderberg, fil. kand. Siv Thorsell, undervisningsrådet John Ulne, regissören Karsten Wedel och producenterna Ingrid Stenbeck samt den 14 januari 1972, räknat fr. o. m. den 1 januari t. o. m. den 30 juni 1972 redaktören Bo Heurling.

Luukkonen entledigades på egen begäran från sitt uppdrag den 27 mars 1972. I hennes ställe tillkallades studierektorn Roland Larsson.

Utredningen överlämnade den 17 december 1970 sitt första betänkande, "Samhället

och filmen", del 1 (SOU 1970: 73). I detta redovisas frågor om samhällsstödda biograf-er, filmstudios, barnfilm samt filmbranschen och tv.

Utredningen överlämnar härmed sitt andra

betänkande "Samhället och filmen", del 2. I betänkandet redovisas frågor om film- och tv-undervisning samt kortfilm.

Stockholm den 12 december 1972.

N. Erik Åqvist

Torsten Bengtson

Kjell Grede

Bengt Göransson

Göran Lindgren

Sture Palm

Harry Schein

/Gunnar Ekman

Leif Larson

Innehåll

Kapitel 1 <i>Utredningsuppdraget och dess fullgörande</i>	7	4.4 Lärarutbildning	35
1.1 Direktiven	7	4.4.1 Lärarhögskolorna	35
1.2 Utredningsarbetet	7	4.4.2 Teckningslärarinstitutet	36
1.2.1 Allmänt	7	4.4.3 Universiteten	36
1.2.2 Smalfilmsutredningen	9	4.4.4 Fortbildning	37
		4.4.5 Allmänna synpunkter	38
		4.4.6 Annan utbildning	38
I Film- och tv-undervisning		4.5 Högre utbildning och forskning	39
		4.5.1 Universiteten	39
		4.5.2 Studentfilmstudios	41
Kapitel 2 <i>Inledning</i>	11	Kapitel 5 <i>Utredningens förslag</i>	43
Kapitel 3 <i>Frågans tidigare behandling</i>	13	5.1 Undervisningens innehåll och omfattning	43
Kapitel 4 <i>Erfarenheter och utvärdering av nuvarande ordning</i>	17	5.2 Undervisningsformer och arbetssätt	45
4.1 Undervisningens innehåll och omfattning	17	5.3 Hjälpmedel	45
4.1.1 Grundskolan och gymnasieskolan	17	5.4 Lärarutbildning	46
4.1.1.1 Analys av läroplan för grundskolan	17	5.5 Högre utbildning och forskning	48
4.1.1.2 Analys av läroplan för gymnasieskolan	21	Kapitel 6 <i>Film- och tv-undervisning i ett framtidsperspektiv</i>	51
4.1.2 Specialundervisning	25	6.1 Samhälle och skola	51
4.1.3 Annan utbildning	26	6.2 Utvecklingsarbete inom ramen för gällande läroplaner	52
4.2 Undervisningsformer och arbetssätt	28	6.2.1 Kognitiva mål	52
4.2.1 Skolväsendet	28	6.2.2 Manuella mål	53
4.2.1.1 Metodfrågor	28	6.2.3 Emotionella mål	53
4.2.1.2 Samverkans- och ansvarsfrågor	28	6.2.4 Estetiska mål	54
4.2.2 Annan utbildning	30	6.2.5 Sociala mål	55
4.3 Hjälpmedel	30	6.2.6 Angelägna åtgärder inom ramen för tillsynsmyndigheternas ordinarie ansvarsområden	55
4.3.1 Nuvarande ordning	30	6.3 Läroplansutveckling	56
4.3.1.1 Skolväsendet	30	6.3.1 Film- och tv-undervisningens plats i en ev. ämnesblockbildning för samordnad kommunikationsträning	56
4.3.1.2 Annan utbildning	33		
4.3.2 Utredningens överväganden	34		

6.3.2 Film- och tv-undervisningens plats i den öppna skolan	58	Bilaga 4 Sammanfattning av "Filmundervisning på grundskolans högstadium"	116
6.4 Film- och tv-undervisningen i ett globalt perspektiv	59	Bilaga 5 Film- och tv-undervisning i vissa andra länder	119
II Kortfilm		Bilaga 6 Den svenska kortfilmen (Förslag av filmfackliga gruppen)	123
<hr/>			
Kapitel 7 <i>Inledning</i>	61	Bilaga 7 Effektivisering av distribution av fri kortfilm (Förslag av Allan Elison och Stig Hammar)	133
Kapitel 8 <i>Frågans tidigare behandling</i>	62	Bilaga 8 Den svenska kortfilmen (Förslag av Harry Persson)	136
8.1 Allmänt	62	Bilaga 9 PM om tull och mervärdesskatt vid viss införsel av film och av apparatur för filminspelning och tv-sändning	138
8.2 Utredningar och riksdagsbehandling m. m.	68		
Kapitel 9 <i>Expertutlåtanden</i>	71		
Kapitel 10 <i>Utredningens överväganden</i>	74		
10.1 Inledning	74		
10.2 Synpunkter på experternas förslag	74		
10.3 Allmänna synpunkter på produktionsstödet	75		
10.4 Centralt initierad produktion	78		
10.5 Regional produktion	79		
10.6 Distribution m. m.	81		
10.7 Kostnadsberäkningar	82		
III Sammanfattning			
<hr/>			
Inledning	85		
Film- och tv-undervisning	85		
Kortfilm	90		
Sammanställning av utredningens förslag	94		
<i>Bilagor</i>			
Bilaga 1 Metodiska aspekter på undervisningen om film och tv	98		
Bilaga 2 AV-centralernas utlåning av film i filmkunskap	102		
Bilaga 3 Läromedelsförteckning i film- och tv-kunskap	103		

1 Utredningsuppdraget och dess fullgörande

1.1 Direktiven

I direktiven för utredningens arbete vilka innefattas i statsrådsprotokollet den 28 juni 1968 redogjorde dåvarande chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Palme, inledningsvis för 1963 års filmreform och syftet med denna. Han erinrade vidare bl. a. om de krav på en vidareutbyggnad av reformen som rests i den allmänna debatten.

Av direktiven framgår att utredningen skall se över bl. a. filmundervisningen i skolorna samt kortfilmens situation. Härom anförs följande:

Frågan om filmdistributionen berör också den i läroplanerna för olika skolformer upptagna filmundervisningen. Denna kommer att ställa anspråk såväl på tillgång till värdefull och för ändamålet passande film som på lämpliga visningslokaler.

Ett annat väsentligt distributionsproblem föranleds av kortfilmens situation. Kortfilmen får f. n. inte någon andel av biografernas biljettintäkter. Det finns ingen tillräcklig kommersiell motivering för vare sig distributörer eller biografägare att visa kortfilmer. Produktion av svenska kortfilmer har visserligen stimulerats genom filminstitutet, men resurserna härför är begränsade. Kortfilmerna kan f. n. nå en större publik i huvudsak endast genom televisionen och även denna väg är av formella och innehållsmässiga skäl öppen för endast ett begränsat urval filmer.

1.2 Utredningsarbetet

1.2.1 Allmänt

Utredningsarbetet har drivits i nära kontakt med personer och organisationer som är

verksamma inom de båda områden som behandlas i betänkandet. Samarbete och samråd har skett framför allt med två expertgrupper med sakkunskap, den ena på film- och tv-undervisning, den andra på kortfilm. I undervisningsgruppen har ingått företrädare för bl. a. skolöverstyrelsen, teckningslärarinstitutet, universiteten, Svenska film lärarföreningen, Svenska kommunförbundet och Sveriges Radio. Kortfilmsgruppen har bestått av representanter för bl. a. de filmfackliga organisationerna samt Smalfilmsdistributörernas förening och andra branschorganisationer.¹

Experterna har inom sina olika områden gjort en kartläggning av nuvarande förhållanden och lagt fram förslag till åtgärder. Kortfilmsexperterna har inte kunnat enas om ett gemensamt förslag. Från deras sida har redovisats tre olika promemorior, en från en grupp bestående främst av de filmfackliga representanterna, en från representanterna för Föreningfilmo och SoL-FILM samt en från företrädaren för kortfilmssektionen av Föreningen Sveriges filmproducenter.

Kap. 6 har utarbetats av experten Bo

¹ Inbjudan att ingå i båda expertgrupperna utgick även till föreningen FilmCentrum som emellertid avböjt att delta. Föreningen uttalade att den "med beklagande måste konstatera att de sedan länge ställda kraven på representativitet, medinflytande och kulturpolitisk omprövning ännu ej tillmötesgått av filmutredningen. Under dessa förhållanden blir ovannämnda inbjudan minst sagt irriterande. En diskussion om delsektorer inom filmen blir självklart meningslös, för att inte säga onödigt."

Söderberg. Den analys av målprecisering m. m. som redovisas i kapitlet är närmast avsedd att utgöra ett diskussionsunderlag för film/tv-undervisningens framtida inriktning.

För att inhämta upplysningar om kortfilmen i Danmark har experterna Bo Heurling och Karsten Wedel gjort en studieresa till Köpenhamn.

För att få reda på omfattningen och inriktningen av filmanvändningen i film- och tv-undervisningen har utredningen gjort en enkät härom hos läns-AV-centralerna och de större kommunala AV-centralerna (bil. 2). I samråd med skolöverstyrelsen och kommunförbundet har utredningen också gjort en enkät angående läromedel i film- och tv-kunskap som finns i marknaden f. n. En förteckning häröver har upprättats (bil. 3). Vidare har utredningen gjort en enkät hos samtliga lärarhögskolor beträffande förekomsten av film/tv-undervisning i skolorna.

I fråga om filmförsörjningen för högre filmstudier och forskning och därmed sammanhängande frågor om bl. a. deponering av filmer i filminstitutets filmarkiv har utredningen haft överläggningar med filmproducentföreningen och Sveriges filmuthyrareförening.

Utredningen har tagit del av en C1-uppsats av Erwin Bennedich m. fl., "Filmundervisning på grundskolans högstadium", som lagts fram i mars 1972 på institutionen för teater- och filmvetenskap vid Stockholms universitet. I uppsatsen redovisas resultaten av en lärarenkät med frågor bl. a. om hur filmundervisningen bedrivs i skolorna, dess form och innehåll samt lärarens möjligheter och personliga inställning till filmundervisning. En sammanfattning av resultaten bifogas betänkanudet (bil. 4).

Utredningens expert Birger Stening har på utredningens uppdrag undersökt frågor om tull och mervärdeskatt vid införsel av film och teknisk filmutrustning (bil. 9).

Utredningen har tagit del av två C1-uppsatser om kortfilm som getts ut våren 1972 vid institutionen för teater- och filmvetenskap i Stockholm.¹

Vid ett "stormöte" har ledamöter i utred-

ningen och utredningens kortfilmsexperten diskuterat kortfilmsfrågan med bl. a. medlemmar i de filmfackliga organisationerna. Utöver vad som framgått av det föregående har utredningen eller dess sekretariat haft överläggningar eller andra kontakter med representanter för barnfilmkommittén, Dramatiska institutet, Folkets Husföreningarnas Riksorganisation, FilmCentrum, Föreningen för filmregissörer inom svenska teaterförbundet, Föreningen produktions- och inspelningsledare, Föreningen Sveriges filmlydtekniker, skolöverstyrelsen, Stiftelsen Filmform, Svenska filminstitutet, Svenska film-läraryrket, Svenska kommunförbundet, Svenska studentfilmstudios centralsekretariat, Svenska teaterförbundets avdelning för filmfotografer, Sveriges biografägareförbund, Sveriges Radio, Sveriges smalfilmförbund, teckningslärarinstitutet samt universiteten i Stockholm och Uppsala.

Utredningen har hittills hållit 24 interna sammanträden. Härtill kommer arbetsutskottets och sekretariatets sammanträden. Genom utrikesdepartementet har inhämtats uppgifter om film- och tv-undervisningen m. m. i andra länder (bil. 5).

Till utredningen har inkommit skrivelser från ämbetsverk, organisationer och enskilda personer i frågor som berörs av utredningsuppdraget.

Utredningen har efter anmodan avgett följande remissyttranden:

- (1) den 17 mars 1972 över en ansökan av Föreningsfilmo om statsbidrag till dess verksamhet under 1972,
- (2) den 27 april 1972 över en ansökan av Folkets Husföreningarnas Riksorganisation om statsbidrag till centrala kostnader för fortsatt verksamhet med spridning av kvalitetsfilm,
- (3) den 27 april 1972 över en ansökan av

¹ Catharina Falkengård m. fl., Svensk kortfilm, Nuvarande produktions- och distributionsförhållanden. - Stockholm 1972 (stencil). AnnKatrin Agebäck, "Interchange" och "Sven-Erik", En studie av två svenska kortfilmers produktions-, distributions- och visningsförhållanden. - Stockholm 1972 (stencil).

FilmCentrum om statsbidrag till för-
eningens verksamhet under budgetåret
1972/73,

- (4) den 18 augusti 1972 över en ansökan av
SoL-FILM om statsbidrag till dess verk-
samhet under budgetåret 1972/73,
- (5) den 18 augusti 1972 över en ansökan av
gruppen Film Samtal om statsbidrag till
dess verksamhet.

I detta betänkande lägger utredningen fram
förslag på två olika områden: film- och
tv-undervisning samt kortfilm. Som skäl för
att redan nu redovisa förslagen i ett delbe-
tänkande vill utredningen i första hand
framhålla behovet och angelägenheten av
reformer på de berörda områdena. Utred-
ningen avser att härafter avge dels ett be-
tänkande som innefattar bl. a. en system-
teoretisk analys av den svenska filmbran-
schen, dels ett slutbetänkande.

1.2.2 Smalfilmsutredningen

Inom ramen för sitt uppdrag som sakkunnig
inom utbildningsdepartementet avgav Harry
Schein (smalfilmsutredningen) i juni 1972
ett betänkande rörande distributionen av
smalfilm (Ds U 1972:9). I betänkandet
skisseras en organisation för smalfilmsdistrib-
ution m. m. I första hand avser organisatio-
nen att förbättra försörjningen av undervis-
ningsfilm o. d. Härutöver skall den fylla vissa
funktioner som berör barnfilm och s. k. fri
kortfilm.

Smalfilmsutredningen föreslår att det in-
rättas en "filmcentral". Dess viktigaste upp-
gift skulle vara att komma tillrätta med
bristerna inom smalfilmsdistributionen,
främst genom dokumentation och katalogi-
sering, aktiv information och marknadsfö-
ring, kompletterande insatser inom den fysis-
ka distributionen samt import och export.
Det förutsätts att uppgifterna kan komma
att vilgas när statsmakterna tar ställning till
filmutredningens betänkande.

Filmcentralen föreslås bli en stiftelse med
stater som huvudman. Det anges emellertid
alternativa administrativa lösningar. Vissa

delar av centralens verksamhet skall enligt
förslaget vara självfinansierande, andra be-
kostas med statsmedel.

Smalfilmsutredningens betänkande har re-
missbehandlats och ärendet bereds f. n. inom
utbildningsdepartementet. Filmutredningen
har inte haft betänkandet på remiss. Vid
remissen uttalade departementet att de delar
av förslagen som berör filmutredningens
arbetsområde kommer att behandlas i ett
sammanhang i samband med beredningen av
filmutredningens betänkanden. Remissin-
stanserna bör därför, framhålls det, kon-
centrera sig på de delar av smalfilmsbe-
tänkandet som rör läromedelssidan.

Filmutredningen har i förevarande delbe-
tänkande anledning att gå in på smalfilmsbe-
tänkandet bara i den mån det kan ha
relevans för det som tas upp i delbetänkan-
det, dvs. film/tv-undervisning och kortfilm. I
det följande berörs smalfilmsutredningens
förslag i vissa sammanhang. Utredningen tar
på olika sätt ställning till en del av förslagen.
Sålunda godkänns i princip tanken på en
filmcentral för att lösa vissa uppgifter beträf-
fande film/tv-undervisningen och kortfilm.
Utredningen vill emellertid betona att dess
ställningstagande till smalfilmsbetänkandet
är begränsade till dessa båda områden.

Som framgått ovan berörs i direktiven ifrågasvarande del av utredningens uppdrag som "den i läroplanerna för olika skolformer upptagna filmundervisningen". Frågan tas upp närmast i anslutning till filmdistributionen och direktiven tar som synes sikte på dels filmen, dels skolan. Tv nämns inte, inte heller undervisning utanför skolan.

I de gällande läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan behandlas numera genomgående både film och tv. Jämfört med tidigare läroplaner har tv-momentet fått större omfattning. Det har också skett en förskjutning från de traditionella estetiska och historiska perspektiven till massmediaspekter. Denna utveckling avspeglas i viss mån i läromedlen på området liksom i den lärarutbildning som förekommer.

Utredningen har utgått från att även tv-undervisning skall tas upp. I filmundervisningen bör filmen behandlas ur olika synpunkter: estetiska, historiska, upplevelsemässiga och som massmedium.

I begreppet film/tv-kunskap innefattar utredningen undervisning med olika metoder – praktiskt och teoretiskt – om film och tv sett ur olika perspektiv. I vissa fall – t. ex. i förskola och fritidshem – läggs större vikt vid sådant som film som uttrycksmedel, upplevelse och fritidssysselsättning.

Utredningens förslag i detta betänkande bygger liksom det första betänkandet (1970) på nuvarande förhållanden på det tekniska

området. En betydande teknisk utveckling pågår visserligen på videoområdet, i fråga om kassett-tv, kabel-tv och super 8-film m. m. Den kommer troligen att medföra stora förändringar inom film/tv-undervisningen. Redan idag erbjuder videotekniken stora fördelar i det praktiska filmarbetet.

Av allt att döma återstår dock ännu ett antal år innan de tekniska nyheterna är färdiga att tas i bruk i stort. Utredningen har därför ansett det saknas anledning att frångå den utgångspunkt i dessa frågor man hade i det förra betänkandet, så mycket mindre som den tekniska utvecklingen inte torde göra de investeringar eller andra åtgärder som nu föreslås föräldrade.

Utredningen anser vidare att film/tv-undervisningen inte bör ses som enbart en ungdomsskolans angelägenhet. Förskolan – daghem och lekskolor – samt fritidshem har också en viktig uppgift att fylla liksom ungdomsorganisationer, föreningsliv, fritidsverksamhet och vuxenutbildningen. Tyngdpunkten i utredningens överväganden ligger på grundskolan och gymnasieskolan. Men utredningen går också utanför skolans ram.

I ett särskilt avsnitt behandlar utredningen den viktiga frågan om lärarutbildningen på området. I anslutning härtil har utredningen ansett sig böra kortfattat gå in också på högre filmutbildning och forskning främst i den mån den har betydelse för eller i övrigt anknytning till lärarutbildning.

Film och tv som läromedel (AV-hjälpmedel) har utredningen i princip ansett falla utanför utredningsuppdraget. Dessa frågor är en del av det allmänna läromedelområdet som har behandlats av läromedelsutredningen (SOU 1971:91) och smalfilmsutredningen. Några skarpa gränser går emellertid inte att dra. Det är inte heller fråga om någon gränsdragning: använder man film som hjälpmedel finns det anledning att också integrera synpunkter om t. ex. filmen som språk. Utredningen har sålunda tagit med även frågor om undervisning *med* film i sammanhang där det fallit sig naturligt.

Skolfilmsverksamhet, dvs. att använda film som läromedel i skolorna, har rätt gamla anor i Sverige. Redan i början av 20-talet började sådan verksamhet i Stockholm i skoldirektionens regi. Sverige uppnådde snart en ledande ställning på området där f. ö. SF:s skolfilmsavdelning var en av pionjärerna.

Efter andra världskriget växte i flera länder fram tanken på att skolan skall ge undervisning om filmmédiet och inte bara använda det som hjälpmedel i andra ämnen. Man närmade sig i allmänhet problemet från två rätt olika infallsvinklar. En opinionsriktning – den estetiska – hävdade betydelsen av filmen som konststart. En annan – den protektionistiska – hade nära samband med den s. k. barnfilmsrörelsen och ville komplettera censur och andra skyddsåtgärder inför film och tv med en undervisning som man gärna vill ge en etisk och smakfostrande riktning.

Ingen av dessa opinionsriktningar kom att dominera diskussionen i Sverige. Visserligen började man under 50-talet utgå från att filmen som konststart hade blivit så betydelsefull att skolan måste ägna uppmärksamhet åt den parallellt med undervisningen om t. ex. litteratur, bildkonst och musik. Samma attityd till filmstudiet, sammanhängande med konstnärliga kriterier, smakfostran etc., avspeglades i t. ex. direktiven till gymnasieutredningen i början av 60-talet. Där sade man

bl. a. – med direkt hänseelse på filmen – att man borde undersöka ”huruvida det under 1900-talet har tillkommit några nya former för konstnärligt uttryck som skolan bör ägna intresse”.

En viss fackdiskussion förekom också om möjligheterna att förebygga inte önskvärda filmeffekter på barn och ungdom genom filmundervisning som ett komplement eller alternativ till filmcensuren negativa funktion. (Jfr bl. a. filmcensurutredningens slutbetänkande, SOU 1969: 14.)

Redan under 50-talet trängde en annan uppfattning fram som inte tog sikte på att vare sig motarbeta filmverkningar eller ge en filmestetisk skolning. Man framhävde i stället filmens betydelse för information och opinionsbildning. I undervisningen borde man se på filmen som språk snarare än som konststart, tyngdpunkten borde läggas på kommunikationsaspekten. Den uppfattningen låg till grund för att man sedermera i läroplanerna förlade filmundervisningen främst till det man såg som det centrala kommunikationsämnet, svenska.

Tv:s genombrott i slutet av 50-talet aktualiserade ytterligare behovet av undervisning om de audivisueella massmedierna. Samtidigt stod skolväsendet inför en reform. Det blev naturligt att man vid arbetet med läroplaner både för nya grundskolan och för de gymnasiala skolformerna förutsatte att det skulle finnas undervisning om film och tv.

Den första filmundervisningen utgick från studentfilmstudios i Uppsala och Lund. Många av de lärare som hade varit medlemmar under sin studietid införde i sin undervisning filmkunskap, huvudsakligen med estetisk inriktning.

Någon samordning fanns inte och lärarna hade stora problem att få tag på lämpliga filmer och lämpligt material. I början av 60-talet började man mera allmänt inse behovet av filmundervisning.

En rekommendation från Nordiska kulturkommissionen 1961 om att filmkunskap borde ingå i undervisningen ledde till att skolöverstyrelsen (SÖ) erbjöd skolorna ämnet som försöksobjekt. Försök med filmundervisning – som i en del fall innefattade filminspelning – förekom vid några skolor omkring 1960.¹

1961 tillsatte SÖ i samråd med gymnasieutredningen en arbetsgrupp för planläggning och ledning av försök med filmkunskap. Försöken utfördes i högsta ringarna i tre skolor. Under 60-talets första år förekom också på sina håll länsstudiedagar i filmundervisning.

Fortbildning av lärare i film/tv-kunskap startade i form av studiedagar och kortare sommarkurser i början av 60-talet. Från 1965 har kurserna skett i SÖ:s regi.

Under de första åren höjdes många röster för att filmundervisningen skulle bli ett eget ämne på schemat. Det ansågs dock inte möjligt att genomföra. Dessutom hade filmundervisningen så många beröringspunkter med andra ämnen att den ansågs utgöra ett lämpligt integreringsobjekt.

1962 blev filmundervisning obligatorisk i grundskolan. *Läroplanen* för grundskolan 1962 (Lgr 62) behandlade dock film- och tv-kunskap i mycket begränsad omfattning. Inte heller läroplanen för gymnasiet 1965 berörde film/tv i någon större utsträckning. Något hårdare accentuerad var filmkunskapen i 1965 års läroplan för fackskolan.

Fr. o. m. läsåret 1970/71 infördes 1969 års läroplan för grundskolan (Lgr 69) i vissa årskurser. Den skall vara helt genomförd fr. o. m. läsåret 1972/73. För gymnasiesko-

lan som innefattar förutvarande gymnasiet och fackskolan gäller också numera en ny läroplan (Lgy 70). I de nya läroplanerna har undervisning om film/tv fått en starkare ställning än förut.

Vid sidan om den teoretiska film/tv-undervisningen förekom tidigt praktiskt filmarbete. Som nämnts gjordes försök med filminspelning i skolan omkring 1960. De nya läroplanerna ger större möjlighet än förut till sådant arbete. Under senare år har också redovisats flera resultat av barns och ungdomars filmskapande. Försöksverksamhet har förekommit även med handikappade barn.

De åtgärder som vidtogs för *utbildning av lärare* i filmkunskap begränsades tidigare i stort sett till insatser inom fortbildningen. Som framgått har det sålunda bedrivits kursverksamhet angående film och tv. Numera ges också reguljär undervisning i ämnet, framför allt vid tekningslärarinstitutet. Möjligheter till undervisning finns också vid bl. a. universiteten.

Vid lärarhögskolorna förekom tidigare undervisning om film/tv/massmedier i rätt liten utsträckning eller inte alls. Någon plan för undervisningen fanns inte och dess omfattning och innehåll varierade starkt.

På tekningslärarinstitutet infördes utbildning om film och tv i större skala 1968.

1962 ordnade Kursverksamheten vid Uppsala universitet en sommarkurs i filmundervisning för intresserade studenter och lärare. Den upprepades i internatform 1963 och 1964. Under senare år har SÖ genom fortbildningsinstitutet själv svarat för kurserna som varit på en vecka. Intresset från lärarhåll har varit stort: till ett 30-tal platser varje år har funnits hundratals sökande.

1968 ordnade SÖ den första s. k. pilotkursen. Denna kurstyp innebar att lärare som tidigare gått igenom en fortbildningskurs träffades och utbytte erfarenheter från un-

¹ Försöksverksamhet i Österåker 1959–60 resulterade f. ö. i en lic. avhandling: Sven Norlin, *Förortsungdom och film. – Lärarhögskolan i Stockholm, Pedagogisk-psykologiska institutionen.* – 1966.

dervisningen på skolorna. Deltagarna gavs dessutom möjlighet att själva göra film.

Även Stockholms skoldirektion har ordnat kurser i filmundervisning för lärare.

Universitetsundervisning om film och tv startade 1966. Det var universitetet i Lund som började. 1969 inrättades en professur i filmforskning vid Stockholms universitet. Numera ges akademisk utbildning i film- och massmediekunskap på ett flertal universitetsorter.

Vissa möjligheter för blivande lärare att studera film på universitetsnivå har funnits också utanför den reguljära universitetsundervisningen. Kursverksamhetens filmkurser har redan nämnts. I Uppsala och Umeå fanns vidare ett-betygsundervisning i filmkunskap i Kursverksamhetens regi. Sedan några år har sådan undervisning ordnats av Kursverksamheten i samarbete med studentfilmstudion där och med ekonomiskt stöd av filminstitutet. Även annan serviceverksamhet för filmstudier har förekommit vid Kursverksamheten i Uppsala liksom tidigare vid de tre övriga kursverksamheterna inom folkuniversitetet. Nämnas bör också bl. a. studentfilmstudios och andra filmstudios, folkhögskolor och studiecirklar.

Vid sidan om bristen på utbildade lärare innebar från början den dåliga tillgången på filmer och andra *hjälpmedel* stora svårigheter för film/tv-undervisningen. Dessa blev inte mindre av att undervisningen var integrerad i olika ämnen och fördelad på olika stadier. Läroplanerna gav inte mycket vägledning om undervisningens omfattning och konkreta uppläggning. Någon läromedelstradition att bygga på fanns inte heller. Läromedelsproduktionen kom därför igång långsamt. Till det bidrog också att många läromedelsproducenter saknade erfarenhet av filmmediet.

Filmanskaffningen var det största problemet. I utredningar som SÖ presenterade 1964 och 1968 påpekades bristen på alla slags filmer och behovet av katalog över de olika filmuthyrarnas filmer.

En viktig insats för filmförsörjningen gjordes av folkuniversitetets filmbyrå i Uppsala. Den tillkom 1966 som en fortsättning på

den filmverksamhet som länge bedrivits av kursverksamheterna vid olika universitet. Filmbyrån försåg ursprungligen skolan med språkfiler. Under 60-talet utökades repertoaren med filmer för filmkunskap.

Även filminstitutets landsortsvisningar har varit av betydelse för skolornas filmförsörjning. Som redovisats i utredningens första betänkande ordnar institutet särskilda visningar i landsorten av kvalitetsfilm sedan flera år tillbaka. F. n. visas 12 filmer i 24 orter. Samarbete har etablerats med skolor, kommunala myndigheter och bildningsorganisationer. Särskilda skolföreställningar på skoltid ordnas i ca hälften av orterna.

De samhällsstödda biograferna bör också framhållas. (Jfr utredningens första betänkande s. 13 ff.) Försöksverksamhet med samhällsstödda biografer för visning av kvalitetsfilm började i slutet av 60-talet. Skolfilmsverksamhet har bedrivits i alla biograferna, och många skolor använder sig av dem för undervisningen i filmkunskap. I början av 1970 startade folketshusrörelsen visningsverksamhet för kvalitetsfilm på ett antal platser, "Bio Kontrast"¹. Även denna verksamhet har haft god kontakt med skolorna och utnyttjats för skolfilmsverksamhet. Utredningens majoritet föreslog i nämnda betänkande stimulansbidrag till inredning och utrustning av biografer eller andra lokaler för kvalitetsfilm. I betänkandet framhölls att skolorna kunde ha stor användning för dem i bl. a. sin filmundervisning.

Andra insatser för skolornas försörjning med hjälpmedel för film/tv-undervisning har i olika hänseenden gjorts från bl. a. filmbranschens sida, från filmstudios, Film-Centrum och barnfilmkommittén.

På grund av bristen på filmer och annat material lämpat för film- och tv-undervisningen fick radio och tv stor betydelse för ämnets introduktion i undervisningen.

1962 producerade Sveriges Radio de första tv-programmen i filmkunskap. På framställning av SÖ producerades nya sådana

¹ F. n. bedrivs Bio-Kontrast-verksamhet på ett 70-tal orter.

program 1968 med tanke på den påtagliga bristen på material och utbildade lärare. Programmen var försedda med handledningsmaterial.

Tillgången på tryckt material var i ett tidigare skede mycket begränsad. Det fanns visserligen ett rätt stort antal boktitlar men dessa var inte tillgängliga för undervisning i någon större omfattning. Detsamma gällde handledningar o. d. som gavs ut framför allt av filminstitutet och folkuniversitetet.

Förhållandena förbättrades med åren. Till skolföreläsningarna i landsorten har filminstitutet sedan flera år tillbaka framställt studiematerial som följer med filmerna. I materialet ingår även handledning för lärarna. Folkuniversitetets filmbyrå började 1959 ge ut en s. k. filmkunskapsserie. Tanken var att varje år ge ut elevmaterial och lärarhandledningar till minst två tre filmer, både kända verk och filmer aktuella på den ordinarie biopertoaren.

Även den tekniska utrustningen för film/tv-undervisningen lämnade mycket övrigt att önska när ämnet introducerades. Det gällde särskilt de laborativa inslagen.

4.1 Undervisningens innehåll och omfattning

4.1.1 Grundskolan och gymnasieskolan

4.1.1.1 Analys av läroplan för grundskolan

Film- och tv-undervisning skall enligt Lgr 69 förekomma i svenska och teckning. Det kan också ingå i tillvalsämnet konst samt i fritt valt arbete. Film och tv nämns vidare i de allmänna anvisningarna för orienteringsämnen.

Svenska. I beskrivningen av målet för undervisningen i svenska sägs bl. a. följande:

Undervisningen i svenska skall avse de grundläggande färdigheterna att lyssna, se och tala, läsa och skriva. Varje elev skall utveckla sin förmåga att förstå och ta ställning till vad han hör, ser och läser samt att uttrycka sig enkelt och klart i tal och skrift. Undervisningen bör tillgodose det dagliga livets krav, medverka till en vidgad allmän orientering och skapa ökade förutsättningar för personlig utveckling och för gemenskap och samarbete.

Målbeskrivningen är inte koncis utan mera allmänt resonerande. De citerade meningarna får dock sägas innehålla formuleringar som kan omfatta också ämnets film- och tv-moment.

Huvudmomenten är i stort sett samlade under rubrikerna Tala, Läsa, Skriva, Språkiakttagelser och övningar samt Språken i de nordiska länderna. Dessa återkommer för varje stadium. Under rubriken Läsa finns fr. o. m. lågstadiet nämnt "Stillbild, film och

television som förmedlare av upplevelse och information". Enligt utredningens mening vore det önskvärt med en mera funktionellt utformad momentbeskrivning där stillbild, film och tv fick en naturligare plats.

I anvisningar och kommentarer påpekas att

film och television förmedlar en stor del av den information och de upplevelser, som formar vår bild av omvärlden. Syftet med undervisningen är därför att vidga elevernas förmåga att uppleva och förstå och att kritiskt bedöma vad de tar del av. De bör också få tillfälle att utnyttja sina kunskaper om dessa media genom egna uttrycksövningar.

Detta är i stort sett allt som sägs i kursplanen om film och tv.

I ett antal häften, supplement, konkretiseras och utvidgas kursplanernas anvisningar för de olika ämnena. Vidare ges i en del fall förslag till planering av moment.

Supplementet för svenska innehåller inte några förslag som preciserar omfattningen av film/tv-undervisning i förhållande till andra moment inom ämnet. Enligt målbeskrivningen bör undervisningen

- ge medvetenhet och aktuell kunskap om dessa mediers ställning och om individens situation som mottagare av det budskap som förmedlas
- utveckla elevernas förmåga att uppleva, tolka, uppfatta och självständigt bedöma mediernas budskap
- göra eleverna medvetna om hur film och television iakttar och gestaltar verkligheten, flyr från verkligheten och skapar en ny verklighet
- ge intresserade elever möjlighet att själva formulera ett budskap i något av medierna.

Därefter följer praktiska råd rörande samtal och diskussioner, skapande verksamhet, samordning och samverkan.

Utgångspunkt för samtal och diskussioner bör vara elevernas iakttagelser, upplevelser och reaktioner när de ser en film eller ett tv-program, påpekas det. Man bör även göra en jämförande analys mellan de båda medierna. Avsnittet om skapande verksamhet behandlar "intresserade elevers egna försök att uttrycka sig i en film". Det framhålls att möjligheten att göra filmreportage bör uppmärksammas, bl. a. som en form av redovisning i anslutning till arbetet i övrigt.

Teckning. I målbeskrivningen sägs bl. a.:

Undervisningen i teckning skall tillvarata elevernas lust att uttrycka sig i bild och inriktas på att allsidigt utveckla deras skapande förmåga. Den skall därvid ge dem möjlighet att fritt gestalta sina iakttagelser och erfarenheter och att utveckla en personlig känsla för form och färg. Undervisningen skall vidare ge kunskap och färdighet i bildframställning och bildtolkning samt söka klarlägga bildens funktioner i skilda sammanhang.

Målbeskrivningen kan inte anses vara tillräckligt exakt. Kunskapsmål, färdighetsmål och attitydmål varvas med varandra i en allmänt resonerande löpande text. Film- och tv-kunskap utpekade inte i målet utan ingår i begreppet bild vid sidan av andra material och tekniker.

Det huvudmoment på lågstadiet där lärarna torde anse det naturligt att utnyttja film är iakttagelseövningar: Miljöiakttagelser i samband med undervisningen i hembygdskunskap. — Övningar att i bild och ord uttrycka det upplevda.

Ett av huvudmomenten på mellanstadiet är Skapande verksamhet utgående från elevernas spontana uttrycksbehov och skapande verksamhet samordnad med undervisningen i övrigt. Film och tv finns inte med i uppräknningen av bildframställningsmetoder under detta huvudmoment. Under huvudmomentet iakttagelseövningar och estetisk orientering står bl. a.: "Samtal utifrån elevernas eget skapande och från aktuellt bildmaterial förmedlat av press, television, film och utställningar."

På högstadiet finns huvudmomenten Bild-

framställning och bildkommunikation, Miljö-kunskap, Formlära med färgkunskap och materialkännedom samt Estetisk orientering. Film och tv torde kunna ingå som teknik och material för bildframställning och bildtolkning i alla huvudmomenten. Men det är bara i två av dem som medierna utpekade direkt. Det är i Bildframställning och bildkommunikation — där det talas om studium av bilder som förmedlare av information och upplevelse och om bedömning av bildframställningar i böcker, tidningar, reklamtryck, film och tv — samt i Estetisk orientering, som tar upp filmen, radion och tv som konstnärliga uttrycksmedel.

Konst. I målbeskrivningen sägs följande:

Undervisningen i konst har till uppgift att utveckla elevernas förutsättningar att uppleva och förstå olika konstnärliga uttrycksformer. Den skall bereda eleverna tillfälle att ge utlopp för fantasi och skaparlust i för dem meningsfulla enskilda och gemensamma aktiviteter för att efter hand tillägna sig ökad insikt om egna möjligheter att uttrycka sig på konstnärliga områden. Arbetet skall vidare inriktas på att förmedla någon insikt i olika konststarters begreppsmässiga grunder och tidigare utveckling samt ökad medvetenhet om de estetiska värdenas betydelse i individens och samhällets liv. Det skall stimulera till en fortlöpande och aktiv kontakt med kulturell verksamhet i det nutida samhället.

Film- och tv-kunskapen utpekade inte heller här i målet utan ingår i begreppet konstnärliga uttrycksformer vid sidan av andra bildmedier.

Ämnet har ett övergripande huvudmoment, Skapande verksamhet och gestaltande utifrån givna förutsättningar med olika uttrycksmedel, såsom bild, ord, ton och rörelse. Därefter följer en uppräknning av delmoment/aktiviteter, grupperade efter uttrycksmedel. Det första delmomentet är relevant för film- och tv-kunskap: Bild och miljö: Bild-, form- och miljöstudium, bild- och föremålsframställning, miljögestaltning.

Arbetsområdesmetodikerna har också konkretiserats i huvudmomenten Planering, Förverkligande samt Förmedling till åhörare och åskådare. Dessa rubriker beskriver samtidigt en enkel kommunikationsmodell. Filmproduktion borde alltså kunna vara en naturlig

aktivitet i ämnet. Det sista huvudmomentet beskriver kommunikationsmodellens feedbackmekanism: I samband med planering, förverkligande och förmedling: Analys, experiment, diskussion, tolkning, ställningstagande. Redogörelser för intryck och erfarenheter, samtal om utvecklingsmöjligheter.

I anvisningar och supplement ges vissa synpunkter på fotografering och filmning.

Fritt valt arbete. Detta syftar till att ge eleverna möjlighet att inom skolans ram – vid sidan av arbetet i obligatoriska ämnen och tillvalsämnen – ”ytterligare odla sina intressen i samband med utvecklingsfrämjande aktiviteter”. Arbetet kan gå ut på studieuppgifter eller hobbybetonade fritidssysselsättningar. Film och tv nämns i båda kategorierna. Eleverna bör, sägs det, få ta del av och övas i alla de aktiviteter som leder fram till en färdig film.

Orienteringsämnena. Kursplanerna för orienteringsämnena föranleder vissa kommentarer i fråga om behovet och användningen av film och tv i undervisningen.

I de allmänna anvisningarna understryks det väsentliga i att studierna väcker elevernas intresse för att på egen hand inhämta kunskaper genom direktstudium i den omgivande verkligheten och med hjälp av de kunskapskällor som står den vuxne till buds, t. ex. tidningar, böcker, radio och tv.

Enligt utredningens mening borde man här ta med också filmen. Anvisningarna kan nämligen sägas övergripande gälla också orienteringsämnena, och det är kanske för att film och tv inte finns med i inledningen som de ofta saknas i de olika ämnesavsnitten. Ev. inbegrips dock filmen när det talas om att möjligheterna varierar från stoffenhet till stoffenhet att ”låta eleverna i bild och form, ton och rörelse uttrycka iakttagelser, erfarenheter och upplevelser”.

Man påpekar vikten av kontinuitet och konsekvens i färdighetsträningen, t. ex. i att ”nyttja stillbild, film, radio och television som förmedlare av upplevelse och information”. (Jfr ovan under svenska.) Inte heller detta övergripande krav följs upp inom de olika ämnena.

En undersökning i vad mån det tas hänsyn i orienteringsämnena till medier som film och tv ger följande resultat.

I *religionskunskap* påpekas att tv, radio, dagstidningar och tidskrifter är nödvändiga hjälpmedel i arbetet. Att också filmen skulle kunna vara användbar, t. ex. genom att förmedla intryck från bl. a. främmande religioner och främmande religiösa miljöer, är inte beaktat.

Genom inriktningen mot elevernas närmiljö är *hembygdskunskap* väl lämpat för användning av film och filmkamera. De nämns dock inte i sammanhanget. Helt allmänt talas om teckning, målning, modellering och ”annat skapande manuellt arbete”. Detta är f. ö. ett huvudmoment. Däremot nämns filmer som ett lämpligt illustrationsmaterial vid undervisning om internationella förhållanden. Här är en komplettering lämplig.

Utgångspunkten för undervisningen i *samhällskunskap* bör enligt anvisningarna vara ”det som har samband med elevernas egen värld”. Därvid kan man börja med ett studium av ”konkreta situationer i närsamhället”. Hur dessa skall dokumenteras uppges inte. Ett naturligt sätt är att använda kamera, inte minst filmkamera. Detta påpekas inte heller under Arbetssätt och läromedel.

På tal om läromedel i *historieundervisningen* sägs att konkretion och tidsfärg kan åstadkommas genom användning av bild- och ljudmaterial och att konstverk och samtida bilder därvid är av stort värde. Det hade varit på sin plats att nämna att det numera finns en hel del historiska filmer för undervisningsändamål.

I *geografi* nämns bara ”bilden”, sannolikt stillbilden, som ett lämpligt läromedel. Här är det ändå naturligare att referera till filmen som läromedel eftersom eleverna sällan har möjlighet att besöka de områden som studeras. Filmen bör också ha sin plats vid redovisning av exkursioner och studiebesök.

Studiet av ljus och ljud kan enligt anvisningarna i *naturkunskap* göras i anslutning till elevernas egna erfarenheter vid experiment med speglar och linser som i sin tur

kan leda fram till ett elementärt studium av optiska instrument. Dessa exemplifieras med kamera och kikare. Man kunde också tagit med filmkameran. I varje fall är filmkamera ett lämpligt läromedel för dokumentation av "elevernas egna iakttagelser av verkligheten" som framhålls som grundvalen för undervisningen i ämnet.

Samma synsätt kan anläggas för *biologi*. Det rekommenderas att varje biologilärosal utrustas med en småbildsprojektor och har tillgång till bandspelare. En hänvisning till den naturliga användningen även av filmprojektorer är önskvärd.

Kemi och *fysik* är de enda naturorienterande ämnen som uttryckligen tagit med filmen bland läromedlen. Det talas om att modern apparatutrustning behövs för visning av film, filmslingor och diabilder.

Elevernas erfarenheter och intryck från den *praktiska yrkesorienteringen* bör redovisas i någon form. Det framhålls att erfarenheterna kan läggas till grund för skriftliga eller tecknade redogörelser, föredrag, intervjuer m. m. i både svenska och andra ämnen. Att kameran och särskilt filmkameran här kan få ett mycket passande användningsområde finner utredningen självklart.

Supplementhäftet för orienteringsämnen upptas till större delen av förteckning över arbetsområden och exempel på sådana. Här kan man skönja stora möjligheter till olika slags användning av film och tv i undervisningen.

När det gäller *praktiska erfarenheter* av film/tv-undervisningen i skolorna finns vissa synpunkter på Lgr 69 samt undervisningens innehåll och omfattning i den tidigare omnämnda lärarenkäten (se s. 8 och bil. 4). Undersökningen gäller som synes grundskolans högstadium. Resultaten torde dock ha sin betydelse även för skolan i övrigt.

Beträffande Lgr 69 framgår av enkätsvaren att de flesta lärare (82 %) anser att de inte kan följa rekommendationerna i läroplanen tillfredsställande. De flesta är också missnöjda med innehållet. De tycker att det saknas konkreta och utförliga anvisningar om hur undervisningen skall bedrivas och att

det är svårt att omsätta de teoretiska anvisningarna i praktiken. Huvuddelen av lärarna kan tydligen inte realisera läroplanens målsättning.

Som orsaker härtill anges främst bristen på utbildning, otillräcklig tid för undervisningen samt brist på studiematerial och ekonomiska resurser i skolan. Många hänvisar också till att läroplanen har en alltför ambitiös målsättning. Över hälften tycker att målsättningen är svårtolkad.

95 % av de tillfrågade säger sig inte ha fått någon information från SÖ om filmkunskap utöver riktlinjerna i läroplanen. De har också i mycket liten utsträckning själva tagit kontakt med SÖ.

I fråga om undervisningens innehåll anser de flesta att filmen som påverkningsfaktor är det viktigaste. Det är också det moment som de undervisar mest i. Svensklärarna tar upp aktuella filmer i rätt liten utsträckning, praktiskt filmarbete ändå mindre. Teckningslärarna fäster större vikt vid filmens kommunikationsaspekter. Praktiskt filmarbete ingår som en väsentlig del i deras undervisning liksom tecknad film.

Det framgår att det i huvudsak är svensk-lärare som undervisar i filmkunskap. Den mest omfattande undervisningen tycks bedrivas av svensklärare i årskurserna 8 och 9. Teckningslärarna undervisar mest i årskurs 7. Den enskilde lärarens eget intresse tycks ofta avgöra om eleverna får någon undervisning alls och vad den i så fall innehåller.

Utredningen vill sammanfattningsvis framhålla följande. Film/tv-kunskapen i svenska har inte blivit tillräckligt beaktad när det gäller målbeskrivning och allmänna riktlinjer. Huvudproblemen ligger emellertid här på annat håll – bl. a. lärarutbildning och utrustning. Mot den målsättning som angetts för undervisningen i momentet har utredningen i stort sett inte något att invända.

Inte heller i teckning och konst har film/tv-kunskapen fått en tillfredsställande behandling. Det har redan påpekats att målbeskrivningarna i dessa ämnen inte är exakta och att film/tv-momentet inte utpe-

kas särskilt i målet. I fråga om konst och fritt valt arbete som är tillvalsämnen kan f. ö. nämnas att ämnens konstruktion lett till att bara ett fåtal elever kan välja dem.

Som framgått av läroplansanalysen saknas i stor utsträckning förslag till planering av själva undervisningen. Detta upplevs som en stor brist av många lärare. Utredningen anser det angeläget att läroplanen ger mer av praktiska råd och konkreta anvisningar om hur undervisningen skall genomföras.

I stort sett beaktar läroplanen inte elevernas möjligheter att vid t. ex. redovisningen av sina kunskaper i orienteringsämnen använda kamera och filmkamera. Inte heller användningen av filmen som läromedel har fått sin tillbörliga plats. Överhuvudtaget saknas i behandlingen av orienteringsämnena medvetenhet i fråga om tv:s och särskilt filmens användbarhet.

4.1.1.2 Analys av läroplan för gymnasieskolan

Film- och tv-undervisning skall enligt Lgy 70 ingå i svenska, samhällskunskap, teckning, estetisk specialisering, samt konst- och musikhistoria. Det är också förutsatt att film/tv skall kunna tas upp i dramatik.

"Eleven i centrum" är en marginalrubrik i läroplanens inledande, övergripande avsnitt "Mål och riktlinjer". Här sågs bl. a. att skolan skall ge eleven sådana färdigheter, kunskaper, vanor, attityder och värderingar som främjar hans personliga utveckling. I fortsättningen beskrivs utförligt vad detta innefattar. De konkreta nytto betonade synpunkterna överväger. Den estetiska skolningen nämns bara i förbigående.

Vikten av att eleverna får möjligheter att utveckla sitt känsloliv betonas. De skall kunna fördjupa sina kontakter med konst, litteratur, musik och natur samt stimuleras till sådana former av fritidsverksamhet som friluftsliv, idrott och gymnastik, sång och musik, teckning och målning, slöjd samt fri hobbyverksamhet av annat slag. Särskilt viktigt är att de får tillfälle till engagemang för estetiska frågor och egen skapande verksamhet.

Detta är i stort sett allt som sägs om det estetisk-upplevelsemässiga och kreativa inslaget i undervisningen. Flera konstarter och uttrycksmedel nämns – inte film och tv. Detta är enligt utredningens mening ett förbiseende som inte bör upprepas i en kommande kursplanerevision.

Först i en redogörelse för olika verksamhetsformer nämns uttryckligen film och tv och här snarast som läromedel, inte som föremål eller ämnesområden för undervisning. Film, radio och tv bör planmässigt utnyttjas i undervisningen, framhåller man. Det är en så vittsyftande rekommendation att den borde avspeglas i flera sammanhang i Mål och riktlinjer. Film och tv – massmedierna överhuvudtaget – bör t. ex. nämnas när man talar om önskvärdheten av att eleverna utvecklar ett kritiskt betraktelsesätt inför kunskaper och information som erbjuds dem.

På flera ställen betonas vikten av att eleven får ta ställning till problem i samhället och världen i stort. Filmen har här betydelse inte bara som "färdig" information om olika förhållanden utan också som ett medel att "samlar den erforderliga informationen, att tolka och värdera den, att planera det egna arbetet och slutligen att redovisa arbetsresultatet". I detta och andra fall bör enligt utredningens mening film och tv uttryckligen tas med i beskrivningen.

En analys av nästa nivå i läroplanen, Allmänna anvisningar, ger ett liknande resultat för film/tv:s del. Klara förslag omväxlar med vaga antydningar och underlåtenhet att beakta dessa mediers roll.

Ett avsnitt om läromedel däremot vittnar om medvetenhet om filmens och tv:s betydelse. Det motiverar att ta större hänsyn till film och tv både i Allmänna anvisningar f. ö. och i Mål och riktlinjer.

Svenska – 2-åriga linjer. Ett av målen för ämnet är att "förstå stillbilden, filmen och televisionen som informations- och upplevelsemedier". Under huvudmomentet Kunskap om informationsmedel finns bl. a. delmomenten Orientering om massmediernas funktioner samt deras uttrycksmedel och möjlighet.

heter att påverka samt Övning i att förstå, ta ställning till och värdera olika slag av information och argumentation i press, radio, television och film.

I supplementet framhålls att film och tv bör studeras i syfte att vidga elevernas förmåga att kritiskt bedöma vad de tar del av. I fortsättningen behandlas film och tv huvudsakligen under rubriken Kunskap om informationsmedel. Just informationsaspekten är ledande. Det framhålls dock att eleverna också skall bli vana att söka upplevelse i massmedierna och att bearbeta upplevelsen.

I ett s. k. planeringssupplement ges konkreta förslag till planering och genomförande av undervisningen, ett för svenska på direkt yrkesinriktade linjer och ett för social, ekonomisk och teknisk linje.

I årskurs 1 på de förstnämnda linjerna finns två perioder med studium av massmedierna på vardera åtta lektioner. Eftersom man på de flesta av linjerna läser svenska bara första året blir dessa sexton lektioner det totala inslaget av massmediekunskap, film och tv inbegripna. I förhållande till momentets ställning i kursplanen anser utredningen dock att detta är en rimlig proportion.

I den första perioden ligger tyngdpunkten på pressen. Som inledning rekommenderas emellertid en allmän orientering om massmedierna. I den andra perioden står bildmedierna i centrum. Avslutningsvis rekommenderas att de elever som läser svenska i årskurs 1 bör få ägna hela perioden åt studiet av film och tv.

I årskurs 2 finns två perioder med mer eller mindre klara film/tv-inslag, dels en på sex lektioner kallad Film och/eller dramatik, dels en på nio lektioner kallad Studium av massmedierna.

Social, ekonomisk och teknisk linje, som motsvarar den tidigare fackskolan, har en något mera teoretisk prägel än de övriga 2-åriga linjerna. För social och ekonomisk linje föreslås för höstterminen i årskurs 1 en period på åtta lektioner kallad Massmedier och informationsförmedling. Accenten ligger

dock här på pressen. För samtliga linjer finns också som sista period under vårterminen en period, Massmedier, likaså på åtta lektioner.

I årskurs 2 finns en period om film och tv på fyra lektioner. Den går i stort sett ut på att eleverna skall få en bättre uppfattning om begreppet dokumentär samt kunna diskutera skillnaderna – och likheterna – mellan information, upplevelse och påverkan. Filmen som konstnärligt uttrycksmedel skall också behandlas. En koncentrationshalvdag rekommenderas härför.

För båda årskurserna skisseras en alternativ uppläggning av massmediestudiet (särskilt film och tv) som skulle ge det större utrymme och mera genomtänkt struktur. Det skulle koncentreras till fyra längre perioder, två per årskurs.

Svenska – 3- och 4-åriga linjer. Filmen nämns inte uttryckligen bland målen men kan inbegripas i det sista målet där det sägs att eleven skall "öka sin kunskap om olika miljöer, människor och problem, utveckla sitt sinne för ordets konst och främja den personliga utvecklingen". Det är i huvudsak litteraturundervisningen som avses. Men det citerade delmålet bör kunna tjäna som utgångspunkt och riktlinje för den filmundervisning som nämns på andra ställen i kursplanen.

Film och tv kan inte sägas vara naturligt inbegripna i något av huvudmomenten. Delmomenten kan dock utgöra ett planeringsunderlag för film/tv-undervisningens uppläggning. Under årskurs 2, Litteraturstudium, föreslås bl. a. diskussion av filmen som konstform och av dess uttrycksmedel, "gärna med anknytning till dramatikstudiet". Lärarna rekommenderas att utnyttja tv-program och film i undervisningen.

I planeringssupplementet finns inledningsvis skisserat ett alternativt förslag till årskursfördelning som i årskurs 2 dragit in både film och tv samt i någon mån frigjort dem från det beroende av dramatikstudiet som föreslås i kursplanen. Film och tv har därefter placerats in i olika perioder i årskurserna 1 och 2.

I en lektionssvit på sex lektioner om

drama och massmedier i årskurs 1 skall eleven under ett par av lektionerna, ev. utökade med timmar till förfogande eller en koncentrationsdag, ha lärt känna hur radio, tv, film och press förmedlar information och upplevelser. Där sägs avslutningsvis att filmkunskapen ansetts vara en "specialitet som bör få stå tillbaka för en allsidigare information om massmedier av alla slag".

I årskurs 2 föreslås en period om film och modernt drama som alternativ till en period på sex lektioner om enbart modernt drama. Filminslaget skulle omfatta ungefär lika stor del av periodinnehållet som i inslaget i årskurs 1 och få upplevelseprägel.

Samhällskunskap – 2-åriga linjer. Ämnet upptar genomgående huvudmomentet Opinionsbildning, men delmomenten varierar på olika linjer. De ekonomiska, sociala och tekniska linjerna har alla tre Massmedia samt Opinionsbildning i organisationer och grupper, de ekonomiska och sociala linjerna dessutom Den enskilde och informationsflödet samt den tekniska linjen Propaganda och Beslutsprocesser.

Kommentarer och anvisningar är mycket kortfattade och generella. I den mån de närmare behandlar något huvudmoment är det inte Opinionsbildning.

Samhällskunskap – 3- och 4-åriga linjer. Även detta ämne upptar Opinionsbildning. Det behandlas först i årskurs 3. Delmomenten är Massmedia, Propaganda, Opinionsbildning i organisationer och grupper samt Beslutsprocesser.

I kommentarerna framhålls att detta huvudmoment helt bör integreras med momentet Statsskick, politiskt liv, politiska åskådningar. Opinionsbildningen ses helt och hållet ur "de stora organisationernas" synvinkel. Undervisningen föreslås utgå från massmedier, deras spridning och ägandeförhållanden samt förhållandet mellan partier och massmedier (i Sverige partier och tidningspress).

Utredningen finner det förvånande att bildmedierna inte ens nämns i detta sammanhang (däremot i planeringssupplementet: "Massmedia: pressens, radions och tv:s funk-

tioner i samhället"). Detta gäller också kursplanen i övrigt, t. o. m. avsnittet om läromedel där åtminstone tv borde varit självklar. Visserligen framhålls användningen av bilder i undervisningen som oundgänglig i många avsnitt. Men bildsynen är begränsad. Det påpekas att till bilder räknas "inte bara foton av mänsklig aktivitet i natur- och kulturmiljö utan också specialkartor och diagram".

Teckning – 2-åriga linjer. Målet för undervisningen anges här vara att eleven skall

- stimuleras att allsidigt utveckla sin skapande förmåga
- uppöva sin förmåga att tolka bilder och analysera bildens funktioner i olika sammanhang samt
- utveckla sin konstnärliga uppfattning och sitt estetiska omdöme.

Alla tre delmålen har enligt utredningens mening relevans för momentet film- och tv-kunskap. Men bara ett av huvudmomenten ger utrymme härför, nämligen Konststudium och bildanalys. Delmomenten upptar för årskurs 1 bara Filmkonst och för årskurs 2 Filmkunskap.

I anvisningarna sägs att "någon belysning bör ges av hur man arbetar med den fotografiska bilden, fotomontage och film". F. ö. nämns filmen bara under rubriken samverkan.

Teckning – 3-åriga linjer. Eleven skall enligt målbeskrivningen

- vidga och fördjupa förmågan att uppleva och förstå bildframställning i alla former
- utveckla praktiska och konstnärliga anlag i skapande verksamhet samt
- utveckla intresset för konst och konstnärliga värden.

Ämnet innehåller fem huvudmoment, däribland Bild och form i olika material och tekniker samt Kompositionsövningar. De citerade huvudmomenten kan enligt utredningens mening ge utrymme för film- och tv-kunskap. Årskursfördelningen nämner dock inte något sådant delmoment. Det enda som sägs om film i anvisningarna är att eleverna – utöver vad som angetts i årskursfördelningen – har i mån av tid möjlighet att ägna sig åt bl. a. fotogram, foto och film.

Teckning, estetisk specialisering – 2- och 3-åriga linjer. Målet för detta ämne är att eleven skall

- öka sin kunskap och färdighet inom ämnet med eller utan sikte på framtida yrkesval samt
- genom komparativa studier vidga den konst- och kulturhistoriska aspekten.

Ett av tre huvudmoment har relevans för film och tv, nämligen Valfri konstnärlig eller konstantverklig verksamhetsgren. Som delmoment ingår däri bl. a. Film och tv.

I kommentarer och anvisningar ges en utförlig beskrivning av film och tv-undervisningen i ämnet. Först redovisas de moment som bör ingå. Det är bl. a. apparatkunskap, bildens berättarstilar och elevproduktion av film. Undervisningen avser att ”ge kunskap om och förståelse för filmen som uttrycksform”. Den skall vidare ”ge förmåga till en konstnärlig värdering av film”.

Vissa förslag ges till planering av själva undervisningen. Ett antal filmer bör tas upp till mera ingående diskussion. Filmen bör därvid diskuteras också som ett kommunikationsmedel för information och underhållning. Möjligheterna till samarbete med svenska påpekas. Slutligen ges vissa anvisningar om bl. a. den teoretiska delen av studierna och det aktiva filmskapandet.

Teckning, estetisk specialisering, torde ge möjlighet till den mest fördjupade undervisningen om film och tv i gymnasieskolan. Denna möjlighet kan dock tyvärr utnyttjas bara på ett fåtal linjer.

Konst- och musikhistoria. Enligt målbeskrivningen i detta ämne skall eleven

- förvärva en djupare förståelse för estetiska värden i enskild och samhällelig miljö
- utveckla förmågan att uppleva skilda epokers kulturliv samt
- skaffa sig kunskap om de sköna konsternas betydelse för människan.

Ett av huvudmomenten är av betydelse för film- och tv-undervisningen: ”Illustrationer av musikalisk, bildmässig, dramatisk och annan skönlitterär art, hämtade ur representativa verk.” Under rubriken delmoment påpekas att kursplanen kan läggas upp på olika sätt. Det framhålls att *en* studieväg är

att ”utgå från upplevelsen av vår tids konst och via denna komma in på andra epokers uttrycksmedel”.

I kommentarer och anvisningar framhålls inledningsvis att skolan i första hand skall väcka och underhålla elevernas intresse för ett ”fortsatt umgänge med konst, musik och teater”. Undervisningen bör därför ge dem mångsidiga impulser till kontakt med ”god konst, musik, teater och film”. Bland moment som föreslås ingå i undervisningen om den moderna konsten nämns Rörelsekonstens historia med utgångspunkt i futurismen och filmen.

Ur metodisk synpunkt påpekas att undervisningen bör ta till utgångspunkt något som appellerar till elevernas mottaglighet för estetiska värden. ”För dem välbekanta företeelser i vår tid – inom musiken exempelvis jazzen, inom bildkonsten exempelvis filmen – kan visa sig användbara för att skapa den kontakt mellan elev och lärare som är oundgänglig förutsättning för en framgångsrik undervisning.”

Dramatik. Ett huvudmoment är Litterärt studium. Härunder kan i årskurs 3 tas upp ”jämförelser mellan teaterns, filmens och hörspelets verkningsmedel”. Som valfri verksamhetsgren i samma årskurs nämns Filmstudium: dramatiskt uttryck i närbildsteknik och plastik. Bildrytm.

Utredningen anser sammanfattningsvis att film och tv fått en framträdande ställning och modern beskrivning i kursplanen och andra anvisningar för svenska på de 2-åriga linjerna. Den estetiska aspekten borde dock beaktas mera.

I fråga om svenska på 3- och 4-åriga linjer finner utredningen att film/tv-momentet är tämligen godtyckligt inplacerat i kursplanen. Dessutom tas det upp på en alltför låg nivå: inte bland mål eller huvudmoment utan först i förslaget till årskursfördelning. Film/tv-aktiviteterna bör enligt utredningens mening framgå av både mål och huvudmoment samt få en adekvat beskrivning, ungefär som i kursplanen för 2-åriga linjer. Även metodiskt bör inslaget av film och tv tillgodoses bättre.

I planeringssupplementet förekommer film/tv-momentet i begränsad utsträckning beroende på dess synnerligen underordnade ställning i kursplanen. Först en omarbetning av denna kan ge anledning att här stärka inslaget av film och särskilt tv.

Som nämnts ovan behandlas huvudmomentet Opinionsbildning överhuvudtaget inte i kommentarer och anvisningar till samhällskunskap – 2-åriga linjer. Det är enligt utredningens mening en underlåtenhet som bör rättas till snarast.

I fråga om samhällskunskap – 3- och 4-åriga linjer, också med Opinionsbildning som ett huvudmoment, har utredningen tidigare påpekat att bildmedierna inte nämns i kommentarerna. Att inte bara tv utan också film måste tas med i kursplanen vid en kommande revision ter sig enligt utredningens mening självklart.

I teckning har film och tv i stort sett fått en svag ställning utom i teckning-estetisk specialisering. Som nämnts kan dock detta ämne utnyttjas bara på några få linjer. Utredningen anser det angeläget med en generell förbättring av film/tv-undervisningens ställning i dessa ämnen. Vidare bör möjligheterna att välja estetisk specialisering vidgas. Elever som vill läsa tre moderna främmande språk bör kunna göra det och ändå ha kvar möjligheten av ett estetiskt tillval.

I två propositioner 1968 och 1970 diskuterades att införa en estetisk linje i yrkesutbildningen och estetiska varianter i "mellanskolan"¹. Departementschefen ville i den första frågan avvakta pågående utredning men ansåg det angeläget att estetiska varianter inrättades mera allmänt i gymnasiet och fackskolan.

Försök pågår f. n. med estetiska varianter i gymnasieskolan. Utredningen förordar att även film/tv-kunskap tas med i dessa.

4.1.2 Specialundervisning

Specialundervisning förekommer i grundskolor, gymnasieskolan, specialskolan och särskolan. Specialundervisningen i grundsko-

lan – samordnad med den vanliga klassens arbete eller i specialklassen – tar sikte på handikappade elever med skolsvårigheter av olika slag: intellektuellt utvecklingshämmade, socialt och emotionellt störda elever, elever med läs- och skrivsvårigheter, hörsel-skadade, synskadade, elever med talsvårigheter, rörelsehindrade. Specialskolan är grundskola för elever med så svåra syn-, hörsel- och talskador att de inte kan delta i den allmänna grundskolans undervisning. I särskolan undervisas psykiskt utvecklingsstörda elever.

Enligt utredningens mening bör för film/tv-arbetet i specialundervisningen i tillämpliga delar gälla det som sagts om grundskolan.

En viss försöksverksamhet kring handikappade barn och film har bedrivits under senare år. 1971 organiserade barnfilmkommittén sådan verksamhet vid några specialskolor, bl. a. Manillaskolan i Stockholm. Man riktade sig till hörselskadade, afatiska (ordstumma) och utvecklingsstörda barn och ungdomar. Verksamheten tydde på att många elever kunde lära sig använda filmkameran som språk- och uttrycksmedel eller på annat sätt ha glädje av film.

För olika kategorier av handikappade gäller enligt utredningens mening först och främst de skäl för film/tv-kunskap samt möjligheter till filmkommunikation och filmupplevelser som tidigare angetts för andra. Därutöver skulle ett större filmutbud kunna bidra till att undanröja vissa sociala orättvisor för personer vars handikapp minskar deras kontakt med olika företeelser i samhället.

Framför allt bör insatserna ökas i fråga om filmvisningar och eget filmskapande m. m. för de språkligt handikappade. Det är viktigt främst för döva och övriga hörselskadade, afatiker och mentalt fördröjda men även för dem vars enda handikapp ligger på det språkliga området, t. ex. personer med läs- och skrivsvårigheter. För många av dessa

¹ Prop. 1968:140 angående riktlinjer för det frivilliga skolväsendet (s. 137) och prop. 1970:25 angående musik- och dansutbildning m. m. (s. 99).

kan det egna filmandet bli ett kommunikationsmedel som fungerar, ett uttrycks sätt som inte hämmas av deras handikapp.

Filmundervisning inom detta fält borde kunna utvecklas avsevärt och med små medel åstadkomma förbättringar för många handikappade. Målbeskrivningar för olika delar av filmkunskapen och för olika stadier skulle inte behöva utformas annorlunda för dessa grupper än för andra i vidare mån än som antytts ovan.

4.1.3 Annan utbildning

Film- och tv-undervisning bör enligt utredningens mening inte ses enbart som en uppgift för skolväsendet. Hemmen och barnstugorna har också stora möjligheter. Utanför skolans ram och efter slutad skolgång bör film/tv-utbildning – i vid bemärkelse, t. ex. att se och diskutera film i grupp – få en fortsättning och uppföljning i ungdomsorganisationer, föreningsliv och fritidsverksamhet samt i vuxenutbildningen.

I den mån undervisningen eller information om film- och tv-frågor riktas till *hemmen* är självfallet tv den främsta kanalen. Tv har ett stort ansvar när det gäller att sprida kunskap om massmediefrågor. Där förekommer redan nu vissa program om film/massmedier för barn och vuxna, även utanför skol-tv:s ram. Denna verksamhet bör kunna byggas ut och nya former prövas. Man kunde t. ex. överväga att göra program för föräldrar och barn som behandlade frågorna kring barn, ungdom och massmedier. Sådana program kunde kanske bl. a. medverka till att göra föräldrar bättre lämpade än nu att själva ge filmundervisning i vidare bemärkelse: vägleda barnens filmval, bearbeta filmupplevelserna med dem osv. Även bildningsorganisationerna och filmstudios har ett ansvar när det gäller att sprida information till hemmen om film och tv. Föräldraföreningarna skulle kunna medverka till att informationen når fram.

I *förskolan* (daghem och lekskolor) används fortfarande film i ganska liten omfattning. Det gäller både att se film och att låta

barn göra film själva. Orsakerna är flera. Dels har förskolan mycket begränsade anslag att röra sig med när det gäller pedagogiskt material och utrustning i övrigt. Dels har dess arbetssätt inte strukturerats nämnvärt. Det har t. ex. i mycket liten utsträckning satts i relation till de möjligheter som olika pedagogiska hjälpmedel kan skapa.

Försöksverksamhet med praktiskt filmarbete har förekommit under senare år också i förskolan. Stockholmsterrassen och barnfilmkommittén tog 1970 initiativet till sådant arbete med fem-sju-åringar från ett daghem i Stockholm. Verksamheten tycks ha gett positiva erfarenheter: den visade bl. a. att filmen kan ha betydelse som uttrycksmedel för barn i dessa åldrar. (Jfr Rapport från FilmCentrum nr 12–13, s. 6 ff.) Filmvisningar för bl. a. förskolebarn ingår även i den verksamhet som bedrivs vid bibliotek, museer och liknande institutioner.

Barnstugeutredningen har i sitt betänkande lagt fram förslag till pedagogiskt program för förskolan. (Förskolan, del 1, SOU 1972: 26.) Utredningen anger tre pedagogiska delmål för förskolan.¹ Ett gäller att ge barnet förutsättningar att utveckla och stabilisera en uppfattning om sig själv som individ och i relation till andra. Det är en grund för förmågan att på sikt kunna samverka med andra. De båda andra delmålen lägger vikt vid kommunikationsförmåga och grundläggande begreppsbyggnad.

Film som uttrycksmedel och upplevelse har anknytning till alla tre delmålen – framför allt kanske till det som gäller kommunikationsförmågan. Genom att se och göra film kan barnets förmåga att uppleva och att uttrycka sig i bild, ljud och rörelse utvecklas. Genom praktiskt filmarbete får det möjligheter att uttrycka vad det känner och hur det upplever sin omgivning samt att bearbeta sina upplevelser av sig själv och närmiljön. De vuxna kan få bättre kunskap om barnet och ökade möjligheter att kommunicera med det. Att se film kan också ge upplevelse och kunskap som

¹ Daghem: åldrarna ca 6 månader–7,5 år, lekskolor: åldrarna ca 4–ca 7,5 år.

kan vara svårt att förmedla på annat sätt: hur människor lever i andra miljöer och länder, om djurs beteende, hur växter utvecklas osv. Att se och göra film kan vidare öka barnets möjligheter att aktivt och kritiskt tillgodogöra sig allt det bildmaterial det möter i böcker, tidningar, film och tv, framhålls inom barnstugeutredningen.

Också vid en del *fritidshem* förekommer filmverksamhet i viss utsträckning. Tyngdpunkten tycks ligga på det spontana skapandet.

Inom *ungdomsorganisationer, föreningsliv* och *fritidsverksamhet* förekommer film- och tv-undervisning i mycket liten omfattning f. n.¹ Målsättningen för filmarbete på dessa områden bör i princip vara densamma som för grundskolan och gymnasieskolan. Den praktiska tillämpningen torde dock få en mera hobby- och förströelsebetonad utformning.

Även i den kommunala *vuxenutbildningen* ingår film/tv-undervisning ännu bara marginellt. Större möjligheter har studieförbunden. De svarar för en del föreläsningar och arrangemang kring film- och andra massmedieinslag. Den dominerande verksamheten är dock studiecirkelarna som totalt når omkring 1,6 milj. deltagare i landet varje år. Studieförbunden har stor frihet att ordna cirklar i olika ämnen.

Inom studiecirkelverksamheten intar emellertid film och filmning en undanskymd plats. I teoretiska filmcirklar, studiet av spelfilm etc., registrerades 1970/71 ca 1 800 deltagare. Antalet cirklar var 182. I utövande cirklar i filmning och fotografering redovisades samma år ca 9 800 deltagare. De flesta torde ha sysslat med stillbildsfotografering.

Vid en jämförelse med andra ämnen inom den estetiska sektorn – litteratur, konst, teater, musik m. m.² – framstår film och tv som ett litet område i studieförbundens verksamhet. Detta är märkligt mot bakgrund av att cirklar vänder sig till vuxna deltagare och att så många människor innehar filmkamera.

Folkhögskolorna har också stor frihet att forma sin verksamhet. En del av dem har

speciallinjer med stort utrymme för film- och tv-undervisning. F. ö. förekommer sådan undervisning alltefter tillgång på kompetenta lärare, material och intresse hos eleverna. På de flesta skolor ingår filmkunskap i svenskundervisningen. På en del används filmning som ett sätt att variera och redovisa studierna. Flera skolor är anslutna till filmstudio-rörelsen, andra har egen studioverksamhet.

I biblioteken förekommer huvudsakligen barnfilmsvisningar av pedagogisk art inom ramen för bibliotekens ordinarie arbete. Dessutom finns emellertid på en del håll en viss filmpedagogisk verksamhet. Denna bör enligt utredningens mening ha möjlighet att utvecklas.

Utredningen har i annat sammanhang förordat bl. a. vissa ändringar i statsbidragsbestämmelserna om studiecirklar för att göra dem tillämpliga på filmstudios (betänkande 1, s. 36 ff). När det gäller studiecirkelverksamhet kring film och tv utanför filmstudios torde inte behövas några ändringar: sådan verksamhet går in under bestämmelserna.

Däremot rekommenderar utredningen att studieförbunden vidtar åtgärder för att få till stånd ett ökat cirkelarbeta i ämnet. Det finns nämligen skäl att anta att det finns ett större latent behov härav än statistiken tycks ge vid handen.

Utredningen förordar vidare att man också på film/tv-området – såsom sker i fråga om annan verksamhet – etablerar samarbete mellan bl. a. studieförbunden, folkhögskolor, bibliotek och filmstudios. De borde kunna utnyttja varandras resurser bättre, inte bara för studiecirklar – teoretiska eller utövande – utan även för t. ex. föreläsnings-

¹ Filmstudios och barnfilmklubbar behandlas från vissa synpunkter i utredningens första betänkande.

² Några jämförelsesiffror verksamhetsåret 1970/71: litteratur: 2 788 cirklar med 18 299 deltagare, konst (teori): 3 281 cirklar med 32 283 deltagare, konstantverk (utövande): 21 688 cirklar med 181 363 deltagare, teater: 3 598 cirklar med 42 709 deltagare, musikkunskap – musikhistoria: 1 048 cirklar med 9 060 deltagare, vokalmusik (körsång): 8 984 cirklar med 154 049 deltagare, instrumentalmusik (utövande): 14 674 cirklar med 143 636 deltagare.

serier, kortare ämneskurser vid folkhögskolor m. m.

4.2 Undervisningsformer och arbetsätt

4.2.1 Skolväsendet

4.2.1.1 Metodfrågor

Skolans undervisning om film och tv gick länge ut på enbart visning av filmer och tv-program med åtföljande samtal och diskussioner. Tyngdpunkten i undervisningen ligger alltså på mottagarsituationen på bekostnad av "skapande verksamhet", praktiskt filmarbete. Under de senaste åren har emellertid elevernas egen filmproduktion fått allt större betydelse.

Som framgått tidigare ges – framför allt i supplementen till läroplanerna – vissa förslag till planering av film/tv-undervisningen. De ger enligt utredningens mening tillräcklig vägledning i en del fall. Utredningen delar också här de metodiska synpunkterna på undervisningen i allt väsentligt. I andra fall är inslaget av film och tv sämre beaktat metodiskt sett. Det gäller framför allt det praktiska filmarbetet.

Utredningen anser att den praktiska kontakten med film/tv-medierna är av stor betydelse för att syftet med medieundervisningen skall kunna uppnås: bidra till elevernas allsidiga personliga och sociala utveckling. Det är angeläget att detta uppmärksammas mera i läroplanerna och i tillämpningen på skolorna. Det är också viktigt att elevernas möjligheter med t. ex. filmkamera att dokumentera iakttagelser och upplevelser i skolarbetet tas tillvara bättre.

F. n. tycks film/tv-undervisningens teoretiska delar förläggas främst till svenska, dess praktiska och estetiska till teckning. Även i läroplanerna kan utläsas en tendens i den riktningen. Detta kan leda till en konstlad klyvning av undervisningen. Med tanke på att svensklärarna tycks undervisa i ämnet mycket mer än teckningslärarna innebär det också, f. n., att en stor del av målsättningen med film/tv-undervisningen faller bort. Ut-

redningen vill betona vikten av att praktisk och teoretisk undervisning om film och tv samordnas.

I fråga om den närmare utformningen av film/tv-undervisningens metodik har utredningens expert Bo Söderberg utarbetat en skiss till vilken hänvisas. (Se bil. 1.)

4.2.1.2 Samverkans- och ansvarsfrågor

Undervisningen i film/tv-kunskap har mött en rad praktiska problem i organisatoriskt hänseende. Det har berott bl. a. på att ämnet består av flera artsilda element, integrerade i olika ämnen, som behandlas av flera lärare på olika stadier. Härmed har följt oklarhet i ansvarsfrågorna och variationer i undervisningens omfattning, innehåll och kvalitet. För att läroplanernas intentioner skall kunna uppnås inom rimlig tid krävs enligt utredningens mening särskilda åtgärder för organisationen av film/tv-undervisningen.

Alla möjligheter bör tillvaratas till *samordning* av film/tv-momentet med undervisningen i övrigt i de ämnen där momentet hör hemma i första hand. Härigenom skulle också kostnaderna för filmvisningar m. m. reduceras. Även samverkan och arbetsfördelning mellan olika ämnen är naturlig inom film/tv-undervisningen.

Vikten av en sådan samordning och samverkan betonas ofta i läroplanerna. I Lgr 69 anges en rad sakfrågor och moment som anses särskilt lämpade för behandling inom två eller flera ämnen, däribland ekonomiska frågor, familjefrågor och internationella frågor.

Detaljerade anvisningar om formerna för samverkan saknas i stort sett. Man hänvisar allmänt till "kollektiv undervisning av större elevgrupper" och värdet av variation mellan olika undervisningsformer. För orienteringsämnena rekommenderas också en uppläggning efter intresseområden eller arbetsområden som kan innefatta lärostoff från två eller flera ämnen.

Även i andra ämnen eller moment inom ett ämne rekommenderas olika former av samordning och samverkan. Beträffande

film/tv-undervisningen i svenska sägs t. ex. att studiet av bildkomposition anknyter till teckning, studiet av ljudkomposition till musiken, massmediefrågorna och de tekniska problemen till orienteringsämnen.

Liknande synpunkter läggs på den skapande verksamheten. Det påpekas att elevernas egen produktion inte nödvändigt behöver handledas av läraren i ämnet. Andra lärare med erfarenhet och intresse av sådan produktion bör också anlitas. I konst rekommenderas att arbetet leds av en eller flera lärare som tillsammans med eleverna utgör ett arbetslag.

I Lgy 70 är tanken på ämnessamverkan uttryckt med ändå större tyngd. I de allmänna anvisningarna framhålls bl. a. att samverkan över ämnesgränserna gör det möjligt att planera undervisningen i större helheter. Det påpekas att skolans pedagogiska ledning bör ägna samverkansfrågorna speciell uppmärksamhet.

Av intresse är också de möjligheter till ämnessamverkan som finns inom skolans mera "öppna", inte schemalagda verksamhet: fritt valt arbete och resurstimmar i grundskolan, specialarbetet, timmar till förfogande och koncentrations(halv)dagar i gymnasieskolan.

Handledare för fritt valt arbete behöver inte vara lärare som är knutna till skolan. Samarbete med aktiva filmare eller andra filmkunniga är av betydelse, inte minst innan lärarutbildning och fortbildningsverksamhet på området hunnit ge effekt.

I gymnasieskolan bör specialarbetet i årskurs 3 ligga bäst till för aktiviteter med filminriktning analogt med fritt valt arbete.

Krav på en *huvudansvarig* på varje skola för film/tv-undervisningen har ofta förts fram i debatten. Att lösa denna fråga genom att tilldela den ansvarige status av huvudlärare är knappast möjligt med hänsyn till skolstadgans bestämmelser. Dessa talar nämligen uteslutande om ämnen, aldrig om separata moment inom ett ämne. Det går alltså inte f. n. att utse en huvudlärare för enbart ett moment. Det gäller även moment som griper över flera ämnen som t. ex. film-

och tv-kunskap.

När det gäller vem som skall ha ansvar för att det önskade samarbetet i fråga om film/tv-undervisningen kommer till stånd kan till att börja med erinras om rekommendationen för skolans pedagogiska ledning att ägna samverkansfrågorna särskild uppmärksamhet och skolstadgans bestämmelse om huvudlärarens ansvar – under ämneskonferensen – för den pedagogiska planeringen.

Utredningen har övervägt att ansvaret för undervisningen skulle åvila någon huvudlärare på skolan.

Denna lösning har utredningen dock avvisat, bl. a. med tanke på att ämnet kräver en omfattande medieförsörjning i form av filmer och videogram m. m. som sällan förvaras i de enskilda skolorna utan måste lånas från AV-centralerna. Medietillgången på området kommer länge att vara knapp och det är viktigt att utnyttja material och ekonomiska resurser effektivt. Det gäller också hyrning av spelfilmer och biografer samt i fråga om tekniska resurser för praktiskt filmarbete.

Bland andra tänkbara åtgärder för att befärma ämnessamverkan i fråga om film och tv har nämnts att huvudläraren för varje ämne skulle åläggas att genomföra minst ett samverkansprojekt per läsår. Det har också föreslagits att anslå studiedagar för studie- och planeringsuppgifter kring ämnessamverkan på området och att ta fram läromedel lämpat för samverkan, ev. genom de olika ämnenas fortbildningsenheter.

Man har sagt att samverkansfrågorna borde uppmärksammas mera i den normala lärarutbildningen och att praktiska övningar borde genomföras med olika kategorier ämneslärare. Ökat utrymme för planering av samverkansprojekt genom någon form av kompensation för inblandade lärare, ev. med hjälp av resurstimmar, har också diskuterats liksom en uppmjukning på denna punkt av skolstadgan. Den skulle gå ut på möjlighet att inrätta en arvdestjänst som huvudlärare i ett ämne plus ett ämnesövergripande moment. Timkvoten för att få arvode skulle därvid sättas lägre än 40 veckotimmar.

Enighet tycks råda om att det bör finnas

en lärare på varje skola som har huvudansvaret för film/tv-undervisningen. Utredningen delar denna uppfattning. De teoretiska och laborativa inlagen bör i princip inte skiljas åt. Ansvaret bör alltså gälla film/tv-momentet i dess helhet.

"Film/tv-läraren" skall svara för bl. a. organiseringen av den övergripande film/tv-undervisningen — t. ex. planering av långfilmsvisningen — samt skolans försörjning med film, material för filmarbete och andra hjälpmedel. Möjligheterna till samverkan inom fritt valt arbete och annan öppen verksamhet bör också uppmärksammas. Han skall se till att SR/UTB:s program o. a. tv-program av intresse utnyttjas så effektivt som möjligt, bl. a. att film/tv-undervisningen planeras i så god tid att den kan anpassas till de aktuella sändningstiderna i tv.

4.2.2 Annan utbildning

Barnstugeutredningen betonar i sitt pedagogiska program samspelet mellan människorna i *förskolan*, främst barn — personal — föräldrar — samhälle. Samvaron barnen emellan och "dialogen" mellan barnen och de vuxna kan ses som ett huvudmål i förskolans pedagogik. Kommunikationen — att ge och ta emot i form av bild, ord, ljud, rörelse — blir en viktig faktor.

I den modell av förskola som barnstugeutredningen förordar skall barn över ca 2,5 år som vistas heltid (daghemsbarn) och deltid (lekskolebarn) delta i samma grupper, s. k. syskongrupper. 10–20 barn kan vistas i en sådan grupp. Två syskongrupper bör samordnas, bl. a. i syfte att personalen skall kunna fungera i arbetslag. Arbetslaget är viktigt på flera sätt: för praktiska samarbetsmöjligheter, för att barnen skall få uppleva och få möjlighet att identifiera sig med olika vuxna och deras samarbete och för att olika vuxnas intressen och förmåga skall kunna utvecklas och komma barnen till del.

När det gäller film innebär detta möjlighet dels att någon eller några bland personalen får särskilt ansvar för denna aktivitet, dels

att man kan fungera kring film individuellt eller i små grupper. Detta har betydelse både för filminspelning och för visning och samtal kring det man gör.

Det är viktigt att barn och personal gemensamt kan se och göra film. I synnerhet när man filmar är det bra att någon eller några vuxna och en mindre grupp barn kan fungera tillsammans. När man ser film/tv är det väsentligt att de vuxna kan hjälpa barnen att bearbeta upplevelserna, betonas inom barnstugeutredningen.

En viktig metodisk faktor är att kamera, film och projektor finns nära till hands i de enskilda förskolorna. Annars förvisas filmen till att bli mera av enbart kuriosum, omväxling och förströelse vid speciella tillfällen.

Förskolorna är ofta relativt små enheter med i allmänhet inte fler än ca 50 barn. Många gånger kan det enligt barnstugeutredningen vara lämpligt att i förskolan använda film i samverkan med barnens föräldrar, bl. a. för att skildra barnens vardagliga miljö och deras upplevelser vid t. ex. studiebesök ute i samhället. Ibland kan föräldrar vilja visa film själva eller ta del av film om barnuppfostran m. m. vid bl. a. föräldraträffar. Detta vidgar filmens användningsområde.

Utredningen delar i huvudsak de metodiska aspekter på film i förskolan som barnstugeutredningen sålunda redovisat.

4.3 Hjälpmedel

4.3.1 Nuvarande ordning

4.3.1.1 Skolväsendet

Läroplanerna för grundskolan och gymnasieskolan säger inte mycket om filmer för undervisningen i film/tv-kunskap. I Lgy 70 framhålls att man vid studiet av massmedierna (i svenska 2-årig linje) inte bör använda enbart högklassiga produkter utan i någon mån också trivialproduktionen som i de flesta fall dominerar utbudet. Det betonas även (i svenska 3- och 4-åriga linjer) att filmen som konstnärligt uttrycksmedel mäs-

te uppmärksammas, både den ordinära spel-filmen på biograferna och smalfilmen som kan utnyttjas i klassrummet.

Bristen på *filmer* och andra läromedel av olika slag är en av de stora svårigheterna i skolornas film/tv-undervisning. För filmför-sörjningen svarar framför allt AV-centralerna samt kommersiella distributörer. Av betydelse är också den distribution som sker genom folkuniversitetets filmbyrå. Smärre insatser har gjorts av filminstitutet, filmstudios och FilmCentrum.

För att få grepp om omfattningen och inriktningen av filmanvändningen i film/tv-undervisningen har utredningen gjort en *enkät* hos läns-AV-centralerna och de större kommunala AV-centralerna (bil. 2). Resultatet av enkäten visar i huvudsak följande.

Kortfilmen anser många vara film/tv-kunskapens bästa material. Den lånas i de flesta fall från AV-centralerna. Filmerna är ofta inköpta för film/tv-undervisningens behov och har ibland försetts med stödmaterial, i regel framställt av någon distributör.

Långfilmer i smalfilmsformat hyr skolorna nästan enbart av filmdistributörerna, framför allt Föreningsfilmo, SF och Europa Film. Bara fyra AV-centraler redovisar att de har långfilmer i egen distribution, mest svenska filmer.

Även till långfilmerna finns i mindre utsträckning stödmaterial producerat av distributören eller läromedelsproducenten. Tryckta läromedel i ämnet framställs i en del fall av bokförlag som hänvisar till vissa filmer och distributörer. Sådant samarbete finns t. ex. mellan SF och Skolförlaget Gävle.

Hyrning av långfilmer för undervisningen i filmkunskap har ökat under de senaste tre åren. Även intresset för nedkopiering av svenska filmer har ökat.

Av enkäten att döma har särskilda skolvisningar på biograf av långfilm i bredfilmsformat ännu liten omfattning av kostnads-mässiga och administrativa skäl – trots biografvisningens tekniskt överlägsna kvalitet. Hyran för film, biograf och maskinist – ca 500–600 kr per visning – är bara en del av kostnaderna. Ofta måste t. ex. särskilda buss-

transporter ordnas. Arrangemang utanför skolan medför i regel schematekniska svårigheter, förskjutning av skolmältider, skol-skjutsar m. m. Ibland måste också flera skolor samordna visningarna vilket kan innebära ytterligare komplikationer.

Man försöker därför i viss utsträckning använda den aktuella repertoaren på ordinarie biograftid. De kraftigt ökade biljettpriser-na sägs dock vara ett stort hinder för att vidga denna visningsform. Det har hävdats att även biografvisningar utanför skoltid borde jämföras med läromedel – och alltså inte kosta eleverna något – när visningarna ingår i undervisningen. Gymnasieskolan är mera intresserad av ett närmare samarbete med filmstudiorörelsen och FHR:s Bio-Kontrastverksamhet.¹

Enkäten visar att det reguljära programutbudet i tv spelar en viktig roll i film/tv-undervisningen. (Tv:s film/tv-kunskapsprogram redovisas särskilt av utredningen och har inte tagits med i enkäten.)

I utländska läroplaner finns film/tv-kunskap inte med i nämnvärd omfattning. Möjligheterna till import av filmversioner som är lämpliga för undervisning är därför begränsade. Försäljningen till AV-centralerna av kopior är också svår att bedöma och produkterna tidsödande att marknadsföra. Resultatet har blivit att bara enstaka filmer kunnat tillföras filmbeståndet i ämnet varje år. Både antalet tillgängliga titlar och antalet kopior är klart otillräckligt. (Jfr bil. 2.) AV-centralerna saknar t. ex. helt excerpter ur utländska spelfilmer liksom ur de senaste årens svenska filmer. Även nyare svensk kortfilm saknas, den senaste är från 1967. Tiden 1945–1955 är däremot väl representerad.

Med hänsyn till det ringa och slumpmässiga utbudet av film har det inte varit möjligt att bygga upp AV-centralernas filmbestånd i ämnet systematiskt. Det finns en klar tendens att i urvalet ge företräde åt väl etablera-

¹ Att döma av filmundervisningsenkäten skulle mindre än en fjärdedel av lärare på högstadiet använda den lokala biorepertoaren i filmundervisningen.

de filmkonstnärer och undvika filmer av mera experimentell karaktär. Det gäller f. ö. inte bara AV-centralerna utan också andra distributörer.

Från distributionsteknisk synpunkt är film/tv-kunskapsfilmer ofta enklare att hantera än annan undervisningsfilm genom att användningen är spridd över hela läsåret. Varje filmkopia kan lånas ut 20–30 gånger per läsår medan det i regel är ovanligt med mer än ett tiotal utlåningar per år och kopia för andra mera ämnesbundna filmer.

Med hänsyn till bristen på filmer lämpade för film/tv-undervisning har skolradio och skol-tv haft stor betydelse för undervisningen. Enkätundersökningen om filmundervisning visar att både *tv-program* och stödmaterial används i stor utsträckning.¹

Sveriges Radio (SR) började 1962 sända program i filmkunskap. Numera finns ett flertal program eller programserier som har att göra med film och tv. Det finns serier som direkt rubricerats som film/tv-kunskap samt serier om massmedier, opinionsbildning och nyhetsvärdering som rymmer större eller mindre bitar av "ren" film/tv-kunskap. Vidare finns serier i andra ämnen, främst litteratur, som integrerat ett filmstudium kring samma tema som litteraturstudiet. Programmen har producerats av utbildningsprogramenheten vid SR (SR/UTB). Vissa program har TRU:s (kommittén för tv och radio i utbildningen) sektor för gymnasiala skolformer och arbetsmarknadsundersökning (TRUAS) tagit initiativet till inom ramen för sin försöksverksamhet.

För grundskolans högstadium finns tre olika programserier renodlad film/tv-kunskap, en för årskurs 7 om hur film och tv kan tala till och påverka sin publik, en annan för årskurserna 7–9 om hur film och tv kan styra våra upplevelser, en tredje för årskurs 8 om diskussioner om filmer och tv-program. För låg- och mellanstadiet finns ingen filmkunskapsserie men för vardera stadiet en serie, "Bildtolkning", som kan ha betydelse som en förberedelse till filmundervisningen. Slutligen finns för gymnasieskolan, framför allt årskurs 2, en serie i filmkunskap från

1968 som vill belysa samma problemställning som serien för årskurserna 7–9. Serierna för högstadiet och gymnasieskolan har producerats med tanke på användning i svenskundervisningen.

Av serier utanför film/tv-kunskapen finns två för undervisningen i samhällskunskap i gymnasieskolan samt serier som ger möjlighet att studera film och tv i anslutning till t. ex. litteraturstudiet.

Produktionen av nya program i film/tv-kunskap fortsätter. F. n. är tre serier under planering, en för årskurs 9 i grundskolan om bl. a. dokumentärfilm samt två massmedieserier som produceras, den ena av SR/UTB och den andra av TRU.

Användningen av tv-programmen är begränsad av schematekniska och upphovsrättsliga skäl. Eftersom AV-centralerna inte har rätt att överföra programmen på videoband har lärarna tvingats att i stor utsträckning använda enbart direkttittande. Tv-inslagen har inte heller varit tillgängliga på film.

Filmundervisningsenkäten visar samtidigt att de flesta lärare föredrar tv som stöd i film/tv-undervisningen i valet mellan tv, radio och tryckt material.

Som nämnts rådde länge brist även på *tryckt material*. Läroböcker i egentlig mening i film/tv-kunskap saknas allttjämt. Numera finns emellertid stödmaterial till radio och tv-produktioner i ämnet samt lärarhandledningar och annat studiematerial till ett mindre antal svenska och utländska spelfilmer i både 35 och 16 mm format. Vidare finns vissa faktasamlingar och handböcker med framför allt teknisk inriktning, några läroböcker, främst i svenska och samhällskunskap för högstadiet och gymnasieskolan, som berör film och tv, samt en del litteratur om film. Den senare har dock inte skolan som målgrupp i första hand.

I stor utsträckning används dagspress och tidskrifter vid behandling av den aktuella bio- och tv-repertoaren. Av betydelse är också filmkataloger och filmlistor som ges ut

¹ Undersökningen visar samtidigt att omkring en fjärdedel av lärarna inte känner till SR:s film- och tv-kunskapsprogram.

i stort antal av AV-centraler, filmbolag, smalfilmsdistributörer m. fl. Situationen är här splittrad och svåröverskådlig.

Bortsett från material för laborativt filmarbete har skolan numera i stort sett hög standard och god tillgång på *teknisk utrustning*. Möjligheter till filmvisning finns nästan i varje skola eller i anslutning till skolan. Det dominerande formatet är 16 mm men även 8 mm kan visas i de flesta skolor. Det finns inga svårigheter att sätta in stillfilmer, ljudbilder och ljudband i undervisningen.

Möjligheterna att visa 35 mm film i skolorna är däremot mycket begränsade. I fråga om tv-program är både tillgång och teknisk kvalitet på apparaturutrustningen mindre tillfredsställande. Det kommer troligen inte att ändras förrän de tekniska standardiseringsfrågorna för kassetter är lösta.

Flera skolor har positiva erfarenheter av mindre videobandmaskiner och tv-kameror i elevernas praktiska filmarbete. Högstadi- och gymnasieskolor har i stor utsträckning tillgång till sådan apparatur. Införande av fritt valt arbete på grundskolans högstadium har medfört en avsevärd teknisk upprustning som nog kommer att fortsätta under de närmaste åren.

Som framhållits tidigare utgår utredningen från nuvarande förhållanden på det tekniska området. Tekniska nyheter kan komma att medföra bl. a. ökade möjligheter både att sända och att återge tv-program och att göra egna program med film- eller tv-kamera.

4.3.1.2 Annan utbildning

När det gäller *förskolan* sänds sedan hösten 1971 regelbundet tv-program för barn i fem-sex-årsåldern, gjorda av TRU och baserade på barnstugeutredningens förslag till pedagogiskt program för förskolan. De vänder sig till barn både i hem och i förskolor. Framför allt vill man nå barn från ekonomiskt, socialt och kulturellt eftersatta miljöer, barn i glesbygder och andra som inte kan få del av de nuvarande förskoleresurserna. Genom dessa program har ett väsentligt steg tagits när det gäller att utveckla tv-pro-

gram/film för barn i förskoleåldern i syfte att bidra till deras allsidiga utveckling. Tillkomsten av TRU-programmen har också medfört att antalet tv-apparater i förskolorna ökat. Fortfarande saknas dock sådana i stor utsträckning och programmen kan därför inte utnyttjas på många håll.

Ändå större brist råder på filmkameror och annat material för praktiskt filmarbete samt filmprojektorer. (Jfr filmutredningens första betänkande s. 53 f.) De filmkameror som förekommer är i regel super-8. Ofta kan det vara fråga om personalens egna kameror och projektorer.

Super-8 får anses vara lämplig för förskolan. Den är lätthanterlig och utrustningen ställer sig relativt billig. Den nya typ av videobandspelare som utvecklas och förbättras har den stora fördelen att man kan se resultatet direkt och att barnen får en direkt och intensiv upplevelse av vad de gjort. För de åldrar som kan tänkas göra film — från ca 4–5 år — är detta särskilt viktigt.

Ungdomsorganisationerna och *föreningslivet* har betydande problem med den tekniska utrustningen när man saknar egna lokaler och filmen inte utgör ett inslag som återkommer regelbundet i verksamheten. Situationen har förbättrats under senare år genom att bl. a. bibliotek och ungdomsgårdar förstärkt sin apparaturutrustning. Inom ramen för den kommunala läromedelsorganisationen har vidare läromedelscentraler och AV-centraler börjat låna ut apparater till föreningslivet i det närmaste kostnadsfritt. På längre sikt bör organisationer och föreningar inte ha några svårigheter att få tillgång till teknisk utrustning.

När det gäller *vuxenutbildning* finns f. n. i stort sett inga läromedel i film/tv-kunskap speciellt härför. Inom SR:s vuxenundervisning (SR/VUX) och TRU planeras emellertid programserier för vuxen publik. SR/VUX håller på att utarbeta en serie tv-program om hur man praktiskt kan arbeta själv med främst 8 mm film. Serien vänder sig till den tv-tittande allmänheten. Den kommer att drivas i samverkan med studieförbunden och har ingen anknytning till den kommunala

vuxenutbildningen.

TRU sänder hösten 1972 en tv-kurs i massmediekunskap för vuxen publik. Den kommer att behandla de ekonomiska och ideologiska förhållandena bakom press, radio och tv, mediernas förmåga till påverkan, opartiskhetsproblemet o. d. Några planer på produktion av en mera "filmkunskapsmässig" kurs föreligger inte f. n.

Inom SÖ pågår ett projekt för läromedelsanpassning och läromedelsutveckling inom vuxenutbildningen, det s. k. LIV-projektet. Syftet är att utarbeta studieplaner för vuxenstudierande och utveckla olika typer av läromedel i anslutning härtill. I en kurs i informationskunskap ges relativt stort utrymme åt film/tv, främst informations- och argumentationsaspekterna. Upplevelsesidan beaktas inte nämnvärt.

Studiecirkelarna lider brist på film och annat studiematerial för teoretiska filmstudier. Detsamma gäller folkbiblioteken.

Det som sagts i detta avsnitt har tagit sikte på i första hand den vanliga undervisningen inom grundskolan och gymnasieskolan. Även i *specialundervisningen* saknas i stor utsträckning filmer o. a. hjälpmedel för film/tv-undervisning. En viss produktion direkt riktad till dessa grupper kunde få stor betydelse.

4.3.2 Utredningens överväganden

Den centrala filmdistributionen är splittrad på många små enheter. Viktig "lågfrekvent" film – dvs. filmer som efterfrågas mindre ofta och därför har särskilda svårigheter att nå ut – kan inte hållas i distribution. Det saknas tillräckliga resurser för utlandskontakter, och informationen, inkl. registrering, katalogisering och marknadsföring, är oöver-skådlig och ineffektiv.

Av redogörelsen i 4.3.1 framgår att svårigheterna får tillskrivas också bristande tillgång överhuvudtaget på filmer och andra läromedel samt problem vid biografvisningar i undervisningen.

Svårigheterna blir inte mindre av att film och tv inte ingår i skolornas läromedelsupp-

sättning och inte heller kan köpas. De måste i regel lånas från AV-centralerna eller anskaffas från filmdistributörer.

Det är alltså uppenbart att film/tv-undervisningens hjälpmedelsförsörjning är bristfällig i de flesta hänseenden. Mycket beror på otillräckliga ekonomiska resurser.

De flesta AV-centraler måste av ekonomiska skäl begränsa sitt innehav av film för undervisningen i film/tv-kunskap till kortfilm och tv-program samt excerpter ur svenska och utländska spelfilmer. Anskaffningen härav går långsamt på grund av bristande ekonomiska resurser samt brist på lämpliga filmer försedda med elev- och handledningsmaterial. Stödåtgärder kan här få väsentlig betydelse.

Användningen av spelfilm i smalfilmsformat har ökat starkt under senare år i undervisningen. Det har medfört större tillgång till ett stort och ganska varierat utbud av sådana filmer. De sätts emellertid inte in i undervisningen i någon nämnvärd grad. Det beror antagligen på dålig kännedom om marknaden och otillräckliga ekonomiska möjligheter att hyra film. En bättre läromedelsinformation skulle vara till stor hjälp för skolan att få överblick över marknaden. Ekonomiska stödsatser skulle också förbättra situationen.

Vad beträffar hyrning av 35 mm spelfilmer och biografer har de ekonomiska och administrativa problemen i samband härmed redan framhållits. Dessa bör enligt utredningens mening i viss mån kunna lösas på lokal nivå. Genom samarbete med t. ex. filmstudiorörelsen och samhällsstödda eller andra biografer bör skolorna få bättre möjligheter att visa film för eleverna utom skoltid. Härutöver fordras dock stöd för import av biograffilm.

Tidigare har framhållits att SR/UTB:s programverksamhet haft stor betydelse för film/tv-undervisningens introduktion på större bredd i grundskolan och gymnasieskolan. Särskilt tv-programmen och stödmaterial för dessa tycks ha spelat en viktig roll på olika stadier. Det är väsentligt att denna produktion får möjligheter att fortsätta. Av

vikt är också att tv-inslagen kan göras tillgängliga på 16 mm film till tämligen låga priser liksom överhuvudtaget att en samordning kommer till stånd mellan film- och tv-verksamhet med sikte på film/tv-undervisningens medieförsörjning.

För att komma tillrätta med de svårigheter som påpekats ovan fordras stödåtgärder av olika slag. Enligt utredningens mening krävs bl. a. ekonomiska insatser av staten, i viss mån också av kommunerna. För att ett sådant stöd skall bli effektivt bör resurserna i fråga om framför allt distribution, information, produktion och import samordnas.

När det gäller småfilmsområdet föreligger småfilmsutredningens förslag som syftar till att förbättra situationen i bl. a. dessa hänseenden. (Se ovan s. 9.)

Bland uppgifter som föreslås för den filmcentral som skulle inrättas är vissa av intresse för film/tv-undervisningen. Centralen skall registrera all småfilm i Sverige samt ge ut kataloger och annan information om småfilm. Den skall distribuera lågfrekvent undervisningsfilm, barnkortfilm, s. k. fri film och — i form av filmer eller videogram — undervisningsprogram som producerats av TRU och SR/UTB. Det sistnämnda förutsätter bl. a. avtal med upphovsmännen. Centralen skall importera undervisningsfilm, barnfilm och annan småfilm av god kvalitet. Den skall också sälja filmkopior och ge råd till statliga och kommunala beställare av kortfilm. Av betydelse är inte minst att den skall producera läromedel för undervisning i film/tv-kunskap.

Om åtgärder genomförs av den typ småfilmsutredningen skisserat kommer vissa av film/tv-undervisningens svårigheter på hjälpmedelssidan att minska. Till dessa frågor liksom utredningens förslag på området återkommer utredningen i kap. 5.

4.4 Lärarutbildning

4.4.1 Lärarhögskolorna

Undervisning om film och tv förekommer f. n. i någon form vid de flesta lärarhögsko-

lor, främst på ämnes- och klasslärarlinjerna.

I klasslärarutbildningen kan moment ägnade åt film/tv ingå i svenska, bild- och formarbete, samhällskunskap och pedagogik. Någon klar arbetsfördelning mellan ämnena tycks inte finnas: samtal om film/tv som massmedier, deras produktions-, distributions- och konsumtionsförhållanden förekommer på flera skolor i de tre förstnämnda ämnena, den praktiskt inriktade undervisningen dominerar i bild och form men förekommer också i svenska. Undervisningens omfång och inriktning varierar starkt från skola till skola. På de flesta håll ägnas dock fem–tio timmar av varje delämne åt momentet.

Det begränsade utrymme som i ämneslärarutbildningen ägnas film och tv inom ramen för svenska och samhällskunskap upptas vanligen av diskussioner kring undervisningens mål och metoder samt granskning av läromedel. I några fall ingår dessutom mera ämnesinriktad undervisning i metodikstudierna.

I speciallärarutbildningen förekommer filmkunskap framför allt vid lärarhögskolan i Stockholm. Där tas i pedagogikundervisningen upp principer och metoder i ämnet, filmpåverkan och barnreaktioner samt elevernas egen produktion — allt med hänsyn tagen till de kommunikationsproblem som hänger ihop med utvecklingsstörning, afasier, hörseldefekter o. d.

Film/tv-undervisningen är ett ganska nytt inslag vid lärarhögskolorna. Det tycks ännu inte ha funnit sin form. Den stora variationen i omfattning och inriktning torde mest bero på osäkerhet om skolornas uppgifter och ämnenas inbördes ansvar på området. Bristen på läromedel, lokaler och annan utrustning är också en hämmande faktor. Undervisningen verkar emellertid vara på väg att både definieras klarare och förstärkas vid de flesta skolor.

Utredningen vill påpeka vikten av att de huvudmoment som ingår i utbildningen anges klarare vid framtida läroplansrevisjoner samt att en effektivare samordning kommer till stånd mellan ämnen, lärare och linjer.

Det är också önskvärt att lärarhögskolorna i sin undervisning uppmärksammar samverkansproblemen i skolorna mera.

Den läroplan för klasslärarutbildningen som trädde i kraft 1971 ger utrymme för laborativt arbete med bl. a. film och tv. Det är angeläget att denna möjlighet tillvaratas och att lärarhögskolorna utrustas med den tekniska apparatur som krävs för sådan verksamhet.

Lärarutbildningen bör vidare ge lärarkandidaterna tillfälle att granska film och tv-program avsedda för barn samt analysera dessa med avseende på lämplighet för olika stadier och undervisningssammanhang.

4.4.2 Teckningslärarinstitutet

Av de lärarkategorier som berörs av skolans film/tv-undervisning primärt är teckningslärarna bäst rustade för uppgiften f. n. Under utbildningen på teckningslärarinstitutet, som för de flesta är 4-årig, ägnas numera ett rätt stort utrymme åt såväl praktiskt arbete med film och tv som teoretiskt inriktade mediestudier. Film/tv-momenten är förlagda till flera olika ämnen: estetisk nutidsorientering, konst/filmhistoria, färg och form m. fl. Tyngdpunkten ligger i ämnet foto/film under första och tredje årskurserna. Lärarkandidaterna ges också tillfälle till metodiska övningar i filmpedagogik.

Teckningslärarnas film/tv-utbildning är enligt utredningens mening tillfredsställande och svarar väl mot skolans behov beträffande både omfång och inriktning. De problem som är förknippade med läromedelssituationen föreligger emellertid också för teckningslärarinstitutet. Institutet har stort behov av tekniska hjälpmedel och det är inte helt tillgodosett f. n.

4.4.3 Universitetet

Fr. o. m. höstterminen 1971 ingår film- och massmediekunskap i den undervisning som bedrivs vid institutionerna för svenska, litteraturvetenskap och samhällskunskap vid samtliga universitet. Vidare förekommer un-

dervisning i filmvetenskap vid Stockholms universitet. Av betydelse för lärarutbildningen är framför allt svenska och samhällskunskap samt i viss mån filmvetenskap. Litteraturvetenskapen som också har sitt intresse behandlas under avsnitt 4.5.1.

Det nya "blockämnet" *svenska* är obligatoriskt för alla blivande svensklärare. Det innehåller både litterära och språkliga moment samt omfattar en grundläggande tre-terminsutbildning (AC1, 60 poäng) och frivilliga påbyggnadskurser om vardera en termin (D1, 20 poäng).

Med hänsyn till skolans behov har i grundkursen införts en delkurs, Drama och film, som omfattar 4-5 poäng och skall behandla huvudmomenten Dramats teori och historia, Teater- och filmkunskap samt Massmedier som informations- och upplevelsemedel. Film/tv-momentens omfång och inriktning varierar något mellan de olika universitetstyperna men upptar i regel hälften av det totala kursomfånget, dvs. ca två veckors studietid. Momenten har övervägande teoretisk inriktning.

Institutionerna för svenska och litteraturvetenskap har inte bedrivit undervisning om film, tv eller andra massmedier tidigare. Det råder brist på läromedel, teknisk utrustning, visningslokaler m. m. Lärarfrågan är ofta svårbemästrad. De ordinarie lärarna saknar i allmänhet särskilda kunskaper på film/tv-området. De har haft små möjligheter till fortbildning. På grund av filmhyror, arvoden till teknisk personal m. m. är film/tv-momentet ekonomiskt betungande i förhållande till andra delar av utbildningen och tar i anspråk en stor del av institutionernas driftskostnadsanslag. Om film/tv-undervisning skall kunna bedrivas i nuvarande former fordras därför höjda anslag för filmanskaffning m. m.

I ett s. k. universitetspedagogiskt utvecklingsprojekt arbetar man sedan höstterminen 1970 med att förbättra film/tv-undervisningen vid institutionerna. Projektet är mest inriktat på att lösa filmanskaffningsproblemet. Institutionerna fick 1971 ett första anslag härför av universitetskanslersämbetet.

Film/tv-undervisningen i svenska kommer i den närmaste framtiden att vara den enda eller huvudsakliga ämnesteoretiska bakgrunden för de flesta blivande svensklärare på grundskolans högstadium och gymnasieskolan. Men hänsyn till svensklärarens centrala roll i skolans film/tv-undervisning anser utredningen att varken omfånget eller inriktningen på universitetsundervisningen i ämnet motsvarar skolans behov.

Även *samhällskunskap* är numera ett blockämne med minst två terminers studietid för blivande grundskollärare, tre för gymnasielärare. Ett av utbildningsmålen är att ge grundläggande kunskaper om massmediernas roll vid opinionsbildning. Filmen blir bara i undantagsfall föremål för särbehandling. De synpunkter som ofta anläggs på tv:s opinions- eller attitydbildande effekter torde dock kunna diskuteras även för filmen.

Även om alltså undervisningens inriktning torde svara mot skolans behov tycks den förekomma alltför oregelbundet och kortfattat för att ge den bakgrund för lärarverksamheten som är önskvärd. Som en hämmande faktor framstår också bristen på läromedel. Undervisningen syftar till att uppmärksamma och granska bildmediernas sociala funktioner och det vore därför naturligt och önskvärt att använda tv:s normala programutbud som åskådningsmaterial. På grund av schematekniska och upphovsrättsliga problem är detta emellertid inte möjligt f. n.

Filmvetenskap hör inte till de ämnen som formellt räknas till de lärarutbildande. En stor del av dem som studerar ämnet är dock verksamma lärare eller tänker sig en framtid på lärarbanan. Ämnet har därmed i praktiken kommit att fungera som ett komplement till den övriga lärarutbildningen.

Speciellt stor andel verksamma eller blivande lärare har ämnets filmpedagogiska alternativlinje på B- och C-nivåerna. Men även i grundkursen på A-nivån dominerar dessa kategorier studerande. Förhållandet är särskilt påtagligt i den extramurala undervisning som bedrivs som kvälls- eller veckoslutskurser på några platser i landet. Den torde f. ö. kunna betraktas som en värdeämne på

behovet av utbildning inom film/tv-ämnet.

I grundkursen ges en allmän orientering om filmens historia, estetik och sociologi. Det filmpedagogiska behovet tillgodoses i delmomentet Film- och tv-kunskap i skolan (2 poäng). Momentet följs upp på den filmpedagogiska alternativlinjen på B- och C-nivåerna.

Den filmpedagogiska undervisningen inom filmvetenskapen är av betydelse inte minst i nuvarande situation med påtaglig brist på utbildningsvägar för film/tv-lärare. Enligt utredningens mening är undervisningen emellertid för kort och kurserna i övrigt alltför teoretiskt inriktade för att motsvara skolans behov.

4.4.4 Fortbildning

Sommarkurser i film/tv-undervisning ordnas numera av fortbildningsavdelningarna vid lärarhögskolorna i Linköping (svenska) och Stockholm (teckning). Ämnet tas också upp på studiedagar.

Ett visst handledningsmaterial föreligger. På SÖ:s uppdrag gav Utbildningsförlaget 1971 ut ett studiedagsmaterial i svenska för lärare på grundskolans högstadium och gymnasieskolan, "Film och tv i skolan". Utgivarernas syfte – vad beträffar gymnasieskolan – torde i stort sett vara i linje med kursplanen för svenska på 2-åriga linjer, däremot inte med de 3- och 4-åriga linjerna där den estetiska synen dominerar. Som ett slags komplettering till detta fortbildningsmaterial har SÖ 1972 låtit utarbeta ett studiematerial för lärare i bl. a. svenska, teckning och konst. Det innehåller bl. a. information om filmtekniska kunskaper samt synpunkter på planeringen av enklare filmproduktioner inom ramen för det laborativa inslaget i filmundervisningen.

Vissa utbildningsresurser för fortbildning av lärare i film/tv-kunskap har Dramatiska institutet, inom den allmänna produktions-tekniska linjen. Institutet ger ut information där man vänder sig till bl. a. lärare. Av betydelse för lärarfortbildningen på området kan också vara de möjligheter att se kvali-

tetsfilm som finns inom ramen för filmstudiorörelsen och folketshusrörelsens Bio-Kontrastverksamhet.

Enligt utredningens mening bör SÖ även i fortsättningen ha ansvaret för fortbildningen i film/tv-undervisning i anslutning till fortbildningsverksamheten i övrigt på det pedagogiska området. S. k. direktkurser för enskilda lärare torde dock inte ge resultat inom överskådlig tid. Utredningen förordar en utökad fortbildning. Den bör gå ut på vidgad kursverksamhet. Om den närmare innebörden härav hänvisas till kap. 5.

4.4.5 Allmänna synpunkter

Av lärarenkäten om filmundervisning framgår att bara ca 12 % av de tillfrågade svensk- och teckningslärarna genomgått någon form av teoretisk eller praktisk film/tv-utbildning. I fråga om utbildningstyp hänvisade de flesta till fortbildningskurser av olika slag. De hade alltså inga eller få erfarenheter av film/tv-undervisning från den grundläggande lärarutbildningen. Undersökningen behandlar visserligen enbart lärare vid grundskolans högstadium men förhållandena torde i stort sett vara desamma för andra lärarkategorier. De flesta av de nu verksamma lärarna saknar alltså tillräcklig utbildning för den film/tv-undervisning som läroplanerna föreskriver.

De reformer av lärarutbildningen som genomförts under de senaste åren har medfört att film och tv börjat uppmärksammas och behandlas i undervisningen i högre grad än tidigare. Reformerna har dock inte hållit jämna steg med förändringar inom grundskolan och gymnasieskolan. Framför allt svensklärares och samhällskunskapslärares utbildning på området får alltjämt anses bristfällig.

Möjligheterna att komplettera utbildningen med studier i filmvetenskap – eller litteraturvetenskap: Drama-teater-film – står visserligen öppna och har utnyttjats av många. Meritvärderingsbestämmelserna för intagning till praktisk-pedagogisk utbildning (lärarhögskola) är dock så utformade att en

frivillig kompletterande utbildning ger mycket litet utbyte i form av meritpoäng. Det är därför angeläget, anser utredningen, att det nuvarande meritvärderingssystemet ses över. Det bör utformas så att studier i s. k. angränsande ämnen och stödämnena värderas högre.

Utredningen har tidigare påpekat att det är önskvärt och lämpligt att skolans film/tv-undervisning bedrivs i samarbete mellan flera ämnen och lärare, i form av s. k. samverkansprojekt eller med samarbetsformer som är ämnesövergripande på andra sätt. Också lärarutbildningsanstalterna bör enligt utredningens mening uppmärksamma samverkansproblemen i högre grad och ge lärarkandidaterna tillfälle att under utbildningstiden arbeta praktiskt med ämnesövergripande undervisningsavsnitt i möjligaste mån.

För att underlätta detta men i första hand för att överhuvudtaget främja ämnessamverkan på film/tv-området är det även önskvärt att fortbildningsenheterna för de olika ämnen producerar läromedel för arbete med samverkansfrågor. Med fortbildningskonsulenternas hjälp bör sådant material behandlas vid lärardagar, veckoslutskurser o. d.

4.4.6 Annan utbildning

Förskolans personal utgörs av förskollärare och barnskötare. Förskollärare utbildas vid förskoleseminarier i två år, barnskötarna i ett eller två år på gymnasieskolans vårdlinje.

I förskolläraryt utbildningen har ämnesblocket "skapande verksamhet" en framträdande plats. I det ingår målning, slöjd, dramatiskt skapande, rytmik och musik. Någon egentlig filmverksamhet förekommer inte f. n. Läroplanens övergripande mål är emellertid så formulerade att filmarbete kan inrymmas. Metodik, psykologi, svenska samt tekniska hjälpmedel är också ämnen där filmarbete både bör kunna utvecklas och bli utvecklande för undervisningen.

Tillgången till apparatur och film är mycket knapp vid seminarierna: bara i ämnet tekniska hjälpmedel ges en begränsad introduktion i hur man sköter framför allt film-

visningsapparat, bandspelare o. d. Det beror främst på begränsade ekonomiska resurser men antagligen också på oklarhet om filmens roll i förskolan och lärarutbildningen.

Vad gäller barnskötarutbildningen har kommunikationsämnena en mycket undanskymd plats i gymnasieskolans vårdlinje. Inget sådant ämne är obligatoriskt. Vårdbegreppet har vidgats under senare år. Barnskötare arbetar med barn i högre åldrar, även skolbarn. Deras utbildning har emellertid inte förändrats mycket. I framtiden skall barnskötarna – liksom nu – ingå i arbetslag med förskollärare och ha i stort likartade arbetsuppgifter.

Som framgår av kap. 5 föreslår utredningen att film/tv-kunskap uttryckligen förs in i förskollärarytbildningen. Utredningen anser det vidare önskvärt att varje medelstor kommun – helst varje förskolenhet – får minst en huvudansvarig förskollärare för film/tv-kunskapen. Därför bör det finnas möjligheter i förskollärarytbildningen till en specialisering och fördjupning i film/tv-kunskap med betoning lagd på filmen som uttrycksmedel, bildtolkning, tekniskt handhavande, marknads- och materialkunskap.

Vid förskoleseminarierna bör någon av lärarna inom blocket skapande verksamhet fungera som huvudansvarig för filmundervisningen. Denne bör verka i nära samarbete med lärare som svarar för ämnet tekniska hjälpmedel. Filmens integrering i förskolans arbetssätt talar för att även lärare i metodik bör kunna utses till huvudansvarig. En förutsättning i båda fallen är att eleverna får tid och resurser att arbeta praktiskt med film. Det bör kunna ske både inom blocket skapande verksamhet och i metodiken. Mest utrymme finns antagligen i det skapande blocket.

Det som sagts om förskollärarytbildningen kan i princip tillämpas också på barnskötarutbildningen. Även här bör eleverna ha möjlighet till specialisering och fördjupning.

Enligt gällande läroplan för utbildning av *fritidspedagoger* skall bl. a. ges orientering om massmedier med tonvikt på film. Under

rubriken skapande verksamhet behandlas bl. a. bild- och formarbete. Däri ingår "fritt bildskapande". Anvisningarna till läroplanen ger inte mycket utrymme för filmundervisning.

Lärarytbildning för verksamhet vid kommunal *vuxenutbildning* och vid statens gymnasier för vuxenstuderande sker den normala vägen och skiljer sig inte från lärarytbildningen för grundskolan och gymnasieskolan.

Folkhögskollärare och ledare för folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet utbildas på folkhögskollärarytlinjen vid lärarhögskolan i Linköping. Filmundervisningen har mycket begränsat utrymme och är av allmänorienterande karaktär. Massmediekunskap behandlas något utförligare. Studieplanetekniskt finns det inget som hindrar en utvidgning av film/tv/massmedieområdet.

4.5 Högre utbildning och forskning

4.5.1 Universitetet

Högre utbildning och forskning kring film- och tv-kunskap förekommer vid institutionen för teater- och filmvetenskap i Stockholm samt vid de litteraturvetenskapliga institutionerna i Göteborg, Lund, Umeå och Uppsala.

I likhet med institutionerna i svenska har institutionerna i litteraturvetenskap och filmvetenskap behov av medel för framför allt filmförsörjningen. En höjning av anslagen synes nödvändig om utbildningen skall kunna fullföljas enligt kursplanerna.

Film/tv-kurser ingår i *litteraturvetenskapens* alternativlinjer Drama-teater-film i Lund och Umeå samt dramatisk linje i Uppsala och Göteborg. Av intresse är främst kurserna i Lund och Umeå med en allmänorienterande undervisning på grundexamensnivå. Filmen får där en rätt utförlig behandling och kurserna ger utrymme för individuell specialisering och fördjupning inom olika ämnesområden. Eleverna har möjlighet att under grundutbildningen ägna närmare två tredjedelar av studietiden åt film.

Grundkursens filminriktade moment bely-

ser huvuddragen av filmens historia och ger en grundläggande orientering om filmens idé- och formvärld och dess funktion i samhället. De sociologiska aspekterna på filmen behandlas liksom förhållandet samhälle-film, filmpåverkan och filmcensur, filmens produktions- och distributionsförhållanden m. m. Filmens teori och några filmteoretiska doktriner tas också upp.

De litteraturvetenskapliga institutionerna kan genom sin geografiska placering fungera som alternativ och komplement till de mer specialiserade stockholmsinstitutionerna för teater- och filmvetenskap. De ger därmed förutsättningar för en spridning av undervisningen inom ämnesområdet som är angelägen ur utbildningspolitisk synpunkt. Vid en framtida utbyggnad av den filmvetenskapliga forskningen och undervisningen bör denna regionala synpunkt beaktas liksom vikten av att någon form av samordning kommer till stånd i fråga om filmförsörjning, lokaler m. m. mellan de olika ämnen och institutioner där det förekommer film/tv-undervisning.

På den dramatiska linjen vid institutionerna i Uppsala och Göteborg har filmundervisningen mindre omfattning. Av grundkursen på två terminer (40 poäng) ägnas 5 poäng åt en grundläggande orientering om filmens historia, estetik och sociologi. Tv-dramat och hörspelen behandlas utifrån liknande aspekter i ett lika stort kursavsnitt.

Den mer specialiserade och djupgående undervisningen liksom filmforskningen på högre nivå förekommer i *filmvetenskap*. Undervisningen bedrivs här på både grundexamens- och forskarnivå och är upplagd efter flera alternativa inriktningar. Verksamheten är huvudsakligen förlagd till Stockholm men omfattar också extramural undervisning i Uppsala, Umeå, Eskilstuna och Norrköping samt sommarkurser i Stockholm och Uppsala.

Grundkursen i ämnet ger en översiktlig presentation av filmforskningens mål och metoder samt behandlar huvuddepokena i filmens konstnärliga, tekniska, ekonomiska och sociala utveckling. I anslutning till den

historiska översikten uppmärksammas filmens formproblem och produktionsteknik. Kursen innefattar även en orientering om de kommunikationsvetenskapliga aspekterna på filmen och om filmens samhällsfunktioner. Filmpedagogikens innehåll och metodik i olika skolformer behandlas också.

Studiekursen under andra terminen utvecklar de föregående studiernas resonemang om filmens formproblem och funktion som massmedium. Den syftar till att ge ökade kunskaper om filmen som konstform, informationsmedium och propagandainstrument. Filmvetenskaplig metodik, praktiska filmövningar och filmanalys samt ett specialstudium inom filmhistoria, filmsociologi eller filmpedagogik ingår. Specialiseringen förs vidare i tredje terminens påbyggnadskurs som ägnas åt specialstudium av ett filmvetenskapligt ämnesområde och en begränsad forskningsuppgift.

Studiegången i ämnet möjliggör som synes allt högre specialisering inom ett visst forskningsfält. Syftet med det filmpedagogiska alternativet är att behandla filmkunskapens utveckling och metodik i olika skolformer och att i anslutning till samhällsbeskrivning och samhällsanalys utveckla nya metoder och ett kritiskt språk för filmbeskrivning.

Framför allt de filmsociologiska och filmpedagogiska linjerna har i allt högre grad kommit att utvidga sina forskningsområden till att omfatta även tv som konstform och massmedium. Denna tendens kan väntas öka. I framtiden kommer sannolikt undervisningen på alla stadier att ägnas även andra audiovisuella medier än filmen.

Filmvetenskapens möjligheter att utvecklas som självständig disciplin hämmas av en rad praktiska problem. I förgrunden står bristen på filmmaterial. Detta hänger i sin tur ihop med *filmarkivens* situation.

Filmerna är ett bräckligt material som snabbt förslits vid användning och lätt skadas. Äldre s. k. nitratfilm är dessutom ytterst brandfarlig, kemiskt obeständig och ibland självförstörande. S. k. säkerhetsfilm eller acetatfilm är lätthanterligare och okänsligare för yttre påverkan men förändras ändå vid lång-

varig lagring. Framför allt färgfilm har begränsad hållbarhet.

Förstörelsen av främst äldre filmer är också omfattande. Av världsproduktionen har åtminstone 30 000 filmer gått förlorade fram till 60-talets början. Omkring 65 % av det svenska materialet från samma tidsperiod är förlorat. Tekniska förutsättningar finns för att bevara äldre och nyare film. Härför fordras emellertid ekonomiska och tekniska resurser samt speciellt utbildad personal.¹

Tillgång till ett välutrustat filmarkiv är en förutsättning för filmvetenskaplig forskning på högre nivå. Arkiven har hittills fått ge förtur åt konservering och restaurering av filmmaterialet. Man anser att filmer och andra dokument inte bör göras tillgängliga för forskningen om det innebär att materialet förslits eller förstörs utan att kunna ersättas.

I och med att filmvetenskapen alltmer orienterar sig också mot andra bildmedier uppkommer speciella arkivproblem. Det mesta av den stora mängd film- och bildmaterial som producerats av tv är redan förlorat för alltid. Men även det begränsade material som är bevarat är bara i liten omfattning tillgängligt för forskningen.

Större delen av arkivens material har deponerats av framför allt svenska filmproducenter enligt särskilda avtal. Sådana avtal har dock inte kunnat träffas med ett antal utländska filmbolag vilket minskat arkivens möjligheter att bygga upp samlingar av i första hand modern spelfilm. Många betydelsefulla filmer saknas. I flera länder regleras depositionerna genom särskild lagstiftning. Någon sådan finns inte i Sverige f. n.

På grund av avtal som ingåtts mellan internationella filmproducentföreningen och de flesta europeiska arkiv är möjligheterna mycket små att visa arkivens filmer utanför deras egna lokaler. Samma avtal utgör också hinder för omkopiering av filmerna till videoband, något som kunde förenkla närstudium av enstaka filmer avsevärt.

Utredningen har haft överläggningar med filmproducentföreningen och filmuthyrareföreningen i fråga om filmförsörjningen för

högre filmstudier. Överläggningarna har inte gett något resultat när det gäller utländska filmer. De svenska filmerna däremot har som nämnts i regel inte utgjort något problem i sammanhanget.

I kap. 5 föreslår utredningen att arkivfrågan utreds i särskild ordning. I avvaktan på åtgärder som kan föranledas härav vill utredningen betona vikten av största möjliga samarbete mellan universiteten och filminstitutets filmarkiv. Forskare som är orienterade mot tv- och massmedieforskning bör få tillgång också till SR:s arkiv.

De praktiska problemen för filmvetenskapen gäller emellertid inte enbart arkivfrågan. Undervisning och forskning är också beroende av tillgången till teknisk apparatur, förbrukningsmaterial och tekniskt utbildad personal. Brister i dessa hänseenden hämmar i hög grad ämnets utveckling. Det gäller särskilt de praktiskt inriktade undervisningsmomenten, som i första hand anses angelägna för grundutbildningen, men även naturliga inslag i undervisnings- och forskningsarbetet såsom "närläsningar" och analyser av enstaka filmer. För möjligheterna att bedriva filmvetenskaplig undervisning och forskning vid andra universitetsorter än Stockholm är vidare de teknisk-praktiska problemen av avgörande betydelse, främst de distributionsmässiga.

4.5.2 Studentfilmstudios

Den svenska filmstudiorörelsen som började på 20-talet fick tidigt sitt starkaste fotfäste i universitetsstäderna. Studentfilmstudios bildades omkring 1930 i Lund, Stockholm och Uppsala. Nya studios tillkom senare i Malmö, Göteborg, Karlstad och Umeå.

Studentfilmstudios i Lund, Stockholm och Uppsala kom snart att utgöra en aktiv grupp i kampen för filmen som konststart och kulturfaktor. Alltsedan starten hörde de till dem som ivrigast pläderade för att införa

¹ De fyra nordiska filmarkiven har beräknat att en aktion för att rädda den mest hotade och angelägnaste äldre nordiska spelfilmsproduktionen skulle kosta 22 milj. svenska kr.

filmen i skolan. Studios har vidare i sin funktion som "fria universitet" ordnat kurser och seminarier. Många blivande lärare har där skaffat sig kunskaper och filmintresse som de fört med sig i det pedagogiska arbetet. Studentfilmstudiorörelsen kan sägas ha lagt en av grundstenarna till skolans filmundervisning.

Filminstitutet har sedan 1965 varje år lämnat ekonomiskt stöd till studentfilmstudios' centralsekretariat och till olika studios. Kommunala anslag utgår också till vissa studios. De ekonomiska förutsättningarna för institutet att lämna anslag blir emellertid allt mindre. Enligt uppgift har man övervägt att helt upphöra med dem.

Från slutet av 60-talet har de flesta studentfilmstudios haft vikande medlemsantal och därmed försämrat ekonomiskt underlag. Åtstramningen har i första hand drabbat den teoretiska verksamheten men även det praktiska filmarbetet — aktiviteter som dock i stor utsträckning övertagits av andra institutioner och organisationer, den akademiska filmundervisningen, FilmCentrum m. fl. Verksamheten i de studios som är aktiva f. n. — Göteborg, Karlstad, Lund, Umeå och Uppsala — har under de senaste åren mer och mer kommit att inskränkas till enbart filmvisningar. Dessa hämmas avsevärt på grund av svårigheter med filmanskaffningen.

Den minskade ekonomiska rörelsefriheten har fått också andra konsekvenser. Flera studentfilmstudios har byggt upp bibliotek som i omfång och kvalitet hör till de främsta i landet. De måste betraktas som värdefulla specialbibliotek, förfogande över många gånger unika samlingar av böcker och tidsskrifter.

Biblioteken torde fylla en viktig funktion i det lokala kulturutbudet. Men de har först och främst fått allt större betydelse för den akademiska filmundervisningen och forskningen, inte minst för att universitetsbiblioteken och de lokala institutionerna ofta har mycket litet filmlitteratur. Med försämrade ekonomiska villkor har dock möjligheterna minskat att förnya och komplettera biblioteken och göra dem tillgängliga för filmstudierande.

Studentfilmstudios har hyrt 10–15 spel-filmer per verksamhetsår från utlandet för distribution i studentfilmstudios och andra filmstudios. Det har alltså gällt film som inte funnits på den svenska marknaden. Ofta har den varit av stort intresse för studerande och forskare. Om filmen anskaffats i undervisningssyfte och är omedelbart visningsklar får den införas till landet tullfritt och fri från mervärdesskatt. I praktiken möter dock stora svårigheter att övertyga tullmyndigheterna om att förutsättningarna för tull- och skattefrihet verkligen föreligger. Resultatet blir ofta att filmen tull- och skattebeläggs.

De berörda tull- och skattefrågorna behandlas närmare i bil. 9. Där läggs fram vissa förslag som syftar till att få till stånd en bättre och smidigare ordning. (Se också avsnitt 5.3.)

Under senare tid har studentfilmstudios' roll ändrats på flera sätt. Som distributionskanaler för en film som sällan når biograferna och som ersättning för filmvetenskapliga samlingar som saknas på de flesta universitetsbibliotek har de emellertid betydelse främst för den akademiska filmundervisningen.

Denna bedrivs på många håll parallellt i flera ämnen utan nämnvärd kontakt vare sig ämnena emellan eller mellan institutionerna och studentfilmstudios/andra filmstudios. Ett fastare samarbete skulle här komma alla parter tillgodo.

Den ojämna distributionen av kvalitetsfilm utanför storstadsområdena är ett problem också för den högre filmundervisningen. Studentfilmstudios kan här i någon mån fungera som en distributionskanal. Några av studentfilmstudios — främst i Lund, Uppsala och Umeå — kan delvis fylla en funktion för filmundervisningen i dessa städer motsvarande filminstitutets cinematek i Stockholm. Universiteten å sin sida bör i många fall ha möjlighet att tillgodose studentfilmstudios' behov av visningslokaler.

Utredningen har i det föregående framfört synpunkter och rekommendationer i olika hänseenden i fråga om film/tv-undervisningen. I detta kapitel redovisas mera konkreta förslag till åtgärder på området.

Förslagen kan lätt ge intryck av ett lapptäcke: olika frågor tas upp, ibland som det kan verka utan inbördes sammanhang. Ämnet är emellertid splittrat. Även om det är litet rymmer det många aspekter. Det finns inte någon patentiösning för att komma till rätta med problemen: man får gå fram på olika vägar. Ofta är det relativt små åtgärder som föreslås. Men de sammanhålls av en helhetssyn på den rörliga bildens allt större betydelse i samhället och därmed även i undervisningen.

5.1 Undervisningens innehåll och omfattning

□ De organisatoriska frågorna i samband med film/tv-undervisningen har visat sig vara svårlosta. Det råder osäkerhet om fördelningen av tid för undervisningens olika moment. Ett stort behov föreligger av praktiska råd och konkreta anvisningar om hur undervisningen skall läggas upp och bedrivas.

Utredningen föreslår att SÖ utarbetar två särskilda häften med *läroplanssupplement* för film/tv-undervisningen, ett för grundskolan och ett för gymnasieskolan. I supplementen bör huvudsakligen de organisatoriska

aspekterna på undervisningen behandlas. Hit hör t.ex. frågor om samordning av film/tv-momentet med undervisningen i övrigt i de aktuella ämnena, samverkan och arbetsfördelning mellan olika ämnen och över ämnesgränserna, fördelning av undervisningsstoffet på obligatoriska och icke-obligatoriska ämnen samt projektplanering.

□ Den filmverksamhet som bedrivits hittills inom specialundervisningen och i förskolan har varit sporadisk. Den har inte följts upp eller utvärderats i nämnvärd grad. Verksamheten tyder dock på att det finns stora möjligheter att använda filmmediet som bl. a. uttrycksform inom dessa områden. Det gäller även fritidshemmen.

Enligt utredningens mening bör åtgärder vidtas för att stimulera denna utveckling. Utredningen föreslår att ca 400 000 kr anslås under en treårsperiod – kostnadsberäkningen redovisas nedan – för *försöksverksamhet* med film/tv-undervisning inom *specialundervisningen, förskola och fritidshem*.

Syftet med försöksverksamheten skall vara att klarlägga vilka möjligheter som kan finnas att bedriva undervisning om film och tv inom de nämnda områdena, framför allt genom praktiskt filmarbete: filmkameran som medel för dokumentation och information. Undersökningen bör också ta sikte på möjligheterna att använda filmmediet som uttrycksform och fritidssysselsättning, liksom lämplig teknisk utrustning m. m. härför

och i undervisningen. Frågan om en produktion av filmer speciellt inriktade på t. ex. vissa handikappgrupper kan också tas upp. Även de åtgärder som utredningen föreslog i sitt första betänkande i syfte att förbättra förskolans och fritidshemmens möjligheter till kontakt med bra film bör ingå.

Andelen handikappade elever i specialklasser av samtliga elever i grundskolan utgjorde läsåret 1971/72 omkring 3,5 % eller ca 33 000 elever. I den samordnade specialundervisningen gick 1971 ca 150 000 elever. Totala antalet elever i specialundervisning i grundskolan är alltså ca 180 000. Särskolan har omkring 14 000 elever. Det finns fyra specialskolor för synskadade, därav två för vuxna, sex specialskolor för hörselskadade och en specialskola för hörsel- och talskadade. Samtliga specialskolor har låg- och mellanstadium, tre har dessutom högstadium. Särskolor finns i varje landstingskommun samt Malmö som är landstingsfri stad. Verksamhetsformerna inom särskolan är förskola, skola för grundundervisning (grundsärskola), särskild undervisning, träningskola för åldrarna ca 7–17 år samt yrkesskola för åldrar över 17 år.

Utredningen föreslår nedan att en konsulttjänst inrättas för film/tv-undervisningen (se avsnitt 5.2). Den försöksverksamhet utredningen föreslår bör administreras av filmkonsulenten. Verksamheten bör omfatta tio enheter inom var och en av kategorierna specialundervisning, förskola och fritidshem.

Inom specialundervisningen bör väljas fem grundskolor, tre specialskolor – en för synskadade, en för hörselskadade samt skolan för hörsel- och talskadade – samt två särskolor. Vid valet av grundskolor bör tillses att alla handikapp blir representerade och att en viss geografisk spridning uppnås. Bland grundskolor bör väljas skolor med största andelen utbildade speciallärare.

När det gäller förskolan och fritidshemmen bör det utses enheter utanför Stockholm med tanke på att filmrepertoaren där inte kan anses representativ.

Filmkonsulenten skulle ha till uppgift att sätta i gång verksamheten och hålla i själva

organisationen. Han skall engagera handledare, svara för inköp och inventarieföring av teknisk utrustning m. m., se till att en utvärdering av verksamheten kommer till stånd osv. Som handledare för det praktiska genomförandet av försöken kan förslagsvis anlitas lärare, elever vid speciallärarlinjer vid lärarhögskola, medlemmar av filmläraryrket, barnfilmkommittén, aktiva filmare m. fl.

Samråd bör ske med SÖ samt socialstyrelsens pedagogiska försöksverksamhet. Någon form av integrering med TRU:s filmarbete i förskolan liksom dess undersökningar av förskoleprogrammen bör eftersträvas. Vid behov bör man också höra beteendevetenskaplig expertis.

Det egentliga försöksarbetet bör utföras av lärare och annan ordinarie personal vid de olika enheterna.

Kostnaderna för verksamheten beräknar utredningen till 135 000 kr om året eller sammanlagt för hela försökstiden 405 000 kr. Häri ingår arvode m. m. åt handledare med 60 000 kr om året samt kostnader för teknisk utrustning, filmmaterial, resor, enkäter och utvärdering med 75 000 kr om året. Kostnaderna bör finansieras med statsanslag till den filmcentral som smalfilmsutredningen föreslagit, om en sådan inrättas, i annat fall till SÖ.

Det är tydligt att det finns också andra möjligheter att genomföra en försöksverksamhet av detta slag. En möjlighet är att göra ett punktförsök i en enda kommun, en annan att stimulera åtgärder på området genom pilotkurser för utbildning av lärare eller genom lärarfortbildningen. Man kan också lägga upp verksamheten som en ren forskningsuppgift i regi av någon pedagogisk institution eller liknande. Utredningen har övervägt dessa möjligheter men stannat för den lösning som redovisas ovan.

Forskningsalternativet har utredningen avvisat med tanke bl. a. på de betydande kostnader som är förenade härmed. Den av utredningen föreslagna försöksverksamheten kan f. ö. sedermera leda till mera omfattande forskningsuppgifter. Utredningen förutsätter

att sådana kan lösas som annan pedagogisk forskning vid lärarutbildningsanstalterna och universiteten.

□ Utredningen förordar att studieförbunden vidtar åtgärder för att få till stånd ett ökat *studiecirkelarbete* kring film och tv. Det förordas också samarbete på området mellan studieförbunden, folkhögskolor, bibliotek och filmstudios.

5.2 Undervisningsformer och arbetsätt

□ Av bl. a. lärarenkäten angående film/tv-undervisningen på grundskolans högstadium framgår att kommunikationen mellan SÖ och lärarna är bristfällig. Skriftlig information från SÖ tycks inte förekomma i någon större utsträckning. Inte heller skolkonsulenterna tycks bidra nämnvärt till informationen. I läroplanerna ges inte mycket vägledning till planering av film/tv-undervisning. Lärarna saknar i regel utbildning för sådan undervisning.

Med hänsyn till dessa förhållanden har utredningen föreslagit särskilda läroplanssupplement för film/tv-undervisningen. För att ytterligare tillgodose behovet av upplysning i ämnet förordas utredningen att en *konsulenttjänst* inrättas för denna undervisning. Tjänsten bör kunna knytas till filmcentralen. Filmkonsulenter skall svara för bl. a. framställning och distribution av informationsmaterial. Ett nära samarbete med SÖ i pedagogiska frågor förutsätts. Om smalfilmsutredningens förslag inte genomförs bör tjänsten i stället förläggas till SÖ.

Den årliga kostnaden för konsulenttjänsten beräknas till ca 80 000 kr. Den bör täckas med statsbidrag till filmcentralen, alternativt SÖ.

□ Enligt utredningens mening bör på varje skola finnas en lärare som i första hand har *ansvaret* för en samordning av film/tv-undervisningen i skolan. För att tillgodose detta föreslår utredningen att det öppnas möjligheter — genom ändring av skolstadgan eller på annat sätt — att inrätta arvdestjänster som huvudlärare i ett ämne plus ett ämnesövergripande moment. Timkvoten för

att få arvode skulle därvid sättas lägre än 40 veckotimmar.

Ett tänkbart alternativ till denna lösning av ansvarsfrågan är att skolans ledning till huvudansvarig utser en lärare som har ett manifesterat intresse för film/tv och förmåga att samordna undervisningen i skolan. I den mån det anses att ersättning bör utgå för uppdraget får det prövas i särskild ordning.

Den som har huvudansvaret för film/tv-undervisningen bör åläggas att genomföra minst ett samverkansprojekt varje läsår, i varje fall under ett inledningsskede.

5.3 Hjälpmedel

En betydande svårighet i film/tv-undervisningen är den bristfälliga försörjningen med vissa hjälpmedel. Den dåliga informationen har redan nämnts. Bristerna gäller också dokumentation och distribution.

Många av dessa problem kommer i ett bättre läge om den föreslagna filmcentralen inrättas och får nödvändiga resurser för att genomföra sin verksamhet inom smalfilmsområdet. Det gäller framför allt dokumentation — registrering, katalogisering m. m. — men även den fysiska distributionen av filmer och vissa tv-program, import av filmer och produktion av excerpter, stödmaterial o. d. Situationen förbättras ytterligare om utredningens förslag om kortfilmsstöd realiserats.

De angivna åtgärderna löser dock inte bl. a. frågor som rör biografvisning och visning av 16 mm spelfilmer.

□ F. n. råder stora brister i fråga om spelfilmsförsörjningen för film/tv-undervisning. Det gäller både ungdomsskolan och den högre utbildningen. De frågor det rör sig om är möjligheterna dels att få se bra 35 mm spelfilm, dels att *nedkopiera* sådan film till 16 mm.

I den första frågan har utredningen lagt fram förslag tidigare som syftar till att främja distribution till landsorten av bra spelfilm för biografvisning. I slutbetänkandet avser utredningen att återkomma till frågan, framför allt vad gäller import av sådan film.

En förbättring av situationen på dessa områden kommer också film/tv-undervisningen till godo.

Utredningen är medveten om de ekonomiska och organisatoriska problem som möter vid biografvisning som inslag i film/tv-undervisningen. Dessa problem och de fördelar av olika slag som är förenade med smalfilmen innebär sannolikt att behovet av spelfilmsvisningar i 16 mm format kommer att öka.

Utredningen föreslår att tio lämpliga 35 mm spelfilmer kopieras ner till 16 mm varje år. För detta bör utgå ett årligt statsanslag till huvudmannen på 50 000 kr. Verksamheten bör handhas av filmcentralen, alternativt filminstitutet.

Som framgått av det föregående råder stor brist på *excerpter och stödmaterial*. Det gäller både svenska och utländska filmer. Excerpter är ett viktigt hjälpmedel i film/tv-undervisningen, t. ex. vid belysning av statistiska eller tekniska grepp i filmerna, utvecklingsdrag i filmhistorien o. d. Med tanke på den bristfälliga lärarutbildningen på området är också lärarhandledningar, elevmaterial etc. av betydelse.

Utredningen föreslår statligt stöd för anskaffning av excerpter (filmantologier) och stödmaterial. Stödet bör utgå till filmcentralen, alternativt filminstitutet, med dels ett engångsanslag på 500 000 kr, dels årliga anslag på 160 000 kr. Engångsanslaget bör användas för import och versionering av ett 20-tal utländska excerpter samt inköp av stödmaterial till dessa. Av det årliga anslaget skall 100 000 kr täcka kostnaden för framställning av två svenska excerpter och 60 000 kr gå till import av tre utländska excerpter.

Utredningen föreslår att *filmhyra* och andra kostnader i samband med utnyttjande av film för film/tv-undervisningen skall anses som läromedelskostnad. Detsamma bör i princip gälla även kostnaden för *biografvisningar* som ingår i undervisningen.

När det gäller teknisk utrustning har skolan numera relativt god standard. Behov av ytterligare utrustning finns främst i fråga om det praktiska filmarbetet. Det gäller både

ungdomsskolan, förskola och fritidshem.

Utredningen har i det föregående betonat vikten av det egna filmskapandet i undervisningen och att insatserna härför bör ökas. Den nödvändiga tekniska utrustningen bör anskaffas snarast möjligt. Utredningen förutsätter att SÖ upprättar *läromedelsförteckningar* för skolornas utrustning i denna del. Motsvarande bör komma till stånd även för förskolan och fritidshemmen.

I fråga om teknisk utrustning finns olika alternativ att välja mellan. En videoutrustning kan bestå av en enkel tv-kamera, en videobandspelare, en monitor och belysningsutrustning. Kostnaden härför är ca 10 000 kr. Väljer man i stället super-8 kostar en utrustning för stuminspelning – kamera, projektor och enklare redigeringsapparat – 1 200–1 500 kr. Ett dyrare alternativ med ljudinspelning kostar 2 500–3 500 kr.

I avsnitt 4.5.2 samt bil. 9 har framhållits att *bestämmelserna om tull* och därmed också mervärdeskatt vid införsel i vissa fall av bl. a. undervisningsfilm och inspelningsapparat för film och tv är otillfredsställande. Utredningen föreslår vissa ändringar i bestämmelserna i enlighet med förslag som framgår av bil. 9. De författningar som berörs är tulltaxan, tulltaxeringsförordningen, tulltaxeringskungörelsen och tullrestitutionsförordningen. Ändringarna bör enligt utredningens mening genomföras snarast.

5.4 Lärarutbildning

Utbildningen vid lärarhögskolorna bedrivs enligt bl. a. studieplaner. Dessutom finns s. k. *studiegångar*, stencilerade häften i vilka studieplanernas anvisningar konkretiseras: olika ämnens innehåll och omfattning preciseras liksom metodfrågor m. m.

Utredningen föreslår att sådana studiegångar utarbetas också för film/tv-kunskapen. I studiegångarna bör även behandlas frågor såsom huvudmoment som skall ingå i utbildningen, samordning mellan ämnen, lärare och linjer samt möjligheter för lärarkandidaterna både att själva göra film och att lära känna olika typer av professionell film-

produktion. Lärarens möjligheter att förbättra filmklimatet och filmutbudet i sitt skoldistrikt kan också ta upp.

Ämnet *filmvetenskap* har betydelse som komplement till lärarutbildningen i övrigt. Undervisningen i ämnet beaktar emellertid inte filmpedagogikens problem tillräckligt och är alltför teoretiskt inriktad. Utredningen föreslår att en *alternativ filmpedagogisk studiegång* inrättas inom A1-kursen med en konstruktion som bättre svarar mot skolans behov.

I kursen bör det samlade massmediefältet uppmärksammas och den moderna kommunikationsteknologins roll inom detta. De laborativa inslagen bör ha en framträdande plats och den teoretiska delen av utbildningen i övrigt allsidigt ta upp film/tv-pedagogikens problem och uppgifter. Det är önskvärt att en utbildningslinje av denna typ ordnas på ett flertal platser i landet som extramural undervisning enligt vad som nu förekommer i filmvetenskap A1 eller ev. i form av s. k. YRK-kurs (yrkesinriktad kurs).

Det nuvarande *meritvärderingssystemet* för intagning till praktisk-pedagogisk utbildning på lärarhögskola har vissa brister ur film/tv-undervisningens synvinkel. Utredningen föreslår att filmvetenskap räknas som s. k. stödjande ämne till flera ämnen i tjänsten än svenska (sammhällskunskap samt teckning om detta ämne i framtiden kommer att ingå i ämneskombination). Litteraturvetenskap, alternativlinjen Drama-teater-film, kompletterar på många sätt utbildningen i svenska. Den frivilliga fjärde studietermen (D1) i svenska bör därför fritt kunna bytas ut mot grundkursen A4 i litteraturvetenskap, Drama-teater-film, och meritvärderas på samma sätt.

Fortbildningen av lärare i film/tv-kunskap är otillräcklig. Utredningen föreslår att s. k. *pilotkurser*¹ och *studieledarkurser för lärare* ordnas i ämnet i ökad omfattning. Syftet bör vara att få fram åtminstone ett par film/tv-expertter i varje län: Den filmkonsulenttjänst som utredningen föreslagit bör utnyttjas för kursverksamheten.

Det är här fråga om ett utvecklingsarbete

som kan byggas upp i tre etapper: läromedelsproduktion och planering på central nivå, pilotkurser samt studieledarkurser och studiecirkelverksamhet på lokal nivå.

Minst tre pilotkurser om året bör ordnas, fördelade på lärare från olika stadier. Antalet deltagare i kurserna bör vara ca 30. Kostnaderna beräknar utredningen till 30 000 kr per kurs eller 90 000 kr om året. De bör täckas med statsanslag till SÖ.

Studieledarkurser syftar till att lärare skall kunna på lokal nivå leda och organisera studiecirklar och studiedagar i ämnet. Enligt utredningens mening bör intagningen till dessa kurser ske så att man får en geografisk spridning av deltagarna. Sammanhållningen av den regionala verksamheten bör ske via länskolnämndernas fortbildningskonsulenter. Fortbildningen i studieledarkurser bör forceras. Minst tre kurser per sommar bör hållas. Kostnaden, 90 000 kr, finansieras genom statsanslag till SÖ.

För att ytterligare tillgodose fortbildningsbehovet på området föreslår utredningen att *tjänstledighet med B-avdrag* beviljas för studier i filmvetenskap (grundkurs A1) samt litteraturvetenskap: Drama-teater-film (grundkurs A4).

Utredningen förordar vidare en årlig *fortbildningskurs i film/tv-kunskap för universitetslärare*. Kurserna bör t. v. ordnas av institutionen för teater- och filmvetenskap som torde ha lokala och tekniska resurser att snabbt få igång verksamheten. Arbetet bör ha karaktären av försöksverksamhet i syfte att få fram lämpliga former för kurserna (kursplaner, metodik, studiematerial m. m.). Om institutionen för teater- och filmvetenskap inte har möjlighet att åta sig kurserna bör de i stället förläggas till filminstitutet. Under alla förhållanden bör nära samverkan etableras mellan institutionen och institutet för att på bästa sätt utnyttja både institutionens filmpedagogiska sakkunskap och institutets resurser.

¹ En pilotkurs är en kurs där deltagarna åläggs att ta fram ett måldokument eller pröva ett visst fortbildningsmaterial eller ge förslag till sådant material.

Kursernas omfattning bör bestämmas av universitetskanslersämbetet som också bör utfärda allmänna föreskrifter för deras innehåll. Filmvetenskapliga institutionen (alt. filminstitutet) bör varje år avge förslag och plan över nästa års kurser. Institutionen (institutet) bör också utfärda närmare föreskrifter för verksamheten.

Kostnaden för en kurs beräknas till 30 000 kr. Den bör finansieras genom statsbidrag via universitetskanslersämbetet.

□ I sitt första betänkande föreslog utredningen ökade kommunala insatser för barnfilmsverksamhet i förskolor och fritidshem. Det föreslogs också att undervisning om barn och film införs i grundutbildningen för bl. a. förskollärare samt statsanslag till filminstitutet för fortbildningskurser i ämnet för förskollärare, fritidspedagoger m. fl. Med stöd av erfarenhet av dessa åtgärder på vissa akuta punkter borde man enligt utredningen bygga upp aktiviteterna inom området stegvis under en femårsperiod.

Utredningen föreslår nu att film/tv-kunskap förs in uttryckligen i *förskollärarytbildningen*. Hur detta skall ske närmare bör övervägas med beaktande av resultat som kan komma fram av den försöksverksamhet med film/tv-undervisning i bl. a. förskolan som utredningen föreslår. (Se avsnitt 5.1.) Utredningen förordar för sin del att momentet film/tv-kunskap skrivs in i studieplanen för förskollärarytbildningen på ett mera preciserat sätt, förslagsvis inom blockämnet skapande verksamhet.

Utredningen förordar vidare att film/tv-kunskap införs uttryckligen också i *utbildningen av fritidspedagoger* och i *speciallärarytbildningen*. Även här bör resultaten av nämnda försöksverksamhet beaktas.

□ Som nämnts råder brist på *hjälpmedel* i film/tv-kunskap också inom lärarytbildningen. Det föreslagna stödet för nedkopiering, anskaffning av excerpter m. m. bör komma även denna utbildning till godo, såväl på lärarhögskolor etc. som på universiteten. Utredningen hänvisar till vad som anförts i frågan ovan. Om den föreslagna filmcentralen inrättas gäller detsamma en stor del av

dess verksamhet på snalfilmsområdet.

5.5 Högre utbildning och forskning

Även för högre utbildning och forskning inom film och tv liksom för studentfilmstudios kan utredningens förslag i fråga om hjälpmedel för film/tv-undervisningen ha sin betydelse. Här föreligger emellertid speciella problem.

□ Filminstitutets *filmarkiv* arbetar under trängda ekonomiska förhållanden. Dess möjligheter att tillmötesgå den högre utbildningens och forskningens behov är alltför begränsade, inte bara ekonomiskt utan också med hänsyn till upphovsrättsliga förhållanden m. m. Detta är otillfredsställande både allmänt kulturhistoriskt sett och från filmvetenskaplig synpunkt. För att förbättra situationen krävs betydande ekonomiska insatser. En översyn av den lagstiftning som reglerar arkivens arbete kan också bli nödvändig.

Med hänsyn till problemens räckvidd föreslår utredningen att arkivfrågan utreds i särskild ordning. Överenskommelse har inte träffats med branschorganisationerna om filmförsörjningen för högre filmstudier. Den föreslagna utredningen bör därför innefatta frågan om möjligheten av lagstiftning beträffande tvångsdeponering av filmer. Utredningen bör ske under medverkan av filminstitutet, filmbranschen, de närmast berörda avnämarentresserna och upphovsrättslig expertis. Emellertid krävs omedelbara insatser för att rädda filmmaterial som hotas av förstörelse. Filmutredningen föreslår att åtgärder vidtas för att rädda de filmer som är särskilt värdefulla för undervisning och forskning och som används mest.

□ Som framgått av det föregående är bristen på filmmaterial ett väsentligt problem för den högre utbildningen och forskningen på området. Utredningen föreslår anslag av statliga medel på 50 000 kr om året under tio år för *framställning av 16 mm visningskopior* av sammanlagt 100 svenska filmer av nyssnämnda slag. Anslaget bör tilldelas filminstitutet.

□ Vid institutionen för *filmvetenskap* i Stockholm med dess omfattande och diffe-

rentierade undervisnings- och forskningsverksamhet föreligger ett stort behov av filmer och tv-program, maskinell utrustning, teknisk personal, förbrukningsmateriel o. d.

Filmvetenskap räknas inte som ett s. k. laborativt ämne. Det gör däremot t. ex. musikvetenskap. I fråga om driftskostnadsanslag är filmvetenskap i princip jämställt med mindre kostnadskrävande humanistiska ämnen som t. ex. historia, filosofi och litteraturvetenskap. Undervisning och forskning i filmvetenskap har därför hittills inte kunnat genomföras tillfredsställande enligt studieplanerna. Detta har varit särskilt påtagligt i samband med de för undervisningen väsentliga kurserna i film- och tv-analys. Av kostnadsskäl har filmkopior och videoband där kommit till användning bara i ringa grad.

Som komplettering till de teoretiska studierna – bl. a. för att åskådliggöra montageutveckling – ges i filmvetenskap en elementär kurs i praktiska övningar med 8 mm film. Den innefattar kamera- och klipptechnik samt användning av video. Kursen har särskild tillämpning på studierna inom filmens pedagogik där blivande filmlärare diskuterar metoder för undervisning om film men också hur film kan användas som hjälpmedel inom andra ämnen. På grund av bristande resurser har kursen hittills haft en övervägande frivillig karaktär. Bara ett fåtal lektionstimmar har varit obligatoriska.

För forskningen i film och tv får det anses vara av stor vikt att de studerande har tillgång till nödvändig teknisk materiel samt att de får medel att använda sig av materialet i filminstitutets filmarkiv och SR:s arkiv.

Enligt vad institutionen uppgett behövs för filmvetenskapen två klippbord, ett för 35 mm och ett för 16 mm, samt två videobandspelare för färgvideo. För kursen Praktiska övningar i grundkurs B 1 (kurs 4), väsentlig inte minst för blivande lärare, behövs sju 8 mm kameror, sex utan ljud och en med ljud samt en bandspelare. Den totala investeringskostnaden uppskattas till drygt 140 000 kr.

När det gäller driftskostnader uppgår institutionens medelsbehov enbart för filmhyror, råfilm och videoband till ca 45 000 kr per

låsår. Med hänsyn till filmvetenskapens speciella struktur och inriktning – med bl. a. betydande laborativa inslag – samt att här är fråga om ett nytt ämnesområde som befinner sig i ett uppbyggnadsskede föreslår utredningen att statsanslag utgår för nämnda investeringskostnad samt att ämnet får en årlig anslagstilldelning som motsvarar musikvetenskapens.

Enligt universitetskanslersämbetet är i dag den totala årskostnaden – beräknat på 200 studerande i varje ämne på grundkursnivå (40 poäng) – för filmvetenskap ca 400 000 kr eller 2 000 kr per elev och för musikvetenskap ca 750 000 kr eller 3 750 kr per elev. Antalet studerande i filmvetenskap (20 poäng) är f. n. ca 200 per termin. Om nyssnämnda förslag antas innebär det en ökning av statens årliga kostnader för ämnet med ca 350 000 kr.

□ Det har framhållits tidigare att studentfilmstudios' filmvisningar hämmas avsevärt på grund av svårigheter med filmanskaffningen. Utredningen föreslår därför statsanslag på 25 000 kr om året under t. v. fem år för *inlåning till Sverige av utländska kvalitetsfilmer* som inte förekommer på den kommersiella repertoaren och inte heller är deponerade i filminstitutets filmarkiv på sådana villkor att de får visas i studentfilmstudios. Filmerna skall användas till distribution bland i första hand sådana studios. Anslaget bör ställas till filminstitutets förfogande.

□ *Studentfilmstudios' bibliotek* har fungerat som ersättning för filmvetenskapliga samlingar. Sådana saknas på de flesta universitetsinstitutioner. Detta måste tillskrivas framför allt historiska skäl: studios kom till när det inte fanns någon filmutbildning vid universiteten. Nu håller sådan utbildning på att etableras. I det läget kan det inte anses motiverat att filmbibliotek administreras av organ utanför universiteten.

Utredningen föreslår att studentfilmstudios' bibliotek och ev. samlingar i övrigt inordnas i lokala institutions- eller universitetsbibliotek och att det ekonomiska ansvaret för biblioteken överflyttas på universite-

ten. I avvaktan på att ett sådant förslag realiserats förordar utredningen — för att trygga bibliotekens bestånd — statligt stöd till studios som bedriver aktiv filmbiblioteksverksamhet. Stödet bör utgå med årliga belopp på 8 000 kr till studios i vardera Lund och Uppsala samt 10 000 kr till studios i vardera Göteborg, Karlstad och Umeå. Det bör förmedlas via institutionernas driftskostnadsanslag. Utredningen förordar vidare samråd mellan institutionerna och studentfilmstudios i fråga om inköp och andra åtgärder rörande biblioteken liksom ökat samarbete överhuvudtaget mellan studios och universitetsundervisningen.

□ Kostnaderna för *administrationen* av den verksamhet av olika slag med anknytning till film/tv-undervisning som utredningen föreslagit skall ingå i filmcentralen beräknar utredningen till 125 000 kr, därav ca 80 000 kr för den föreslagna konsulenttjänsten. Kostnaderna bör finansieras med statsanslag till filmcentralen.

6.1 Samhälle och skola

60-talets kulturpolitik har präglats av stora statliga satsningar på kulturspridningens basorganisationer, en ny utbildningsorganisation för teatern och filmen och utredningsarbetet rörande musik-, konstnärs- och designutbildningen. Som ett viktigt komplement till de statliga, institutionsbundna produktions- och distributionsformerna har växt fram ett ökat intresse för icke-institutionell verksamhet. Författarcentrum, Konstcentrum, Teatercentrum, FilmCentrum och olika former av byalagsaktivitet är tecken härpå.

Skolektorn har svarat på denna utveckling genom att i läroplanerna starkt betona vikten av att utbilda den enskilda individen att ta aktiv del i kulturaktiviteter och medverka i beslutsprocesser som rör samhällets omdaning.

Av erfarenhet vet man att förändringar i läroplaner inte automatiskt leder till omedelbara effekter i fråga om undervisningsresultat. Ett omfattande målpreciseringsarbete är nödvändigt för att få underlag för undervisningsplaneringen samt det fortsatta utvecklingsarbetet med lärarutbildning och läromedelsframställning.

Detta gäller inte minst undervisningen i film- och tv-kunskap. Momentet omnämns ofta i de olika ämnenas kursplaner i form av allmänt hållna och till intet förpliktande anvisningar. Den främsta orsaken härtill tor-

de vara att man hittills betraktat momentet framför allt som en orientering om film och tv som konstnärliga uttrycksformer i samhället utanför skolan. I en utveckling med inriktning mot att alltmer se skolan, hemmet och samhället i övrigt som en totalmiljö för elevens aktiviteter och upplevelser är det nödvändigt att film- och tv-kunskap också får andra funktioner. Det blir allt vanligare att använda filmkameran som ett medel att dokumentera semesterupplevelser, högtidsdagar och vardagsliv i familjen. Mot bakgrund därav borde man t. ex. kunna se fram mot en utveckling på skolans område där filmkamera och redigeringsutrustning kan bli självklara och naturliga uttrycksmedel liksom penna, anteckningsbok, ritblock och stillbildskamera när det gäller att dokumentera iakttagelser, erfarenheter och upplevelser i samband med exkursioner, laborationer och övningar. Detta bör betonas i kommande läroplansrevisioner.

Det bör emellertid vara möjligt att redan inom ramen för nu gällande läroplaner, genom preciseringar av de uppställda målen eller genom beskrivande förteckningar över aktiviteter och stoffenheter, ge lärare och elever ett grundmaterial för en undervisningsplanering som svarar mot de övergripande målen för skolans verksamhet. Exempel på målpreciseringar lämnas i avsnittet 6.2. Vidare ger utredningen exempel på sådana åtgärder av organisatorisk och pedagogisk

natur som tillhör tillsynsmyndigheternas ordinarie ansvarsområde och som inte förutsätter riksdagsbeslut.

I avsnitt 6.3 redovisas behovet av en läroplansutveckling mot bakgrund av de problem som kan iakttas idag. Utredningen diskuterar också en tänkbar modell för en sådan utveckling avseende den ämnessektor som bör ha huvudansvaret för film- och tv-undervisningen.

6.2 Utvecklingsarbete inom ramen för gällande läroplaner

Utredningen vill i detta avsnitt med några exempel på målformuleringar visa att undervisningen i film/tv-kunskap kan spela en roll i elevernas allsidiga personlighetsutveckling – givetvis vid sidan av andra lika viktiga aktiviteter.

Analysen har gjorts utifrån några välbekanta och vedertagna principer av ideologisk och utbildningspolitisk karaktär som utgjort underlag för den statliga kulturpolitiken. För överskådlighetens skull har målformuleringarna disponerats utifrån vissa övergripande målfunktioner som enligt Lgr 69 skall vägleda utvärderingen av skolans verksamhet.

Listorna på målbeskrivningar är inte fullständiga. De ger exempel på sådana lätt observerbara (men för den skull inte mätbara) elevbeteenden som läraren själv kan ställa upp som underlag för en rationell planering av undervisningen. De är inte nivågrupperade med avseende på generalitet och komplexitet och kan alltså inte ligga till grund för konstruktion av prov.

Det bör ankomma på myndigheter som berörs att göra de ytterligare målpreciseringar som är nödvändiga för avvägningar i fråga om undervisningens omfattning på olika skolstadier och i skilda ämnen.

6.2.1 Kognitiva mål

Beskrivningar av kognitiva mål kan lätt göras utifrån de erfarenheter som redan finns från försök med filmproduktion i skolan. När alla skolor småningom blivit utrustade med appa-

ratur för film- eller tv-produktion bör man kunna utgå från att alla elever oberoende av individuell intresseinriktning skall kunna bli medvetna om

- att film eller tv kan användas vid redovisning av arbetsområden, ensamt eller i kombination med andra uttrycksmedel
- att filmkameran (eller tv-kameran) kan användas för att registrera och dokumentera iakttagelser och erfarenheter i samband med exkursioner, laborationer och övningar
- att filmkameran kan användas för att ge uttryck åt personliga erfarenheter, upplevelser, idéer och åsikter.

På en högre kunskapsnivå kommer de målbeskrivningar som avser kunskaper och färdigheter som eleverna måste ha för att själva kunna producera film i nämnda sammanhang.

Eleven skall alltså

- bli förtrogen med en enkel modell för planering och produktion av film
- ha kunskap om den kamera-, belysnings- och redigeringsutrustning som skolan förfogar över
- ha kunskap om förbrukningsmaterial som står till förfogande
- ha fått pröva på att enskilt eller tillsammans med kamraterna lägga upp en ekonomisk kalkyl för ett filmarbete
- ha fått pröva på att enskilt eller tillsammans med kamraterna lägga upp en realistisk tidsplan för ett filmarbete
- kunna utforma ett enkelt manuskript utifrån en bestämd synopsis
- kunna komprimera ett händelseförlopp till en eller ett par scener utan att sammanhanget går förlorat för åskådaren
- kunna placera ett antal scener i en följd på ett sådant sätt att handlingen blir begriplig för mottagaren.

En grupp högre kognitiva funktioner som utredningen fäster stort avseende vid är de färdigheter som förbinds med begreppet *kreativitet*. Ordet kreativitet är inte nämnt i läroplanerna. Men flera formuleringar i t. ex. avsnitten om undervisningsformer och arbetssätt tyder på en utveckling där den skapande förmågan kommer att värdesättas mera än tidigare. Genom några få exempel på delmål kan man beskriva kreativa elevbeteenden som kan observeras i samband med förberedelsefasen i en produktion.

Eleven skall

- kunna föreslå ett tema för en film utifrån en aktuell händelse, en tidningsrubrik, en berättelse, ett arbetsområde i skolan eller en egen åsikt i en aktuell debatt
- kunna urskilja och beskriva ett mänskligt problem i ett givet eller självvalt tema
- kunna föreslå situationer eller sekvenser som illustrerar ett bestämt mänskligt problem
- kunna föreslå olika lösningar på ett bestämt mänskligt problem
- kunna ta ställning till om ett bestämt tema kan användas för en egen filmisk gestaltning
- kunna föreslå alternativ eller variationer på ett givet eller självvalt tema
- kunna skriva en synopsis utifrån en egen filmidé
- kunna sätta sig in i och förstå kamraternas filmidéer
- kunna argumentera för egna filmidéer
- kunna acceptera att en kamrats filmidé kan vara bättre eller att gruppen föredrar en annans idé
- kunna anpassa sin egen idé till vad som är möjligt med hänsyn till skolans tekniska resurser.

Ytterligare delmål avseende observerbara kreativa elevbeteenden kan lätt ställas upp i samband med t. ex. val av miljöer, kamera-vinklar, belysningar, redigering, ljudläggning osv.

Som exempel på kognitiva mål i samband med filmtittande kan nämnas:

Eleven skall

- bli medveten om att film är ett kommunikationsmedel, dvs. ett medel för överföring av information och upplevelse från en sändare till en mottagare
- känna till ett antal beskrivningsord för samtal om film
- bli medveten om att filmskaparen kan göra ett urval i verkligheten och därefter ytterligare arrangera den verklighet han registrerat
- bli medveten om att filmproduktion styrs av ideologiska, politiska, sociala, ekonomiska och andra värderingar
- bli medveten om att mottagarens olika förutsättningar (ålder, utbildning, inkomst, socialgrupp osv.) påverkar hans förmåga att ta emot budskap
- kunna observera och beskriva händelseförloppet i en film
- kunna observera och beskriva enskilda situationer i en film
- kunna observera och beskriva människoframställningar i en film
- kunna ange olika tänkbara avsikter bakom filmskaparens val av berättarstil
- kunna upptäcka och beskriva en konflikt mellan individer eller grupper i en film
- kunna urskilja och beskriva olika tänkbara orsakssammanhang bakom en konflikt.

6.2.2 Manuella mål

En förutsättning för de kreativa elevbeteenden som kan iaktas i samband med det praktiska filmarbetet är att eleven behärskar den utrustning skolan förfogar över. Denna färdighetsträning har tidigare betraktats som alltför tidskrävande vilket bidragit till att praktiskt filmarbete inte hittills kunnat tillämpas på ett bredare elevunderlag. Denna nackdel torde i viss mån kunna undanröjas i takt med att skolorna utrustas med enklare och modernare apparatur. Exempel på delmål är:

Eleven skall

- kunna hantera den kamerautrustning skolan förfogar över
- kunna hantera en exponeringsmätare
- kunna hantera den belysningsutrustning skolan förfogar över
- kunna hantera redigeringsapparat och klippapparat.

6.2.3 Emotionella mål

En av de viktigaste uppgifterna för film/tv-undervisningen i morgondagens skola är att ge utrymme för en utveckling av elevernas känslö- och viljeliv. När det gäller produktion av film i vilken elever skall agera i någon form av story är det lämpligt att arbetet förbereds inom ramen för det dramatiska arbetet i svenska. Storyn bör växa fram ur ett arbete med uttrycksövningar, improvisationer och dramatiskt formande i svenska varefter det egentliga filmarbetet förläggs till teckning. Av delmålen har några samband med filmens möjligheter att ge uttryck för upplevelser, tankar, känslor och stämningar.

Eleven skall

- öva sin förmåga att framställa korta filmsekvenser som uttrycker känslor och stämningar
- öva sin förmåga att välja ut eller arrangera miljöer som uttrycker bestämda känslor och stämningar
- öva sin förmåga att tillsammans med andra gruppmedlemmar arrangera och filma dialoger eller pantomimiska scener som uttrycker bestämda känslor och stämningar
- öva sin förmåga att arrangera och filma scener som innehåller en förändring av stämningen
- öva sin förmåga att arrangera och filma scener som innehåller en spänningsstegring, en klimax och en upplösning.

Film och tv spelar idag en stor roll i människans upplevelse av omvärlden. Miljöer som inte är åtkomliga för direkt erfarenhet kan upplevas via film. Kombinationer av olika uttrycksmedel såsom rörlig bild, dialog, berättartext, effektljud och musik gör filmupplevelsen mer komplex och laddad än t. ex. litteraturläsning. Det innebär inte någon kvalitetsskillnad mellan filmupplevelse och litteraturupplevelse men väl en skillnad i möjligheterna att känslomässigt påverka mottagare med olika grader av språklig begåvning, intellektuell kapacitet och emotionell mognad. Här har filmen ett försteg, inte minst på de lägre skolstadierna.

Utredningen vill betona det ansvar som framför allt förskolan och grundskolan har för att erbjuda eleverna filmupplevelser som kan bidra till att utjämna sociala skillnader mellan barn från olika uppväxtmiljöer och ge stimulans till emotionell utveckling. Ett utbyte av information mellan skolväsendet, barnavårdsmyndigheterna och fritidsverksamheten på ena sidan och filmbranschen på den andra borde inriktas på att stimulera till en filmrepertoar som beaktar elevernas allsidiga personlighetsutveckling.

Utredningen vill i detta sammanhang peka på elevernas behov av sinnesupplevelser, av jagupplevelse och identifikation, av inlevelse i andra människors situation, av att uppleva andra boendemiljöer än sin egen, behovet av äventyr och spänning, av att rekapitulera och bearbeta egna skräckupplevelser, behovet att uppleva en delaktighet i ansvaret för samhällsutvecklingen.

Delmål som är generella för flera skolstadier är t. ex. nedanstående.

Eleven skall

- i filmer innehållande människoframställningar iakttä och identifiera sociala stimuli såsom grupperingar, blickar, minspel, kroppshållning och åtbörder
- i filmer med dialog avlyssna och identifiera sociala stimuli såsom ordval, röststyrka, betoning, rytm, tempo och intensitet
- få en uppövad känslighet för de uttryck för känslor och stämningar som rollerna i en film förmedlar
- få ett ökat intresse för andra individer och för de bakomliggande orsakerna till deras känslomässiga beteende

- i ett händelseförlopp varsebli uppkomsten av en konflikt
- i ett händelseförlopp varsebli en förändring av stämningen, en dramatisk spänningsstegring, en dramatisk höjdpunkt och en upplösning
- våga i diskussioner med andra gruppmedlemmar ge egna uttryck för de känslor och stämningar som man själv upplevt under filmvisningen.

Som exempel på delmål, anpassade till förskolan och grundskolans lågstadium, kan nämnas sådana som – i stegringsföljd – beskriver vilken form av upplevelse filmen bör ge och sådana som ger metodiska anvisningar om olika sätt att följa upp filmtittandet.

Eleven skall

- ha fått se filmer med mjuka djur som leker med varandra
- ha fått se filmer med barn som leker med, matar och vårdar djur
- ha fått se filmer i färg som betonar skeenden i naturen såsom knoppning, blomning, färgförändringar, lövfällning osv.
- ha fått se filmer som visar förändringar i väderlek och belysning
- ha fått se filmer som visar hur ett barn upplever skeenden i naturen: rädd för åska, bli våt och frusen, värma sig framför brasa
- ha fått se filmer som visar rivalitet mellan syskon i en situation som får en befriande upplösning
- ha fått se filmer som skildrar familjer med olika sammansättning:
  - a) mamma, pappa, barn
  - b) ensam förälder och barn
  - c) mor- eller farförälder i stället för mamma och pappa
  - d) att vara fosterbarn
- ha fått se filmer från olika boendemiljöer
- ha fått se filmer som innehåller aggressiva handlingar som får en befriande upplösning
- få samtala om filmen omedelbart efter filmvisningen
- få genomföra en dramatisk improvisation på filmens handling med möjlighet att förändra händelseförloppet eller upplösningen
- få teckna, måla eller modellera i omedelbar anslutning till filmvisningen.

6.2.4 Estetiska mål

Estetiska mål har alltid varit svåra att beskriva på ett sådant sätt att de kunnat accepteras som generella för samtliga elever oberoende av uppväxtmiljöer, begåvningsmässiga faktorer osv. När det gäller filmproduktion och filmstudium torde det vara mest meningsfullt att till det estetiska målområdet föra

sådana aktiviteter som har med sinnesträning att göra.

Eleven skall i det praktiska filmarbetet

- bli medveten om att filmkameran kan användas för att till andra förmedla sinnesupplevelser som han själv funnit vara i en eller annan mening tilltalande, stimulerande, spännande, skakande eller fränstötande
- bli medveten om att hans möjligheter att nå fram till och påverka en mottagare är beroende av hur han utnyttjat färg, form, rörelse, rytm och ljud för att framhäva det väsentliga i budskapet
- bli medveten om att olika människor upplever kombinationerna av sinnesretningar i en film på olika sätt
- öva sin förmåga att komponera bilder i filmkamerans sökare
- öva sin förmåga att välja den bildkomposition och de kamerarörelser som svarar mot filmens avsikter
- öva sin förmåga att iaktta fördelningen av ljus och skugga i ett ansikte
- öva sin förmåga att placera ljuskällor så att han får den fördelning av ljus och skuggor som svarar mot avsikten
- öva sin förmåga att bedöma skillnader i ljusstyrka mellan förgrund och bakgrund
- öva sin förmåga att bedöma skillnader i dagsljusets färgtemperatur vid olika inspelningstillfällen.

Eleven skall under studiet av filmer som andra elever eller professionella filmskapare har gjort

- observera egna reaktioner på de sinnesretningar och kombinationer av sinnesretningar som en film innehåller
- öva sin förmåga att jämföra och rangordna egna filmupplevelser
- öva sin förmåga att iaktta hur kamerarörelser utnyttjas med olika avsikt i olika scener
- öva sin förmåga att iaktta hur bildjupet utnyttjas med olika avsikt i olika scener
- iaktta hur olika filmare utnyttjar människans rörelser i skilda miljöer på olika sätt och med olika avsikter, t. ex. med olika grad av distans till eller identifikation med de skildrade människorna
- observera sina egna reaktioner för hur rytm och tempo påverkar totalupplevelsen av filmen
- jämföra egna upplevelser av hur stoffer och ytstrukturer av olika slag (mossa, gräs, sten, vatten, trä, hud, hår, tyg, metall, glas osv.) framträder i svart-vit resp. färgfilm.

6.2.5 Sociala mål

Elevens sociala utveckling stimuleras av alla former av gruppverksamhet i skolan. Praktiskt filmarbete blir i de flesta fall också

gruppaktiviteter. En målbeskrivning rörande social utveckling i samband med filmproduktion bör därför avse samarbetsförmåga, ledarskap, gemensamt ansvar för slutprodukten osv. Härtill kommer att i filmer där det förekommer någon form av agerande måste bli fråga om att skildra förhållanden mellan individer och grupper, konflikter och konfliktlösning. Utredningen har nöjt sig med att ta fram delmål som har att göra med den skapande processen i filmarbetet.

Eleven skall

- öva sin förmåga att samarbeta med andra elever i ett filmteam
- få en ökad benägenhet att ta initiativ som gagnar det gemensamma arbetsresultatet
- pröva på att leda arbetet i ett filmteam
- visa samarbetsvilja när en kamrat leder arbetet i filmteamet
- visa uthållighet när det gäller att hävda en egen åsikt om man har en stark övertygelse om den egna åsiktens riktighet
- uppleva att man under diskussion med kamrater kan komma på idéer som man inte skulle kommit på om man varit ensam
- öva sin förmåga att motstå gruppptryck
- observera en kamrats engagemang i en viss filmidé och ta hänsyn till detta i den fortsatta diskussionen
- öva sin förmåga att delta i ett gruppbeslut.

6.2.6 Angelägna åtgärder inom ramen för tillsynsmyndigheternas ordinarie ansvarsområden

Utöver de förslag utredningen lämnat i kap. 5 redovisas här några exempel på åtgärder ägnade att leda till en förbättrad undervisning. Åtgärderna kan genomföras inom ramen för sådant utvecklingsarbete som kontinuerligt initieras och genomförs av berörda myndigheter.

Film/tv-undervisningen kan enligt utredningens mening förbättras under förutsättning

att en precisering kommer till stånd av en minsta referensram för alla elever av kunskaper och färdigheter i film/tv-kunskap

att skolledare, schemaläggare och lärare informeras om möjligheterna att under vissa perioder lägga samman lektionstid i svenska och teckning för en rationellt bedriven träning av basfärdigheterna

att pedagogiskt utvecklingsarbete rörande arbetsområdesprincipen i orienteringsämnen beaktar att

basfärdigheterna i svenska och teckning behöver tränas i tillämpade sammanhang, t. ex. i dokumentation av exkursioner, laborationer och övningar samt som inslag i redovisningar

att en precisering av mål för individuellt valda specialiseringsuppgifter i film/tv-kunskap inom klassens ram kommer till stånd

att en precisering av ämnesspecifika mål görs på film/tv-kunskap inom svenska, teckning och konst samt fritt valt arbete i grundskolan

att målbeskrivningar görs på individuellt valda arbetsuppgifter eller gruppaktiviteter i film/tv-kunskap inom gymnasieskolans ämnen

att en precisering görs beträffande olika lärarkategoriernas funktioner vid lagundervisning i film/tv-kunskap

att det pedagogiska utvecklingsarbetet inom skolväsendet beaktar behovet av en metod- och läromedelsutveckling som underlättar smågruppsundervisning inom klassens ram (t. ex. innehållande helt eller delvis självinstruerande komponenter)

att grundutbildning och lärarfortbildning för i första hand förskollärare, klasslärare, lärare i svenska och teckning samt fritidspedagoger också innefattar träning i att observera elevbeteenden som sammanhänger med emotionell, estetisk och social utveckling samt med utveckling av högre kognitiva funktioner, som t. ex. förmåga till analys, syntes och värdering, problemmedvetenhet, idéflöde, flexibilitet och originalitet

att ökade kontakter kommer till stånd mellan pedagoger och filmare i syfte att utbyta erfarenheter om olika åldersgruppers skiftande behov av filmupplevelse, skolans behov av filmer som kan bidra till elevens allsidiga personlighetsutveckling samt filmarens behov av artikulerade mottagarreaktioner.

6.3 Läroplansutveckling

6.3.1 Film- och tv-undervisningens plats i en ev. ämnesblockbildning för samordnad kommunikationsträning

Under de senaste åren har man kunnat märka ett ökande intresse för att ge all studieorganisation en enhetligare och mera genomtänkt struktur där olika skolformer och utbildningar inte betraktas som fristående från varandra utan som delar i en helhet. Två skilda modeller har diskuterats. Den ena modellen förutsätter att varje individ koncentrerar sina studier till en sammanhängande period i åldrarna 7–25 år. Modellen har i 1968 års utbildningsutrednings debattskrifter fått beteckningen *sammanhängande utbildning*. Gentemot denna diskuteras en modell som kännetecknas av att individen för-

delar sitt kunskapsinhämtande över en längre tid. Utbildningen kan därvid tänkas uppdelad på ett antal kortare studieperioder med självständiga utbildningsmål, avlösta av perioder med yrkesverksamhet. Denna studieorganisation betecknas *återkommande utbildning*. Båda modellerna finns företrädta i dagens utbildningssamhälle.

Oberoende av vilken modell som kommer att dominera i framtiden kvarstår behovet att för varje ämne eller ämnessektor finna en vertikal struktur som gör att valet av ämnesstoff för en viss utbildningsnivå på ett naturligt sätt ansluter till genomgångna moment på närmast lägre nivå. Här kan bara i mycket grova drag antydas en gruppering av ämnesstoff i film- och tv-kunskap på skolformer och stadier.

Förskolan. Filmen och tv bör på förskolestadiet fylla den viktiga funktionen att ge barnen en vidare erfarenhet av omvärlden och en stimulans för deras känslö- och fantasiliv. Detta mål har ett socialt utjämnande syfte genom att filmen kan ge sinnesupplevelser åt understimulerade barn, naturupplevelser åt barn, som isolerats i tätortsmiljö, och omvänt upplevelser av stadens stämningar åt barn från utpräglade landsbygdsmiljöer.

Försök har gjorts att låta förskolebarn göra egna filmer. Det är angeläget att dessa försök får fortsätta. Däremot är man kanske inte beredd f. n. att göra en sådan aktivitet till ett obligatorium.

Grundskolan. På grundskolans låg- och mellanstadium är det naturligt att linjen från förskolan följs upp. När det gäller egen filmproduktion bör varje elev få en viss färdighet i att hantera en enkel super-8 utrustning och att disponera sina tagningar så att den framkallade filmen utan redigering kan visas upp för kamraterna och upplevas som en färdig film. De rent tekniska färdigheterna kan tränas på teckningstimmarna. Tillämpningarna däremot kan göras i andra ämnen.

I och med att eleverna vid 16 år avslutar den obligatoriska delen av sin skolgång skall de ha fått en gemensam referensram av

kunskaper och färdigheter i film/tv-kunskap enligt krav som redan nu skulle kunna ställas upp utifrån läroplaner som gäller idag. De nytillkommande momenten på grundskolans högstadium borde i så fall bli redigering och enkel ljudläggning.

Dessa moment skulle visserligen teoretiskt sett kunna behandlas inom ramen för nuvarande läroplan. Men de organisatoriska och metodiska problemen upplevs av lärarna som så svåra att man i en framtida läroplansrevision kanske måste tänka sig en förändrad timplan.

Den ökade inriktningen på allsidig kommunikationsträning har medfört att det från lärarnas sida rests krav på ökade veckotimtal för ämnena svenska och teckning. Även om nytillkommande moment i och för sig motiverar en uppräknig av timtalen kan det uppstå svårigheter vid en bedömning av var timmarna skall tas. Faktorer som kan komma att komplicera problemet ytterligare är möjligheten av att 4-dagarsvecka införs samt en tänkbar utveckling mot ett ökande inslag av självständigt arbete inom ramen för elevernas totala veckotimtal. Utredningen har därför valt att diskutera en timplanförändring som i stort innebär en omfördelning av nu tillgängliga resurser.

Det ämne som enligt Lgr 69 ger största möjligheterna att tillgodose behovet av en allsidig kommunikationsträning är tillvalsämnet konst. Detta ämne kan dock med nuvarande tillvalssystem väljas bara av en minoritet av elever. Ämnesinnehållet i konst skulle kunna bli tillgängligt för samtliga elever om de nuvarande ämnena musik, svenska och teckning organiserades som ett obligatoriskt blockämne med möjlighet att utnyttja lärarresurserna mer flexibelt än vad nuvarande timplan tillåter. "Konst" är antagligen en mindre lämplig benämning på ett sådant ämne. Det kan ifrågasättas om inte begreppet kommunikation bör införas i stället.

Utöver de specifika mål som gäller för ämnena musik, svenska och teckning skulle man för blockämnet kunna ställa upp följande generella mål:

att ge varje elev ett så brett register av uttrycks-
möjligheter att han i varje redovisningssituation
självständigt kan välja det uttrycksmedel eller den
kombination av uttrycksmedel som ger den infor-
mation eller den påverkan som han avser

att ge varje elev en sådan insikt om egna attityder
och om den egna förmågan att avläsa, tolka och
värdera budskap att han upplever en frihet att ur
det pluralistiska samhällets kulturutbud ta till sig
de budskap som svarar mot hans behov och avvisa
sådant som han upplever som överflödigt, oengage-
rande eller fränstötande

att förmedla insikter om den betydelse som
kommunikationsfärdigheterna har när det gäller
utvecklandet av relationer mellan individer i en
grupp och mellan större eller mindre grupper

att förmedla insikter om massmediernas funk-
tioner i olika samhällsbyggnader.

Det synes rationellt att vid beräkning av antalet elevveckotimmar för blockämnet utgå ifrån det timtal som utgör summan av antalet veckotimmar i ämnena musik, svenska och teckning på grundskolans högstadium enligt Lgr 69. Den tid som behövs för nytillkommande moment och för sådana, som fått en starkare accentuering i Lgr 69 och som kan komma att betonas ytterligare i den rullande översynen av läroplanerna, kan möjligen kompenseras av att vissa överlappningar mellan svenska och teckning försvinner. En ökande del av antalet elevveckotimmar bör i framtiden anslås till självständigt arbete med fritt valda arbetsuppgifter, utförda individuellt eller i grupp. Det överskott av lärartimmar som uppkommer på detta sätt bör användas dels för delning av klass i vissa laborativa moment, dels så att två eller flera lärare i vissa situationer samtidigt är verk-samma i en klass eller grupp.

Det föreslagna blockämnet bör alltså inte föranleda några förskjutningar i behovet av lärartimmar för de olika lärarkategorierna.

Gymnasieskolan. De krav på allsidig träning av kommunikationsfärdigheterna som betonats av bl. a. avnämarna både inom den högre utbildningen och inom näringslivet kan idag inte tillgodoses på flera av gymnasieskolans linjer. Särskilt har ämnena dramatik, musik och teckning fått en ställning som inte motsvarar deras betydelse i ovannämnda avseende.

Detta är i och för sig helt naturligt mot bakgrunden av att dessa ämnens funktion i

samverkan med andra ämnen inte var klart definierad vid tiden för tillkomsten av Lgy 65. Ämnena sorterades ofta in under rubriken "estetisk fostran" och betraktades ibland huvudsakligen som bärare av en humanistisk-musisk tradition utan förankring i ett postindustriellt samhälle.

Under inverkan av den pågående pedagogiska debatten och av utvecklingen på grundskolans område håller dock undervisningen på att förändras inifrån på ett sätt som mycket snart kommer att leda till att beskrivningarna av mål och ämnesinnehåll i Lgy 70 framstår som helt föråldrade.

Den kritik som från elever och lärare riktats mot gymnasieskolan när det gäller de uppräknade ämnena kan sammanfattas sålunda:

- 1 Timplanemässiga ofullkomligheter, bl.a.:
  - a) svårigheter att genomföra en laborativ undervisning i ett entimmasämne så att målet kan utvärderas (musik/teckning),
  - b) den i vissa avseenden oriktiga kopplingen mellan musik och bildkonst (konst- och musikhistoria),
  - c) den olyckliga valsituationen språk – estetisk specialisering.
- 2 Föråldrade kursplaner, bl. a. beträffande bristen på samordning med svenska, samhällsorienterande ämnen och naturorienterande ämnen samt beträffande bristen på anknytning till samhället utanför skolan.

Ett moment som drabbas av dessa ofullkomligheter är utan tvekan film/tv-kunskap. I en läroplansutveckling för gymnasieskolan bör för de aktuella ämnena och ämnesmomenten anknytningarna mellan grundskolan och gymnasieskolan liksom mellan gymnasieskolan och den högre utbildningen studeras noga. Härvid bör man främst fästa uppmärksamhet på omfattningen av de yrkesinriktade momenten i relation till de allmänt personlighetsutvecklande. Det är sannolikt att man då kommer fram till att visst ämnesstoff inom den estetiska sektorn, som tidigare betraktats som specialintressen för enstaka

elever eller som snävt yrkesinriktat stoff, utifrån förändringarna i samhället bedöms vara av så allmänt intresse att det bör vara obligatoriskt. Inrättande av ett blockämne med liknande struktur som det som föreslagits för grundskolans högstadium kan i så fall visa sig vara en framkomlig väg för att realisera en undervisning i kommunikation med väsentliga inslag av film- och tv-kunskap.

6.3.2 Film- och tv-undervisningens plats i den öppna skolan

I den pedagogiska debatt som förts under de senaste decennierna, framför allt i några av de högst utvecklade industriländerna, diskuteras ofta alternativ till den skolorganisation som bygger på principen att *en* lärare undervisar en klass i *ett* klassrum under *en* timme. Lloyd Trump har t. ex. föreslagit modeller som mer flexibelt utnyttjar skolans personella resurser. Dessa modeller prövas i Sverige i det pedagogiska forsknings- och utvecklingsarbetet i ett antal projekt benämnda VGL (varierande gruppstorlek och lagundervisning). Skolbyggnadernas anpassning till en flexibla undervisningsplanering prövas i Sverige under rubriken Samskap. Motsvarande försök på andra håll går ofta under beteckningen "the open school", ett begrepp som också har en pedagogisk innebörd.

Jämsides med debatten om skolorganisationen ifrågasätts ofta skolans traditionella roll som informationsförmedlare. En stor mängd av det informationsstoff som våra ungdomar tillägnar sig idag förmedlas av massmedierna, kamratgrupperna eller den ökade reseverksamheten. Men det är ett tilläggande som i alltför hög grad präglas av passivitet. Samtidigt som samhället utanför skolan har blivit informationsrikt har det också blivit aktionsfattigt. (McLuhan, Husén m. fl.)

Man kan fråga sig om inte skolan snart måste lämna sin informationsförmedlande roll för att i stället ge plats för ett meningsfullt arbete i miljöer som mera liknar vuxen-

samhällets än det slutna skolsamhällets. Det är tveksamt om detta låter sig göra inom ramen för nuvarande skolorganisation. Kanske kan ett verkligt meningsfullt arbete genomföras bara genom en successiv upplösning av det nuvarande fasta klassanordnings-systemet till förmån för en flexibel organisation av produktionsgrupper knutna till ett skolsystem i intim samverkan med näringslivet, den kommunala och statliga förvaltningen och ett alltmer dynamiskt konst- och kulturliv. Elevernas rolltagande i ett sådant produktivt arbete kan förberedas redan inom ramen för nuvarande skolorganisation om arbetet mera inriktas på rollspelsuppgifter liknande dem som antyds i målpreciserings-avsnittet ovan.

I den öppna skolan blir också lärarens roller och arbetsförhållanden ändrade. Den tid som lärarna i kommunikationsämnen använder för att undervisa och arrangera träningsituationer för basfärdigheter kommer antagligen att minska. I stället kommer lärarna att i ökande utsträckning tjänstgöra som konsulter i samband med elevernas redovisning av arbetsområden samt för att administrera och samordna verksamheten vid olika materialstationer.

Film och tv-läraren kommer alltså att tillbringa en större del av sin tjänstgöringstid i en ateljé med film- och tv-utrustning för att handleda elevgrupper som kommer för att producera olika inslag i sina redovisningar i natur- och samhällsorienterande ämnen samt i yrkesutbildande ämnen såsom vårdämnen, tekniska ämnen, jord- och skogsbruk osv. Film- och tv-undervisningen utgör i dessa sammanhang en del av en utbildning i informationsteknik där ett brett register av uttrycksmedel och material står till buds. Det enskilda uttrycksmedlet avdramatiseras och får alltid underordna sig huvudsyftet att utgöra ett fungerande medium för ett bestämt budskap.

Detta hindrar inte att det också i den öppna skolan – och kanske framför allt där – måste ges resurser och utrymme för en fri, subjektiv och mer konstnärligt inriktad elevproduktion av filmer och tv-program. Enskil-

da elevers behov att uttrycka egna upplevelser, reaktioner och åsikter förutsätter tillgång till ett brett register av uttrycksmöjligheter. Inte minst torde det alltid komma att behövas olika alternativ till det talade och skrivna ordet som hittills varit alltför dominerande och diskriminerande. Särskilt accentuerat är detta behov inom specialundervisningen där för vissa handikappgrupper de olika bildmedierna måste ha en avgörande betydelse för personlighetsutvecklingen.

Även i den öppna skolan torde det i varje samhälle med ett utbyggt system av masskommunikation med hårt slående åsikts-spridning och försåtligt arbetande attitydpåverkan finnas ett stort behov av orienterande undervisning om filmens och tv:s funktioner, arbetssätt och effekter. Lärarresurserna skulle härvid dels utnyttjas i en mer traditionell klass eller storgruppsundervisning för att ge en minsta gemensam referensram av kunskaper och avläsningsfärdigheter, dels fungera integrerat i samband med undervisningen i samhällsorienterande ämnen, huvudsakligen som en rörlig resurs, disponibel t. ex. då en filmvisning utgör ett väsentligt inslag i introduktionen av ett arbetsområde.

6.4 Film- och tv-undervisningen i ett globalt perspektiv

En förlängning av resonemangen kring kommunikationsfärdigheter leder till frågor om social utveckling i vidaste mening. I en allsidig individuell personlighetsutveckling baserad på träning av förmågan att ta kontakt med och meddela sig med andra människor integreras den sociala utvecklingen på ett naturligt sätt. De uttrycksmedel som lämpar sig för en intimare kommunikation i små grupper är framför andra det talade ordet, tonfallet, minspelet, åtbörden, rörelseschemat. En effektiv kommunikation i större grupper utnyttjar det talade eller skrivna ordet, ofta i dynamiskt samspel med informativa eller suggestiva bilder: flygbladet, tidskriften, nidvisan, kampsången, utställ-

ningen, filmen och andra former av ord-bild-ljud-påverkan.

Av centralt intresse för dagens skola är att ge utrymme för olika elevgruppers behov av att nå fram till och påverka andra elevgrupper eller mottagargrupper utanför skolan med åsikter och värderingar i religiösa, ideologiska eller politiska sammanhang. Ett fritt åsiktsutbyte med utnyttjande av uttrycksmedel som är naturliga för ungdomar borde kunna underlätta samarbetet och förståelsen mellan eleverna och olika personalkategorier i skolan; men också mellan olika generationer och andra sociala skiktningar i samhället.

De största gruppbildningarna i en global gemenskap utgörs av folkslag, nationer, världsspråk, religioner osv. Ett intensivt informationsutbyte mellan dessa gruppbildningar är en nödvändig förutsättning för att utveckla kontakt, solidaritet och samarbete när det gäller världsfred, försörjningsproblem, ekonomisk utjämning och miljövård. Träning av kommunikationsfärdigheter måste därför bli av central betydelse i läroplansutvecklingen världen över. Filmens plats i en sådan kommunikationsträning blir ännu mera självklar i ett internationellt perspektiv än i den individuella personlighetsutveckling som ett rikt industriland vill ge sina medborgare.

Begreppet kortfilm är inte entydigt. Ibland avses därmed varje slags kortare film utan hänsyn till karaktär, användning eller format. Ibland förbehålls termen s. k. fyllnadsfilm, dvs. filmer som inte är längre än att de kan kombineras med en långfilm i ett biografprogram. I allmänhet menar man dock en film som har en speltid på högst 55 minuter. Till klassen kortfilm brukar räknas, förutom amatörfilm, t. ex. dokumentärfilm, journalfilm, reklamfilm, undervisningsfilm. De sistnämnda kategorierna utgör i regel s. k. beställningsfilm. Mot detta begrepp står begreppet "fri kortfilm".

Med fri kortfilm avser utredningen alla kortfilmer som inte är styrda av beställarens intressen eller krav på den som skapat filmen. Utmärkande är alltså produktionsbetingelserna. Karakteristiskt för en beställningsfilm är att produktionen finansieras av beställaren. Fri kortfilm däremot är för sin finansiering beroende av en osäker marknad och mera än beställningsfilm hänvisad till stöd av allmänna medel.

I det följande används begreppet kortfilm i betydelsen fri kortfilm om det inte framgår annat av sammanhanget.

8.1 Allmänt

Det aktuella filmreportaget har en lång och obruten tradition i Sverige. "Svenska Bio", en föregångare till SF, producerade redan 1909 reportage om olika aktuella händelser i Sverige. 1914 startade Svenska Bios veckorevy som sedermera skulle bli SF-journalen. När den på våren 1960 måste upphöra på grund av konkurrensen från tv var den världens äldsta kontinuerligt verksamma journalfilmsserie.

Produktionen av kortfilm var inte lika jämn. Detta berodde på att kortfilmen småningom kom att ses och därmed finansieras som fyllnadsprogram till långfilmer som inte hade den fastställda tiden för biografprogram.

På stumfilmens tid förekom det ofta svenska lustspel och farsor i kortfilmslängd. Med tiden blev dock korta spelfilmer alltmer sällsynta. Kortfilmen övergick nästan helt till att bli dokumentär även om poetiska och lyriska inslag inte saknades. Som skett utomlands utnyttjade man kortfilmen också för en mera experimentell filmproduktion, ytterst syftande till en utveckling av filmspråket.

Hösten 1932 startade SF en kortfilmsavdelning där man redigerade och talade in text till det aktuella filmmaterial som inte fick plats i SF-journalen. Det uppstod speciella kortfilmsbiografer runtom i landet. SF:s biograf "Spegeln" i Stockholm funge-

rade sålunda som kortfilmsbiograf från 1935 till slutet av 50-talet. Biografer som "London" och "Hollywood" i Stockholm verkade också som kortfilmsbiografer även om de i slutet av 60-talet övergick till att visa framför allt sexfilm.

Från slutet av 40-talet började kortfilmsproduktionen domineras av beställningsfilm för industrier, företag, organisationer, myndigheter m. fl. För många kortfilmare var under 40- och 50-talen och början av 60-talet sådan film den enda möjlighet som erbjöds för den som ville göra film.

Dokumentärfilmen hade ingen tradition motsvarande filmreportagets och journalfilmens. Detsamma gäller den tecknade filmen. En förnyelse av dokumentärfilmen – i viss mån av den svenska kortfilmen överhuvudtaget – kom emellertid till stånd från början av 40-talet, inte minst tack vare Arne Sucksdorff.

På grund av distributionsförhållandena, nöjesskattesystemets utformning och andra finansieringssvårigheter fanns i Sverige ända fram till början av 60-talet knappast någon motsvarighet till andra länders fria kortfilmsproduktion. Den som gjorde en kortfilm på eget initiativ och egen bekostnad hade – alldeles oberoende av filmens kvalitet – inte stora möjligheter att få kostnaderna täckta om han inte lyckades sälja filmen utomlands. Ofta kunde han inte ens få den visad offentligt i Sverige.

Tv:s genombrott och kraftiga expansion i slutet av 50- och början av 60-talet försämrade filmbranschens ekonomiska situation liksom villkoren för den av branschens finansierade fria kortfilmsproduktionen – även om tv som sådan blev en stor kortfilmsproducent. Statliga stödåtgärder sattes in. 1960 infördes statliga filmpremier för konstnärligt värdefull kortfilm. 1962 avsattes ett belopp på 300 000 kr för premiering av konstnärligt värdefulla kortfilmer. Med filmreformen och filminstitutets tillkomst 1963 ökade möjligheterna ytterligare till kontanta bidrag åt ambitiös kortfilm. Härigenom ändrades förutsättningarna för den fria kortfilmsproduktionen i viss mån. Filminstitutet fick möjligheter att främja svensk kortfilm genom kvalitetsbidrag och produktionsstöd samt genom sin egen och filmskolans produktion. (Riksdagsbehandlingen av filmstödsfrågorna m. m. redovisas i avsnitt 8.2.)

Kvalitetsbidrag har lämnats varje år sedan starten 1963. Vissa år har emellertid en betydande del av det tillgängliga beloppet inte delats ut. De innehållna beloppen har förts över till fonden för produktionsstöd. Den genomsnittliga utdelningen har varit ca 250 000 kr om året.

I produktionsstöd ställde filminstitutet till förfogande 60 000–110 000 kr årligen under tiden 1964–1971. Summan var i verkligheten större eftersom pengar som blev över i fonden för kvalitetspremiering fördes över till fonden för produktionsstöd. Ibland delades emellertid inte hela beloppet ut.

Fördelningen av produktionsstödet handledes tidigare av filminstitutets ledning. Fr. o. m. juli 1969 t. o. m. juni 1972 svarade i stället en oberoende nämnd härför, institutets kortfilmsråd. Det bestod av representanter för filmkritikerförbundet, filmfotograf-föreningen, dramatikerförbundet, teaterförbundet och filmregissörsföreningen. Samtidigt med kortfilmsrådets tillkomst höjdes produktionsstödet till 100 000 kr om året.

Den som t. o. m. juni 1972 ville göra en fri kortfilm var i regel hänvisad till kortfilmsrådets stöd. Produktionsbidragen brukade ligga mellan 1 000 och 8 000 kr även om de

på senare tid gått upp till 20 000 kr. En 16 mm kortfilm kostar emellertid mellan 20 000 och 100 000 kr. Kortfilmsrådets produktionsstöd gjorde det alltså inte möjligt för fria filmare av olika kategorier att utöva sitt yrke kontinuerligt.

Efter filmreformens genomförande började filminstitutets filmskola sin verksamhet. Där öppnades möjligheter för eleverna att producera film, till sin karaktär jämställd med fria kortfilmer.¹ Samtidigt växte ett intresse fram att utnyttja filmen som aktuellt reportage, inlägg i dagsdebatten, propaganda och spegel av samhället. Flera filmare anmälde sig. De utnyttjade nya, lätta handkameror och bandspelare samt filmade framför allt i 16 och 8 mm format.

Stödet från filminstitutet bidrog under mitten och senare delen av 60-talet till ett uppsving i produktionen av fri kortfilm. 1968/69 hade t. ex. institutets jury 120 kortfilmer att granska i kvalitetsbedömningen. Därefter har siffrorna gått något nedåt. I regel har det dock rört sig kring ett knappt hundratal granskade filmer.

Tv blev snart den största producenten av fri kortfilm. Mycket producerades av tv själv, en del filmer – från början av 60-talet – gjordes av filmare som fått hjälp med råfilm, framkallning o. d. från tv, andra filmer helt utan tv:s medverkan. Produktioner gjorda utanför tv betalades förhållandevis mycket lågt av SR.

Produktionsutläggningar från tv till filmbolagen och enskilda filmare spelade en marginell roll under hela 60-talet, både från ekonomisk synpunkt och i förhållande till tv:s totala sändningstid. Utredningen påtalade detta i sitt första betänkande och föreslog särskilda anslag till tv för svensk programproduktion utanför SR.

Som de filmfackliga representanterna i den grupp experter på kortfilmsfrågor som utredningen anlitat (fackliga gruppen) påpekat är tv:s användning av film svår att analysera. I fråga om bl. a. egna produk-

¹ Dramatiska institutet har numera tagit över yrkesutbildningen på filmens område.

tioner och importörer använder man ofta andra begrepp än film. Det kan vara "underhållningsserie", "reportage" eller bara "program".

Filmreformen och filminstitutets verksamhet aktualiserade många områden där filmens och tv:s intressen möts. 1967 träffades ett avtal mellan institutet och SR enligt vilket tv skulle visa alla kvalitetspremierade kortfilmer. Avtalet upphävdes av SR vid kanaldelningen. Tv har ändå visat åtskilliga av de kvalitetspremierade filmerna. Ibland har formatet eller innehållet uppgettts vara ett hinder för visning.

Om *situationen idag*¹ för *produktionen* av svensk kortfilm är att säga att kommersiella filmproducenter producerar färre fria kortfilmer än före filmreformen. Filmbolagen har praktiskt taget slutat med kortfilmsproduktion som inte är av beställningskaraktär. Det mesta som görs är beställningsfilmer åt industrier och myndigheter. I begränsad omfattning görs det också kortfilmer av bl. a. Riksutställningar, SR:s utlandsprogram, Svenska institutet och TRU.

På Riksutställningar ingår film som delar av utställningspaket och som ett medium av flera i "multimediet" utställningen. Riksutställningar producerar egna filmer – under de senaste två åren elva. För produktionen svarar egna projektledare. Övriga medarbetare engageras som frilansar. Har man behov av en film utifrån köper man kopior från distributörer eller direkt från filmare. Riksutställningar beställer alltså inte filmer utan finansierar egna projekt.

Inom SR:s utlandsprogram – som finansieras med skattemedel – finns sedan 1962 en särskild filmavdelning. F. n. avsätts ca 250 000 kr per år för filmproduktion. Härtill kommer ett bidrag från kollegiet för Sverige-information i utlandet.

Antalet program som spelas in varje år har varierat. 1969–1970 färdigställdes bara ett fåtal på grund av den låga anslagstilldelningen. Alla produktioner görs i färg, kostnaderna varierar mellan 1 800 och 5 500 kr per minut. Producenter och tekniker är frilansar. När budgeten tillät lät man lovande icke

etablerade filmare göra program av experimentkaraktär.

Svenska institutet (SI) använder film för att upplysa utlandet om det svenska samhället och "ge en bild av den svenska filmkonsten". Anskaffningen av filmer sker genom att man följer kortfilmsproduktionen, tar kontakt med olika filmbolag, SR, industrier och kommuner.

På TRU arbetar man med både elektronik och film. Det mesta distribueras dock via videoband. Man har ett eget team som filmar och därutöver frilanskrafter i varierande utsträckning. Ca 19 milj. kr utgår i årliga anslag till verksamheten.

Det finns ett stort behov av undervisningsfilm. Mycket av denna film importeras. SF, Europafilm, SoL-FILM och Esselte-Studium har dock en viss produktionsverksamhet.

Vad beträffar barnfilm finns det utanför SR:s produktion knappast några produktionsmöjligheter trots det stora behovet av sådan film. Utredningen föreslog i sitt första betänkande statliga stödåtgärder för bl. a. produktion av barnfilm (SOU 1970: 73).²

Den tecknade filmen befinner sig i ungefär samma läge som barnfilmen. Den omfattande importen av tecknad film tyder på ett stort behov. Ändå finns knappast någon kontinuerlig produktion av sådan film utöver beställningsfilm.

Produktionen av svenska kortfilmer för biografbruk har nästan upphört. En anledning härtill torde vara att biografifilmen blivit längre och behovet av fyllnadsfilm reducerats starkt. Journalfilmerna har blivit meningslösa och inaktuella inför tv:s ständiga nyhetsflöde. Biografägarna anser det inte heller lönande att visa kortfilm.

Ändå görs det sammanlagt mera kortfilm i Sverige nu än tidigare. Det hänger ihop med tv:s tillkomst liksom ett ökat ideellt intres-

¹ Siffermaterialet m. m. i återstoden av detta avsnitt är till stor del hämtat från C1-uppsatsen "Svensk kortfilm" samt smalfilmsutredningens betänkande.

² Barn mellan 5 och 14 år svarade för ca 33 % av alla biobesök i Sverige 1966. 1961–1970 utgjorde de svenska barnfilmerna 8,5 % av den totala långfilmsproduktionen. 1961–1970 producerades totalt 202 långfilmer. 17 av dessa var barnfilmer.

se, ökad levnadsstandard — allt fler människor har råd att köpa kameror m. m. — och förenklad produktionsteknik. En stor del av den ökade produktionen av fri kortfilm kan emellertid hänföras till amatörfilm eller halvprofessionell film. Gemensamt för nästan all produktion av fri kortfilm är vidare att man arbetar med ekonomiska ramar som i sig utgör ett stort hinder både för att nå ut till en större publik och för att uppnå någorlunda kvalitet.

När det gäller *distributionssidan* har redan nämnts att bioograferna i stort sett inte längre visar fri svensk kortfilm. Den professionella smalfilmsdistributionen tar upp sådan film bara om man anser det finns marknad för den. Det viktigaste mediet för distribution av fri kortfilm är tv.

Tv:s möjligheter att visa kortfilm begränsas emellertid av flera skäl, bl. a. tematiska, sammanhängande med objektivitetskravet eller tv:s karaktär av massmedium, och estetiska som har att göra med både den lilla tv-rutan och åskådarsituationen. Tv:s tillkomst innebar en viktig utökning av marknaden för kortfilm. Ändå klarar tv inte kortfilmens distributionsproblem. Bioografernas bortfall med deras speciella visningsmöjligheter lämnade en stor lucka.

Smalfilmsdistributionen uppvisar en splitttrad bild. Det finns ett stort antal distributörer. Någon samlad förteckning över alla tillgängliga kortfilmer finns inte. I stort sett har var och en sin katalog. Katalogerna är ofta ofullständiga och oenhetligt uppbyggda. Även den som har en klar uppfattning om ämne och målgrupp kan ha svårt att få tag i en lämplig film. Inom Smalfilmsdistributörernas förening (SDF) är man medveten om problemen och har på olika sätt sökt få till stånd ett mera enhetligt system.

Det finns 13 medlemmar i SDF.¹ Vid sidan av föreningen finns ytterligare några som helt eller delvis ägnar sig åt distribution av film, såsom Kursverksamheten vid Stockholms universitet och FilmCentrum. Vissa större företag och organisationer bedriver också egen distributionsverksamhet.

Alla medlemmar inom SDF utom Utbild-

ningsförlaget har kommit till före 1954. Utbildningsförlaget bildades 1969 och övertog då SÖ:s filmavdelning. Föreningsfilmo ägs av folketshusrörelsen och LO, Kyrko-film av en stiftelse som består av 24 kyrkliga organisationer. Huvudman för PARådet är SAF. Bakom Svensk Kulturfilm står — förutom privata ägarintressen — ett stort antal av nykterhetsrörelsens organisationer. Utbildningsförlaget ägs gemensamt av staten, kommunförbundet och KF, SoL-FILM av Lantbrukarnas Riksförbund. De övriga medlemmarna av SDF är aktiebolag.

Smalfilmsdistributörernas filmer distribueras i stort sett efter tre olika system: dels uthyrning mot erläggande av visningshyra, dels gratis utlåning, dels erläggande av en depositionsavgift vilket innebär långlån under filmkopians tekniska livslängd (s. k. kopiaförsäljning). Kopieförsäljningen — framför allt till AV-centralerna — har ökat kraftigt under senare år. 1971 uppgick den till 4 600 kopior.

Kommunala AV-centraler lånar ut film till skolor, föreningar och studieorganisationer. Utlåningen är kostnadsfri och verksamheten skattefinansierad. Centralernas betjämningsområde kan vara hela län, en region med ett antal kommuner eller enstaka kommuner. F. n. finns 30 centraler som lånar ut film i större omfattning. Också ambassader, turistbyråer, branschorganisationer och enskilda företag lånar ut film av informationskaraktär till skolor, föreningar m. fl. Filmerna lånas i regel ut gratis. Verksamheten har numera till stor del tagits över av professionella distributörer.

Filmuthyrningen visar en stigande tendens under senare år. Den uppgår till ca 200 000 filmer per år. De företag som specialiserat sig på uthyrning, nämligen Föreningsfilmo, PARådet, Starfilm och Swedish Film, har tillsammans mer än hälften av all uthyrning. Den s. k. skolgruppen — SoL-FILM, SF,

¹ AB Europa Film, Institutet för Färgfilm AB — AKA-film, Föreningsfilmo AB, Kyrko-film, Essete-Studium, Personaladministrativa rådet (PARådet), SoL-FILM, Starfilm, Swedish Film AB, SF, Svensk Kulturfilm, Television & Smalfilm, Svenska Utbildningsförlaget Liber AB.

Esselte-Studium, Europa Film och Utbildningsförlaget — har ca 25 000 utlåningar. Den totala omsättningen för SDF:s medlemmar var 1971 10,8 milj. kr. Enskilda företag med egen uthyrning distribuerar ca 20 000 filmer per år. Genom att de olika företagen ofta specialiserat sig på viss typ av film eller film för vissa målgrupper har distributionen fått särdrag som kan ställa konsumenten i en besvärlig situation.

Flera företag hade under 50- och början av 60-talet en mycket liten uthyrning. Ökade personalkostnader, hyror m. m. har därför haft stor genomslagskraft i fråga om lönsamheten. Man har då expanderat på områden utanför företagens egna. Närmast till hands har legat undervisnings-, förenings-, underhållnings- och barnfilm. Allt flera har börjat ägna sig åt import och kopieförsäljning. Det har i sin tur ökat riskerna för dubbleringar av filmutbudet. Det är inte ovanligt att olika företag erbjuder filmer med nästan samma innehåll. SDF har enligt smalfilmsutredningen gjort försök att förebygga detta men utan större effekt.

Medlemmarna i SDF har sammanlagt drygt 8 000 titlar att erbjuda. Största antalet har PA-rådet (ca 1 600) följt av Föreningsfilmo och Svensk Kulturfilm som har ungefär lika många (ca 1 100–1 200). Sammanlagt omkring 500 långfilmer ingår.

Totalt uthyrs och utlånas ca 550 000 filmer årligen. Mot varje filmexpedition torde svara två visningar för ca 30 personer vid varje tillfälle. Det innebär att ca 33 milj. människor varje år ser smalfilm. Uthyrningspriset varierar mellan 25 och 150 kr. Filmkopior bekostas distributörerna i regel själva.

För att belysa det heterogena i distributionsstrukturen redovisar utredningen vissa typexempel, nämligen FilmCentrum, Filminstitutet och Föreningsfilmo.

FilmCentrum startades 1968 i syfte att bilda en organisation för filmare och publik samt upprätta en icke-kommersiell distribution. Man försöker nå ut till andra grupper än de traditionella — studentfilmstudios, smalfilmsklubbar etc. — och vänder sig främst till sociala, fackliga och politiska

organisationer.

En distributionsapparat — som AMS-avlönad personal svarar för — organiserades för att förmedla medlemmarnas filmer och fungera som ett alternativ till de kommersiella smalfilmsdistributörerna. Som ett led i distributionen framställs en katalog över medlemmarnas filmer med beskrivning av filmerna och uppgift om filmaren. I motsats till andra liknande kataloger låter man upphovsmanen själv beskriva sin film. Oavsett kvalitet kan en film deponeras hos FilmCentrum för distribution och placeras i föreningens katalog.

FilmCentrum har sedan starten fått in 450 filmer för distribution, varav ca 50 inte längre finns med i katalogen. Alla utom ett tiotal är kortfilmer. Antalet svenska filmer är ca 300. Filmer köps även från tredje världen. De flesta filmerna kommer dock från filmproducerande medlemmar som också själva får bekosta sina kopior.

1971 fakturerade FilmCentrum 140 000 kr i filmhyror och fördelade samma år 100 000 kr till filmägarna. De reella hyresinkomsterna var 125 000 kr, resterande 15 000 kr expeditions- och fraktkostnader. Antalet filmuthyrningar uppgår till 1 500–1 700 om året, alltså ett relativt obetydligt inslag i den svenska smalfilmsdistributionen.

Filmägaren bestämmer själv uthyrningspriset men FilmCentrum rekommenderar en viss prissättning. Filmuthyrningsverksamheten inbringade brutto 1968/69 ca 45 000 kr, 1969/70 ca 110 000 kr och 1970/71 ca 125 000 kr. Beställare av filmerna är grundskolor, folkhögskolor, bibliotek, museer, fackliga och politiska organisationer, m. fl.

FilmCentrum redovisar ca 600 medlemmar varav ca 125 mer eller mindre aktiva filmarbetare. Verksamheten är uppdelad på fem distrikt med huvudorter i Stockholm, Malmö, Göteborg, Umeå och Falun. Statsbidrag utgår sedan några år samt bidrag från Stockholms kommun och SIDA.

Filminstitutet har också en viss kortfilmsdistribution. De filmer som gjordes på film-skolan 1964–1970 har samlats hos institutet

och tagits upp i dess distribution. Dessutom importerar man ganska mycket barnfilm.

Filminstitutet hade 1971 ca 450 uthyrningar av film. Uthyrningspriset följer i stort sett SDF:s normer. Institutet tar inte emot filmer för distribution. 14 utländska kortfilmer, 64 barnfilmer, 50 elevfilmer från film-skolan samt 4 långfilmer finns att hyra ut.

Föreningsfilmo – den största av de folkrörelseägda filmföretagerna – har en omsättning på drygt 1,4 milj. kr per år. Ett tiotal personer är anställda. Företaget köper utländska filmer för ca 100 000 kr om året. 1970 köptes sammanlagt 77 filmer varav 15 svenska. De största kunderna är grundskolan, olika slags yrkesskolor, folkhögskolor, fackföreningar och politiska föreningar.

Föreningsfilmo har ca 1 100 titlar i sin katalog, varav ca 120 långfilmer. Katalogen har ett brett ämnesurval. 1970 hade man omkring 27 000 uthyrningar, de flesta kortfilmer som också ökar mest.

Om man bortser från tv när de flesta fria kortfilmer som produceras i Sverige sällan eller aldrig någon större publik. Samtidigt har som synes behovet av kortfilm ökat, parallellt med biograffilmens tillbakagång och tv-utbudets relativa stabilisering. En stor marknad är som nämnts skolor och föreningsliv. Härtill kommer nya publikgrupper som bibliotek, museer, filmstudios, barnfilmklubbar, förskolor och fritidshem, ungdomsgårdar, ålderdomshem, fångvårdsanstalter och sjukhus. Alla dessa grupper lider brist på film i större eller mindre utsträckning eller på anslag för hyra av film.

Användningen av 16 mm film har ökat starkt 1965–1971. Härtill har medverkat bl. a. ökad tillgång på projektorer och lokaler. Det har blivit enklare att ordna filmvisningarna. Allt fler personer kan handha apparaterna och dessa har blivit enklare att sköta. Det nuvarande projektorbeståndet medger en betydande ökning av antalet visningar utan behov av nyinvesteringar. F. n. används projektorerna i genomsnitt bara två gånger i veckan. De flesta är i kommunal ägo. Den tekniska utvecklingen är koncentrerad till 8 och 16 mm projektorer.

1965–1971 såldes ca 10 300 16 mm projektorer i Sverige. En projektors livslängd beräknas till 10–12 år. Det finns m. a. o. omkring 15 000 funktionsdugliga 16 mm projektorer i landet. Många lokaler som används för filmvisning har emellertid tekniska brister i fråga om ljudåtergivning och projektförhållanden. Det gäller främst visningar för större auditorier.

Som nämnades nyss tycks behovet av kortfilm öka. Om de dolda behoven av sådan film vet man ingenting. Genom att det hittills inte funnits vare sig ekonomiska resurser att tala om för produktion av fri kortfilm eller en effektiv distributionsapparat är också dessa potentiella behov svåra att bedöma.

Den tidigare omnämnda studien av Ann-Katrin Agebäck angående två svenska kortfilmers ("Interchange" och "Sven-Erik") produktions-, distributions- och visningsförhållanden visar emellertid, bl. a., att man med filmer som i och för sig inte har något större intresse i det existerande distributionssystemet kan nå publikgrupper, som har stort utbyte av filmerna, om filmerna själva har intresse och gör personliga insatser för att få filmerna visade.

Syftet med undersökningen var att följa två svenska kortfilmer från den första idén genom produktion och distribution fram till mötet med publiken. Filmerna är gjorda av Erik Sundh och Per Lundkvist och skildrar utvecklingsstörda människor. "Interchange" subventionerades av Svenska institutet som ett relativt fritt beställningsarbete, "Sven-Erik" var en elevproduktion inom Dramatiska institutet.

Man ville få ut filmerna i en vid distribution. Mycket arbete lades ner på att sprida information och ordna visningar. Publiken bestod av dels personer som var direkt berörda av filmernas ämne, t. ex. föräldrar, vårdpersonal, lärare, dels personer utan anknytning till handikappsituationen. Sundh åkte själv ut med filmerna till ett 40-tal visningar. Vidare finns kopior hos vissa distributörer (Svenska institutet, FilmCentrum, Utbildningsförlaget) samt hos några organisationer

för mera intern distribution (Riksställningar, Rikskonserter, samprojekt i Danmark). Slutligen har filmerna sänts i tv, "Interchange" i tv 2 och "Sven-Erik" i tv 1.

Filmerna visades under mycket varierande förhållanden. För det mesta fanns det varken maskinist eller projektorrum och lokalen var överhuvudtaget inte avsedd för filmvisning. Oftast fungerade dock visningarna bra: filmerna rön te intresse och uppskattning. I regel uppstod debatter och diskussioner efteråt.

Förutom betydelsen av en aktiv personlig insats i vissa fall för att få en film distribuerad tycks Agebäck's undersökning bekräfta behovet av kortfilm och att sådan film — när den stöds av aktiva distributionsinsatser — kan fylla en funktion som medel till kommunikation mellan människor.

När det gäller behovet och användningen av kortfilm bör nämnas ytterligare några ord om kortfilmen som instrument för debatt och kritik. Det var mot slutet av 60-talet som en helt ny typ av film med politiskt syfte uppkom, närmast att karakterisera som filmpamfletter. De går framför allt ut på information, agitation och propaganda. Oftast är de dagsaktuella. En avsikt med dem är att komplettera tv och andra informationsmedier.

Filmpamfletterna är ett försök att ändra och vidga själva filmmediets användningsområde. Det rör sig om kortfilmer som ofta är billiga i produktion — inspelade med lätta handkameror och 8 eller 16 mm film — och som inte är avsedda att visas på de konventionella biograferna utan på gator och torg, i fabriker och fackföreningar, på politiska möten etc. Filmer av den här typen började i Italien ("Cinegiornali liberi"), Frankrike ("Cinétracts") och USA ("News-reels") men finns nu i flera andra länder, däribland Sverige. Upphovsmännen är ofta anonyma men också några kända regissörer är engagerade, ibland i ett kollektivt samarbete med journalister m. fl.

8.2 Utredningar och riksdagsbehandling m. m.

Från början av 50-talet har statsmakterna vidtagit olika åtgärder för att förbättra bl. a. filmproduktionens ekonomiska villkor. Ett statligt stöd etablerades i form av utbetalningar till producenter av svenska spelfilmer. Stödet utgjorde en viss del av statens andel i biografnöjesskatten. Med början 1957 genomfördes också en successiv sänkning av nöjesskatten. Olika statliga utredningar har genomförts i vilka filmens ekonomiska problem belysts.

Den första utredningen tillsattes 1941. Den föreslog att ekonomiskt stöd — inte närmare preciserat — skulle kunna utgå också till kortfilmer som "ur allmänt kulturella synpunkter kunde betecknas som värdefulla och även konstnärligt sett motsvarade höga krav". Sådana filmer skulle kunna produceras även på initiativ från statens sida. Utredningens förslag ledde då inte till några åtgärder.

1951 beslöt riksdagen att statligt stöd motsvarande 20 % av de statliga nöjesskatteintäkterna skulle utgå till producent av svensk film. Riksdagen biföll samtidigt två motioner i vilka föreslogs att man skulle undersöka möjligheterna att utsträcka stödet till kortfilmer samt formerna för det.

I en motion vid 1955 års riksdag föreslogs ett anslag på 200 000 kr till producenter av svensk konstnärlig film. En filmnämnd skulle välja ut de fem bästa filmerna och fördela anslaget. Riksdagen avslög motionen.

1956 lade nöjesskatteutredningen fram förslag om stöd åt bl. a. svensk filmproduktion (SOU 1956: 23). För kortfilmens del föreslogs 100 000 kr om året, motsvarande ca 5 % av det totala stödet, för premiering av "konstnärligt högtstående eller eljest värdefulla svenska kortfilmer". En särskild jury skulle bedöma vilka filmer som skulle komma i fråga. Förslaget föranledde inte något beslut från statsmakternas sida. Riksdagen beslöt emellertid en ny utredning om fortsatt stöd åt svensk filmproduktion.

I ett betänkande av filmstödutredningen

1959 (SOU 1959: 2) föreslogs produktionsstöd i nya former, däribland också stöd åt kortfilmsproduktion. 1959 års riksdag genomförde emellertid bara vissa provisoriska åtgärder som inte berörde kortfilm.

Filmstödotredningens förslag prövades slutgiltigt vid 1960 års riksdag. Då beslöts återbäring i sin helhet av statens andel i nöjesskatten vid visning av svensk spelfilm. Tre fjärdedelar härav skulle delas ut som generellt stöd åt svensk långfilmsproduktion. Återstoden, ca 1 milj. kr om året, avsattes till kvalitetsstöd åt svensk filmproduktion att delas ut av en särskild filmpremiernämnd. Även kortfilmen skulle kunna få del i kvalitetsstödet. Däremot skulle det generella stödet inte kunna utgå för kortfilm. Det förutsatte nämligen att filmens längd var minst 2 000 m. Kvalitetspremierna uppgick budgetåren 1960/61 och 1961/62 till 1 milj. kr. Budgetåret 1962/63 ökades de till 1,5 milj. kr varav som nämnts 300 000 kr reserverades för kortfilm.

I två motioner vid sistnämnda riksdag yrkades att bidrag skulle utgå för kortfilm, med en längd över 200 m som bredfilm eller 80 m som smalfilm, med belopp motsvarande 10 % av statens andel i nöjesskatten för biograföreställning där kortfilmen visades och bidrag inte utgick för långfilm. Statsutskottet ville inte bestrida den svenska kortfilmens värde som "konstnärlig uttrycksform i och för sig" men kunde inte biträda yrkandet.

Utskottet erinrade om att enligt propositionen kunde även kortfilm komma i fråga till kvalitetspremiering. Riksdagen avlog motionerna.

Som nämnts ovan träffades 1963 avtal mellan staten och representanter för filmbranschen, det s. k. filmavtalet, varigenom filminstitutet bildades med uppgift att verka för ändamål inom filmens område. En förutsättning för avtalet var att nöjesskatten för biograföreställningar upphörde. Statsmakterna fattade beslut härom våren 1963. Avtalet ändrades 1968 och 1972.

Enligt filmavtalet skall filminstitutets verksamhet finansieras med avgifter motsva-

rande 10 % av bruttobiljettintäkterna vid de större bioграфияerna. Fram till 1972 års ändringar i avtalet skulle 20 % av de inflytande medlen (B-fonden) användas för kvalitetsbidrag till svensk film att delas ut årligen av en särskild jury. Härav skulle 2 % gå till premiering av kortfilm. 30 % av avgifterna skulle avsättas till yrkesutbildning, undervisning och forskning m. m. inom filmens område samt – efter avtalsändringarna 1968 – stöd för produktion av bl. a. kortfilm (E-fonden). I den mån det disponibla beloppet för kvalitetsbidrag inte helt togs i anspråk kunde institutet använda mellanskillnaden till egen produktion.

1972 genomfördes betydande ändringar i filmavtalet. De gällde filminstitutets ledningsorganisation och dispositionen av avgifterna till institutet.

Antalet ledamöter i filminstitutets styrelse reducerades till mellan tre och fem samt två suppleanter. Hela styrelsen utses av Kungl. Maj:t. Vid sidan av styrelsen finns ett förvaltningsråd bestående av 30–40 personer utsedda av filmbranschen¹, de fackliga organisationerna på filmområdet samt andra organisationer som berörs av institutets verksamhet. Styrelsen utser hälften och filmbranschen den andra hälften av de organisationer som skall inbjudas att utse representanter i rådet.

Förvaltningsrådet består nu av 30 personer. På inbjudan av filmbranschen ingår med vardera en representant Filmbranschens samarbetskommitté, FHR, Våra Gårdar, filmproducentföreningens kortfilmssektion, Europa Film, Sandrews, SF, Filmägarnas kontrollbyrå och institutionen för teater- och filmvetenskap vid Stockholms universitet samt med vardera två representanter biografägareförbundet, filmthyrareföreningen och filmproducentföreningen (biografägareförbundets direktör, en s. k. fri biografägare, en s. k. fri distributör, en representant för The American Film Board, pro-

¹ Med filmbranschen avses enligt filmavtalet biografägareförbundet, Folkets Husföreningarnas Riksorganisation (FHR), Föreningen Våra Gårdar, filmthyrareföreningen och filmproducentföreningen.

ducentföreningens verkställande ledamot och en s. k. fri producent; med "fri" menas här icke-vertikalt integrerade bolag).

På inbjudan av filminstitutets styrelse ingår institutets personal, teaterförbundets avdelning för filmfotografer, ljudteknikerföreningen, teaterförbundet (skådespelare), barnfilmkommittén, Svenska institutet, Sveriges förenade filmstudios, folkbildningsförbundet, SÖ och kommunförbundet med vardera en person samt filmregissörsföreningen och SR med två personer.

Förvaltningsrådet skall fungera som ett rådgivande organ till styrelsen och yttra sig till Kungl. Maj:t över filminstitutets verksamhetsberättelse. Inom rådet finns ett beredningsutskott.

Förutom ledningsorganisationen avsåg avtalsrevisionen som nämnts en omdisposition av fonderna. Av betydelse för kortfilmen är att B-fonden (kvalitetspremierna) i fortsättningen skall gå bara till långfilm. Fonden reduceras f. ö. till 10 % av biljettintäkterna. En ny fond - G-fonden - som också skall motsvara 10 % av intäkterna är avsedd att finansiera institutets egen produktion. 70 % skall avsättas för långfilm, 30 % för kortfilm. Genom avtalsändringarna blir bidragen till kortfilm något högre än hittills eller ca 500 000 kr. Den avgörande skillnaden är emellertid att stödet till svensk kortfilm skall utgå enbart som produktionsstöd och inte längre som kvalitetsbidrag. Av beloppet på 500 000 kr kommer t. v. ca två tredjedelar att disponeras för filminstitutets egen professionella produktion och ca en tredjedel för en filmverkstadsbetonad produktion.

Avtalsändringen 1972 innebar också att det bildades ytterligare en fond, H-fonden, för förhandsstöd till svenska långfilmer. Stödet har formen av selektiva produktionslån och/eller produktionsgarantier. Medlen skall fördelas lika mellan två produktionsfonder (H1 och H2) ledda av var sin fondstyrelse.

Filminstitutets styrelse utser ordförande - utan rösträtt - gemensam för båda fondstyrelserna. Fondstyrelsen i övrigt för H1 utgörs av fem ordinarie ledamöter och tre suppleanter. Av dem utser filmbranschen

fyra ordinarie ledamöter och två suppleanter. Filmregissörsföreningen utser en ordinarie ledamot och en suppleant.

Fondstyrelsen för H2 utgörs förutom ordförande av fem ordinarie ledamöter och fyra suppleanter. Av dem utser filmbranschen en ordinarie ledamot och en suppleant, filmregissörsföreningen två ordinarie ledamöter och en suppleant, produktions- och inspelningsledareföreningen en ordinarie ledamot och en suppleant samt teaterförbundets avdelning för filmfotografer och film ljudteknikerföreningen tillsammans en ordinarie ledamot och en suppleant.

Ledamöterna och suppleanterna i fondstyrelserna får inte samtidigt vara ledamöter av filminstitutets styrelse eller förvaltningsrådet. Varje fondstyrelse skall årligen avge berättelse för föregående verksamhetsår till institutets styrelse och rådet.

Som nämnts tidigare har från den grupp experter på kortfilmsfrågor som utredningen anlitat redovisats tre olika utlåtanden med förslag till åtgärder, ett från de filmfackliga representanterna (fackliga gruppen), ett från representanterna för Föreningsfilmo och SoL-FILM, Allan Elison och Stig Hammar, samt ett från företrädaren för filmproducentföreningens kortfilmssektion Harry Persson.

Utlåtandena bifogas betänkandet (bil. 6-8). Sammanfattningsvis innehåller de följande.

Den *fackliga gruppen* påpekar inledningsvis att dess förslag omfattar all film "med den produktions- och distributionsproblematik som normalt tillskrivs kategorin kortfilm". Med fri film – det egentliga bristområdet – menas enligt gruppen film för både barn och vuxna, filmer av olika längder och genrer som inte är direkt styrda av beställningsintressen. Utmärkande är alltså produktionsbetingelserna. Med film avses "alla i detta sammanhang likvärdiga medier".

Under rubriken "Den fria filmens framtid" konstaterar den fackliga gruppen att smalfilmens publiksiffror antyder en stor möjlig marknad för fri film. Men den fria filmen svarar idag för bara en begränsad del av smalfilmsdistributionen, påpekar man. För bl. a. skolorna skulle mera fri film innebära ett värdefullt tillskott.

Kvantitativt kommer säkert ingen annan

filmvisningsform att kunna konkurrera med tv, anser gruppen. Men kvalitativt har upplevelsen av film i ett kollektiv sin betydelse. Och åskådarsituationen i en möteslokal eller ett klassrum ger helt andra förutsättningar att aktivera en publik, väcka debatter i skilda ämnen etc., framhåller man.

För den fria filmen krävs dock även en rad nya vägar till publiken, betonar gruppen. Ett första steg kan vara samarbete för bättre filmspridning genom bibliotek, kulturhus, museer, utställningsarrangörer (Riksutställningar etc.). På sikt hör en mer aktiv uppsökande verksamhet till bilden liksom framväxten av samlingslokaler för skilda kulturaktiviteter där film är en del av utbudet.

För att tillfredsställa en stor del av behovet av kortfilm krävs att samhällsmedel ställs till förfogande, framhåller gruppen. I dess förslag beskrivs hur medlen bör fördelas mellan produktions- och distributionsinsatser.

Den fackliga gruppen föreslår ett statligt stöd på omkring 4 milj. kr för en verksamhet med produktion och spridning av fri film. För verksamheten – som skall kunna omprövas kontinuerligt – skall svara en organisation bestående av tre enheter: filmrådet, en grupp producenter samt kansliet.

Filmrådet skall vara huvudansvarigt för de anslagna medlens förvaltning samt redovisningsskyldigt för verksamheten. Det skall

bestå av fem ledamöter med suppleanter. En ledamot med suppleant utses av vardera filmregissörsföreningen, filmfotografföreningen, produktions- och inspelningsledareföreningen, film ljudteknikerföreningen samt producentföreningen vid SR.

Filmrådet anställer producenter och kanslipersonal. Det skall ha medel till sitt förfogande för produktionsanslag m. m. Huvuddelen av produktionsresurserna förde- las dock av producenterna.

Filmrådet skall kunna bevilja anslag för lokal eller regional filmproduktion av s. k. workshop-modell som bedrivs kontinuerligt. Sådan verksamhet får dock enligt gruppens mening främst ses som en kommunal angelägenhet. Rådets bidrag skall kunna ges bara som tilläggsanslag. Rådet skall också kunna dela ut stipendier från en särskild fond som är knuten till verksamheten.

Producenterna skall vara minst tre. De skall självständigt förvalta lika stora summor och producera film för dessa. Filmrådet skall även kunna bevilja producenterna individuella tilläggsanslag.

Producenterna skall utses för ett år i taget och får i regel inneha sina uppdrag två år i följd. Produktionen skall normalt ske på 16 mm film. Men också 35 mm skall kunna förekomma.

Kansliet skall bestå av en produktionskun- nig administratör, en sekreterare och två informatörer. Administratören skall samar- beta med producenterna och filmrådet i fråga om kalkyler och fungera som ett slags kontaktman mellan filmare, producenter och råd. Informatörerna skall främst sköta fil- mernas lansering och distribution. Till dessa uppgifter hör – förutom placering av filmer- na i traditionella distributionskanaler – ett brett upplagt informationsarbete, uppsökande verksamhet samt export. Kansliet skall ha medel för icke anställdas medverkan i den uppsökande verksamheten och för expert- konsultationer.

Avslutningsvis föreslår den fackliga grup- pen statligt finansierade åtgärder under t. ex. filminstitutets huvudmannaskap för förbät- ringar av den tekniska standarden vid smal-

filmsvisningar. Man förordar också central katalogisering samt registrering på data av all smalfilm, videoband etc. som finns i landet.

Elison och Hammar föreslår att det orga- niserar en särskild filmkopiebank. Där skall filmdistributörerna kunna få låna pengar till framställning av ett tillräckligt antal kopior utan att produktionskostnaden belastas. AV-centralerna skall ha möjlighet att få ekonomiskt bidrag för 50 % av depositions- priset för vissa typer av lågfrekventa filmer.

Kopiebanken skall finansieras med statliga medel och medel från biograffilms- och smalfilmsdistributionen. Distributörerna skall vara återbetalningsskyldiga för lånen. Bi- dragen till AV-centralerna skall däremot inte medföra återbetalningsskyldighet.

Man föreslår vidare att det skall bildas en filmproduktionsbank. Också den skall finan- sieras med statliga medel. Bankens styrelse skall bestå av representanter för staten och filmarna. Styrelsen bestämmer vilka filmpro- jekt som får anslag.

Banken skall ha till sitt förfogande ett antal manuskriptläsare av typ lektörer som bedömer manuskriptets eller synopsisens möj- ligheter till en bra slutprodukt. Varje inläm- nat filmförslag granskas först av filmbankens kansli, sedan avger tre lektörer var för sig yttrande om förslaget lämplighet för inspel- ning.

En effektiv kommunikation förordas mel- lan tv och smalfilmsdistributionsbranschen så att filmer som tv beställt hos fria produ- center snabbt kan komma till smalfilms- distribution efter tv-sändningen. Det förut- sätts också att tv:s egen produktion av program kan bli tillgänglig för filmdistribu- tion som smalfilm.

Vad slutligen gäller den fria svenska kort- filmens exploatering på utlandsmarknaden föreslår man att den skall ske genom de stora smalfilmsdistributörerna med väl inarbetade utlandskontakter.

Persson delar i vissa frågor den fackliga gruppens uppfattning. Det gäller t. ex. behö- vet av ekonomiskt stöd, ett distributionsor- gan eller centralregister för film m. m.

I andra delar kritiserar han den fackliga

gruppens förslag. Han anser att filmrådet är ensidigt sammansatt: produktionen skulle bli politiskt inriktad och konsumenternas behov och inflytande knappast tillgodosett. Fördelningen av produktionsbidrag bör i stället skötas av två fonder. Den ena skall bestå av fyra fackliga och en "kommersiellt" inriktad representant, den andra av fyra kommersiellt inriktade och en facklig.

Persson föreslår att det inrättas en statens filminformation eller ev. filmcentral efter danskt mönster. Detta organ skall ha två huvuduppgifter. Det skall samla in och databehandla alla filmtitlar från producenter och distributörer samt kartlägga, katalogisera och analysera behovet av film. Organet skall vidare samla in uppgifter om lokaler som är lämpliga för att visa 16 mm film. Organet kan efterhand bli en takorganisation för AV-centraler och studios.

Persson betonar vikten av visningsmöjligheter vilket han anser vara det väsentligaste för filmens framtid. 5 % av projektorbeståndet antas stå i skolor eller bibliotek som har lämpliga lokaler, lätt tillgängliga för allmänheten under kvällstid samt lördag och söndag under dagtid. Dessa lokaler, ca 500, bör rustas upp tekniskt, framhåller han.

Kostnaderna under uppbyggnadsperioden för de föreslagna åtgärderna beräknar Persson till 4,2 milj. kr, därav 3,5 milj. för upprustning av lokaler.

10.1 Inledning

Kortfilmen har spelat en viktig roll i filmens historia. Förutom som medium för bl. a. dokumentation, information och undervisning har den haft betydelse som konstnärligt självständig genre som på sikt kan vidga filmens språkregister. Som instrument för samhällskritik och samhällsdebatt fullgör den också en väsentlig funktion. Den har även varit en plantskola för blivande långfilmsregissörer.

Utredningen föreslår att statliga medel ställs till förfogande för en verksamhet med centralt initierad kortfilmsproduktion. Tyngdpunkten ligger på den fria kortfilmen. Produktionsstödet bör under en femårsperiod betraktas som försöksverksamhet. Möjligheter bör finnas till en kontinuerlig omprövning av verksamheten.

Inte bara kortfilmsproduktion i traditionell och professionell bemärkelse föreslås få statligt stöd utan också produktion av typen "workshop", filmverkstad.

Utredningen berör också distributionen av kortfilm och frågor som hänger samman därmed.

Angående begreppet kortfilm hänvisas till framställningen i kap. 7.

10.2 Synpunkter på experternas förslag

I smalfilmsutredningens betänkande finns vissa rekommendationer som rör kortfilmsfrågan (se avsnitt 10.6). Vid bedömningen av experternas förslag är dessa rekommendationer en bakgrundsfaktor av intresse.

Vad först gäller den *fackliga gruppens* förslag framgår av motiveringen att de går ut på en försöksverksamhet. Karakteristiskt för en sådan verksamhet bör vara att den skall vara så stor att erfarenheterna är representativa men, just med tanke på försökskarakteren, inte alltför stor, i varje fall inte i uppbyggnadsskedet. Verksamheten bör inte heller ges en sådan form att arbetet institutionaliseras. Man vet inte hur meningsfull en kortfilmsproduktion kan bli om större resurser ställs till förfogande. Det gäller därför att ta ett steg i taget och se hur det går.

Av bl. a. dessa skäl anser utredningen att den administration som den fackliga gruppen räknar med liksom den årliga kostnaden härför, 860 000 kr, är relativt hög i förhållande till den försöksverksamhet som föreslås. Någon särskild administration bör enligt utredningens mening överhuvudtaget inte byggas upp för en sådan verksamhet f. n.

Det delegerade produktionsansvar som förordas innebär ett beslutsförfarande som har väsentliga fördelar: dels är produktionsansvaret demokratiskt förankrat i filmarbetarnas fackliga organisationer, dels är syste-

met pluralistiskt därigenom att man har tre producenter samt "filmrådet". "Filmrådet" som skall vara huvudansvarigt för de anslagna medlens fördelning är emellertid för ensidigt sammansatt. Enligt utredningens mening kan statligt stöd för konstnärlig produktion inte enbart vara en facklig angelägenhet för berörda konstnärskategorier.

Den fackliga gruppen föreslår att "filmrådet" skall tilldelas medel också för stipendiering av filmarbetare. Utredningen delar inte denna uppfattning. Statliga stipendier till konstnärliga yrkesutövare — däribland filmarbetare — utgår f. n. från ett anslag under åttonde huvudtiteln. Under perioden 1963—1971 har konstnärstipendienämnden — som är stipendiemyndighet för bl. a. filmarbetare — delat ut till filmarbetare ett 20-tal stora arbetsstipendier om 12 000—15 000 kr, ett 20-tal små arbetsstipendier om 4 000—7 000 kr samt ett antal resestipendier av varierande storlek.

Stipendiebehovet för filmarbetare är långt ifrån tillgodosett. Men filmarbetarna torde inte vara sämre tillgodosedda än andra jämförbara grupper av konstnärliga yrkesutövare. Det finns inte heller tillräckliga skäl för att stipendieringen av just filmarbetare skulle anförtros ett särskilt organ som har uppgifter enbart inom filmområdet. Med hänsyn härtill och till att kulturrådet f. n. ser över hela frågan om stöd och ersättningar till konstnärliga yrkesutövare saknas alltså anledning att ta upp den fackliga gruppens stipendieförslag.

Filmproduktionen av s. k. workshopmodell anser den fackliga gruppen vara i första hand en kommunal angelägenhet. Utredningen vill — i varje fall t. v. — förlägga den på regional nivå. En medveten satsning på regional verksamhet av detta slag är enligt utredningens mening av väsentlig betydelse i olika hänseenden.

När det gäller *Elisons* och *Hammars* synpunkter är utredningen i och för sig positiv till tanken på en särskild filmkopiebank. Frågan om en sådan bank kommer emellertid i ett annat läge om den föreslagna filmcentralen inrättas.

Förslaget om en filmproduktionsbank, vilket f. ö. har beröringspunkter med den fackliga gruppens motsvarande förslag, får i princip anses tillgodosett genom det system utredningen föreslår nedan. Förslaget — som går ut på en enda sådan bank — tillgodoser emellertid inte kravet på mångfald i verksamheten. Det föreslagna lektörsystemet får också anses otillräckligt.

Vad gäller frågan om distribution av tv-program i smalfilmsformat föreslår smalfilmsutredningen att skattefinansierade utbildningsprogram i tv skall distribueras även i filmform. Distribution av andra tv-program som film stöter på betydande upphovsrättsliga svårigheter.

Perssons förslag om information om filmer, databehandling och katalogisering av filmtitlar etc. torde också bli beaktat av filmcentralen realiserar. Mot förslaget om upprustning av lokaler har utredningen inget att invända i princip. Utredningen anser sig dock inte ha anledning att föreslå särskilda anslag för projektorer o. d. i detta sammanhang.

Vad beträffar *Perssons* synpunkter på distribution och information torde sådan verksamhet kunna lösas inom ramen för filmcentralen om en sådan inrättas. Detsamma gäller det som sägs om katalogisering.

När det gäller distributionsfrågorna återkommer utredningen i det följande till hur dessa bör lösas dels om smalfilmsutredningens förslag genomförs dels om så inte skulle bli fallet.

Utredningen vill framhålla att kortfilmsexperterna tagit del av utredningens slutliga förslag och att utredningen gjort vissa justeringar i förslagen i anledning av påpekanden av experterna.

10.3 *Allmänna synpunkter på produktionsstödet*

När det gäller den *centralt initierade produktionen* föreslår utredningen att statligt stöd utgår härför under en försöksperiod av fem år. Stödet bör ha formen av direkta statsanslag på sammanlagt 1,75 milj. kr om året.

Utredningen har diskuterat frågan om det bör finnas ett eller flera beslutande organ i ledningen för den centrala verksamheten. Till förmån för ett enda organ har framhållits att ett sådant skulle ha lättare att hålla samman verksamheten och att förvaltningskostnaderna skulle bli lägre. Det skulle inte behövas någon större apparat för att fördela ett anslag på några miljoner för filmproduktion. Som möjliga enda beslutsorgan har nämnts filminstitutet eller ett nytt organ som bildas särskilt för ändamålet.

Om man så ville skulle det beslutande organet kunna vara sammansatt på olika sätt i olika sammanhang. En annan möjlighet vore att organet skulle kunna knyta till sig något slags samarbets- eller kontaktgrupp av specialister, såsom filmregissörer, filmfotografer osv., eller vara integrerat på ett eller annat sätt med filminstitutet.

Framför allt intresse av mångfald i beslutsfattandet talar för att det bör finnas åtminstone två olika system som skall förfoga över de medel som anslås till produktionsstöd och fördela dessa. Samma skäl talar för att systemen bör vara förankrade i olika intressgrupper.

Utredningen har övervägt olika alternativ för att tillgodose dessa synpunkter. Man har diskuterat att verksamheten skulle skötas av filminstitutet och två beslutsgrupper utanför institutet, den ena med producentmajoritet och den andra med konsumentintressen i majoritet. Ett annat alternativ har varit filminstitutet och en fristående grupp inrymande både producent- och konsumentintressen, ett tredje filminstitutet, en grupp för det allmänna produktionsstödet samt regionala grupper av filmverkstadskaraktär.

Man har även varit inne på att verksamheten skulle förläggas helt utanför filminstitutet. Å andra sidan har också övervägts att produktionsstödet skulle handläggas inom institutets ram men av olika beslutsorgan. Därvid har nämnts institutets styrelse, förvaltningsrådet samt styrelserna för H1- och H2-fonderna.

Utredningen har till att börja med funnit att filminstitutets resurser bör utnyttjas så

effektivt som möjligt, inte minst för verksamhet som bekostas med allmänna medel. Institutet har en färdig organisation samt en viss egen filmproduktion och utrustning här för. Institutet som sådant bör alltså genom sin styrelse ta del i verksamheten. Det kan bl. a. tillgodose intresset av en viss kontinuitet.

Vid sidan om filminstitutets styrelse bör det finnas ytterligare minst en beslutsinstans. Styrelsen är i sin helhet utsedd av Kungl. Maj: t. Beslutsfunktionen utanför styrelsen bör därför ha en demokratisk förankring i de viktigaste grupperna av intressenter. Bl. a. de filmfackliga organisationerna och branschorganisationerna har betydande intressen att bevaka. Men även konsumentensida måste få möjlighet till inflytande.

Utredningen har övervägt två olika alternativ till demokratiska beslutsystem. Det ena har varit att bilda ett särskilt organ för ändamålet, det andra att utnyttja redan existerande beslutsfunktioner.

Det särskilda organ som utredningen diskuterat, "kortfilmsnämnden", skulle bestå av ordförande, utsedd av Kungl. Maj: t, samt fyra fem ledamöter utsedda av teaterförbundet, SDF, folkbildningsförbundet och kommunförbundet. Med en sådan sammansättning borde nämnden i och för sig vara väl lämpad för sitt ändamål.

Emellertid skulle nämndens huvudsakliga uppgift vara att tillsätta och entlediga producent, ev. också själv disponera vissa mindre belopp för produktionsstöd. Med hänsyn till den begränsade uppgift nämnden sålunda skulle få samt produktionsstödet karaktär av försöksverksamhet anser utredningen det inte motiverat att tillskapa ett sådant särskilt organ.

Demokratiskt förankrade organ på filmområdet är bl. a. filminstitutets förvaltningsråd samt styrelserna för produktionsfonderna H1 och H2. Mot att välja dessa som beslutsorgan för kortfilmsstödet skulle kunna invändas att de rent organisatoriskt ingår i filminstitutet och att härigenom behovet av pluralism i beslutsfattandet inte skulle tillgodoses tillräckligt.

I detta hänseende vill utredningen till att börja med erinra om att filminstitutet just är till för att främja svensk filmproduktion och överhuvudtaget ”verka för ändamål inom filmens område”, på motsvarande sätt som t. ex. teater- och musikrådet har tillsyn över mycket inom det statsunderstödda teater- och musiklivet. Med hänsyn härtill är det i och för sig naturligt att utnyttja inte bara institutets styrelse utan även dess resurser i övrigt om det kan anses motiverat ur sakliga synpunkter. Till detta kommer att förvaltningsrådet och H-fondstyrelserna – även om de ligger inom institutets ram – dock är tre olika självständiga beslutsorgan. Ledamöter i institutets styrelse och dess verkställande direktör får t. ex. inte sitta med i förvaltningsrådet, inte heller ledamöter i H-fondstyrelserna.

Förvaltningsrådet och H-fondstyrelserna är på olika sätt demokratiskt förankrade. I förvaltningsrådet – f. n. 30 personer – ingår sålunda representanter för fack- och branschorganisationer men också avnämare som SÖ, kommunförbundet, folkbildningsförbundet och en rad liknande organisationer. I den ena H-fondstyrelsen har filmbranschen fyra representanter och de filmfackliga organisationerna en, i den andra är det tvärtom.

Till förmån för förvaltningsrådet som beslutande organ jämfört med H-fondstyrelserna talar att rådet omfattar en stor grupp representanter för organisationer utanför den egentliga filmbranschen och dem som eljest är uteslutande filmintressenter. Hit hör t. ex. folkbildningsförbundet. Filmerna skall inte bara produceras utan också ses av människorna. Genom den representation för avnämarna som finns i förvaltningsrådet bör alltså finnas bättre möjligheter att tillgodose och aktivera även konsumentledet.

Med tanke på den funktion som beslutsorganet skall fylla – i stort sett bara utse rätt person till producent – bör emellertid det krav man i första hand måste ställa på dem som skall ingå i ett sådant organ vara att de har god personkännedom och praktisk filmerfarenhet. I det fallet är H-fondstyrelserna mer kompetenta än förvaltningsrådet. Visser-

ligen är H-fonderna avsedda för stöd till långfilmsproduktion och styrelseledamöterna utsedda med tanke härpå. Där finns t. ex. vissa biografägarintressenter. Å andra sidan ingår också en del kortfilmare f. n., och kortfilmsbranschen är inte större än att de flesta filmintressenter bör känna till också den även om de är inriktade på någon annan del av filmområdet. För H-fondstyrelserna talar också att deras storlek är bättre anpassad för uppgiften än det mera tungrodda förvaltningsrådet.

Utredningen anser alltså att beslutande enheter för det centralt initierade produktionsstödet för kortfilm bör vara, förutom filminstitutets styrelse, styrelserna för produktionsfonderna H1 och H2.

Den bättre förankring förvaltningsrådet har i mottagarledet bör kunna komma till nytta även i ett sådant beslutssystem. H-fondernas förvaltning är sålunda underkastade rådets granskning. Fondstyrelserna skall årligen avge verksamhetsberättelse till rådet. Och rådet skall varje år granska filminstitutets verksamhetsberättelse och yttra sig om den till Kungl. Maj: t. H-fondernas verksamhet är självfallet en del i institutets verksamhet och innefattas alltså i dess berättelse, därmed också av rådets granskning. Rådet har härigenom en möjlighet att följa fondstyrelsernas verksamhet – även i fråga om kortfilmsstödet.

Utredningen föreslår att av det årliga statsanslag till kortfilmsstöd på 1,75 milj. kr som utredningen förordar 750 000 kr tilldelas var och en av H-fondstyrelserna och 250 000 kr filminstitutet.

Det är av vikt att förvaltnings- och driftskostnaderna för verksamheten hålls nere så mycket som möjligt. Överadministration måste undvikas. Filminstitutet har tillgång till administrativa resurser. Dessa bör utnyttjas. Det kamerala och expeditionella arbetet i samband med den allmänna produktionsverksamheten bör alltså i sin helhet skötas av institutet. De årliga kostnaderna för detta beräknar utredningen till 570 000 kr varav 300 000 kr för lön m. m. till de tre producenter, 80 000 kr för lön till kontorsperso-

nal och 190 000 kr för allmänna kontorsomkostnader. Kostnaderna bör täckas genom statsanslag till filminstitutet.

När det gäller *filmverkstäder* förordar utredningen en organisation som går ut på samverkan med SR:s resurscentraler i vissa distriktshuvudorter. I fråga om kostnaderna för denna verksamhet hänvisas till avsnitt 10.5.

10.4 Centralt initierad produktion

Som framgått ovan föreslår utredningen att verksamheten med central produktion av kortfilm skall omhänderhas av tre beslutande enheter: styrelserna för produktionsfonderna H1 och H2 samt filminstitutets styrelse.

Ansvaret för produktionen skall vila främst på tre självständigt arbetande producenter. Var och en av de beslutande enheterna utser en producent.

Fondstyrelserna skall omhänderha det kortfilmsstöd som tilldelas dem. Som framgår av filmavtalet är de redovisningsskyldiga härför gentemot filminstitutets styrelse och förvaltningsrådet.

Fondstyrelserna skall tillsätta var sin producent i den ordning som framgår nedan. Fondstyrelsernas olika sammansättning torde innebära att producenterna får i viss mån olika profil vilket kan vara en fördel. Det är önskvärt att de tre producenter som utses av fondstyrelserna och institutets styrelse täcker ett så vitt fält som möjligt. Produktionen inom bristområden, t. ex. barnfilm, bör också uppmärksammas.

Produktionsresurserna skall i sin helhet ställas till producentens förfogande att fördelas av honom. Utredningen har övervägt att fondstyrelserna själva skulle disponera mindre belopp av produktionsanslaget för att genom direkt anslagsgivning finansiera t. ex. projekt som inte fått stöd hos producenterna. En sådan möjlighet har utredningen emellertid inte velat föreslå, främst med tanke på att den skulle kunna inkräkta på producenternas självständighet.

Fondstyrelserna skall följa producentens verksamhet, framför allt i administrativt

hänseende. De bör utnyttja möjligheten att till sina sammanträden angående kortfilmsstöd kalla sakkunniga och representanter för olika publikgrupper.

Filminstitutets styrelse bör använda den del av kortfilmsstödet som faller på dess förvaltning till i första hand produktion av ett antal kortfilmer årligen. Det är naturligt att härvid utnyttja de erfarenheter och resurser på kortfilmsområdet som byggts upp inom institutet.

Filminstitutet skall utse en producent som självständigt svarar för produktionsverksamheten.

Samma intresse – mångfald i beslutsfattandet – som motiverar flera beslutsorgan talar också för ett system med delegerat, enskilt ansvar för *producenterna*. Nya initiativ kommer bättre till sin rätt och en diskussion kan föras fortlöpande om principerna för anslagsgivningen. Producenterna kan försvara sin egen uppfattning och sina ställningstaganden. De är lättare att nå med kritik – och har själva lättare att svara på kritiken.

De tre producenterna skall alltså självständigt förvalta de anslagna kortfilmsmedlen och se till att det produceras kortfilm för dessa. Produktioner skall kunna göras både i anledning av ansökningar om produktionsanslag och på producenternas eget initiativ.

Beteckningen producent har i detta sammanhang i viss mån en annan betydelse än den vanliga. Som fackliga gruppen betonat behöver producenterna inte i första hand vara produktionstekniskt erfarna: de skall inte själva producera film utan dela ut pengar till andra som producerar. Viktigare är kunskap om och intresse för filmen som kulturfaktor och för mediets roll i samhället.

I fråga om vad verksamheten kan komma att bestå i närmare vill utredningen hänvisa till vad fackliga gruppen anfört härom.

Producenterna skall sålunda bedöma olika projekt, välja ut dem som skall genomföras och ha ansvaret för dessa. I regel skall de följa ett projekt i alla dess faser och kunna vara filmarna behjälpliga på alla stadier, från idéplanet till distributionen och den slutliga

kontakten med publiken. De avgör dock från fall till fall sina insatser i detta avseende. Ibland behövs inga sådana insatser överhuvudtaget: filmaren får ett anslag rätt och slätt, producerar sin film och svarar själv eller genom någon annan för dess distribution.

Producenterna bör — liksom fondstyrelserna — undersöka kompletterande finansieringsvägar och presentera vissa projekt för utomstående finansärer. Normalt bör de se till att samtliga kostnader för att göra en film täcks, alltså även löner.

De skall ha möjlighet att bevilja anslag till olika slags delprojekt, även sådana som inte med säkerhet leder till en färdig film. Det kan röra sig om utarbetande av manuskript eller tekniska och andra experiment.

Ett huvudmedium för distributionen bör bestämmas så tidigt som möjligt. Beslut härom fattas av producenten efter samråd med filmens upphovsmän. Kontakt med de närmast berörda konsumentgrupperna, folkbildningsorganisationerna eller distributionsföretaget kan ofta vara av värde.

Ett projekt kan visa sig lämpat för tv. Detta bör redan på begynnelsestadiet leda till kontakt med tv-kanalerna och underhandlingar om en ev. samproduktion. Kontakter i andra riktningen — en tv-kanal vänder sig till en producent eller fondstyrelserna/filminstitutets styrelse — bör också kunna utvecklas. Även andra former av samproduktioner bör förekomma.

Producenternas verksamhet skall vara geografiskt obunden. Utredningen har i sina kalkyler räknat med att de stationeras i filmhuset och utnyttjar dess tekniska utrustning m. m.

Producenterna bör årligen redovisa sina produktionsplaner för det kommande året för huvudmannen — vederbörande fondstyrelse/filminstitutets styrelse. De skall vara ansvariga gentemot huvudmännen för sin medelsförvaltning och varje år avge berättelse härför.

Producenterna skall fatta sina produktionsbeslut självständigt. Den konstnärliga friheten får inte beskäras. Om någon är

missnöjd med ett beslut av en producent finns möjligheten att vända sig till en annan producent. Det förhållandet att producentens beslut i produktionsfrågor sålunda är definitiva innebär dock självfallet inte att producenten inte skulle vara i vanlig ordning ansvarig gentemot den som tillsatt honom.

Enligt fackliga gruppens förslag skall producenterna utses för ett år i taget och inneha sina uppdrag normalt två år i följd. En producent skall dock kunna få avsluta en redan påbörjad produktion även efter periodens utgång.

Även utredningen anser att det bör finnas möjlighet att byta ut en producent efter viss tid om han inte är lämplig, i varje fall när det som här är fråga om en ny verksamhet. En tid av ett år är emellertid för kort för att producentens förmåga skall kunna bedömas. Tre år är förslagsvis en lämplig period. Någon anledning till tvångscirkulation såsom fackliga gruppen föreslagit finns inte: förnyat förordnande bör alltså kunna förekomma.

Administrationen av den allmänna produktionsverksamheten bör åvila filminstitutet. Skälen härför framgår av avsnitt 10.3.

Ansökningar om produktionsanslag bör ställas till någon av producenterna och ges in till filminstitutet. Institutet skall vidarebefordra ansökningarna till vederbörande producent.

För att handlägga ärendena åt de tre producenterna behövs en sekreterare och en kanslist.

10.5 Regional produktion

Som utredningen framhållit tidigare är det av betydelse att även regional verksamhet på området stimuleras. Utredningen har i tanke en kortfilmsverksamhet av halvprofessionell typ — någonting mittemellan professionalism och amatörverksamhet — men även ren amatörism. Sammanfattningsvis använder utredningen begreppet "filmverkstäder".

En regional verksamhet helt eller delvis av amatörkaraktär ligger väl i linje med dagens kulturdebatt med dess betoning av jämlikhet i samhället — lika möjligheter att bl. a.

uttrycka sig — som ett huvudmål för kulturpolitiken. Man strävar efter en social och geografisk omlokalisering av de kulturpolitiska insatserna och vill satsa på verksamhetsformer som ger tillfälle till aktivt deltagande och medskapande.

Amatörverksamhet på olika konstområden har många utövare. Den verksamhet som kan bedrivas i form av studiecirklar får del av statliga och kommunala bidrag under vissa förutsättningar. I övrigt är samhällsbidragen små och "hel"- eller "halv"-amatörerna i stort sett hänvisade till att klara sig själva.

Utredningen har i avdelningen om film/tv-undervisning påpekat formuleringar i läroplanerna som tyder på en utveckling där den skapande förmågan värdesätts mera än tidigare. Också för egen del betonar utredningen i olika sammanhang värdet av elevernas skapande aktivitet, praktiskt filmarbete osv.

Det är önskvärt att sådan verksamhet förekommer även utanför skolan. Amatörverksamhet har överhuvudtaget många värden, människor kan komma varandra närmare och få ut mera av tillvaron. Filmområdet torde inte vara något undantag. Men det saknas även här pengar, lokaler och utrustning.

Det faller sig naturligt att samhället svarar för att verksamhet av den här typen kommer till stånd. Närmast till hands ligger att den förankras i de kulturella institutioner av olika slag som redan finns och med stöd hos framför allt filmarbetarna och folkbildningsorganisationerna. Även skolan kan ha nytta av filmverkstäder.

Utredningens förslag nedan tar sikte även på kortfilmsverksamhet av halvprofessionell typ. De centrala stödåtgärder för kortfilm som utredningen föreslagit torde i huvudsak komma den mera yrkesmässiga produktionen tillgodo. Kostnaden för en film kan där ofta uppgå till betydande belopp. Det är därför av vikt att medel ställs till förfogande även för en decentraliserad produktion av halvprofessionella filmer för kostnader under 10 000 kr.

Av intresse är den verksamhet av filmverkstadsmodell som finns i Danmark. För att ge

möjligheter till filmexperiment startade Danmarks Radio och danska filmfonden en filmverkstad sommaren 1970. Verksamheten leds av två representanter från vardera Danmarks Radio och filmfonden. Man köpte fyra super-8 kameror och en 16 mm kamera med tillhörande utrustning. Från början satsade filmfonden och Danmarks Radio 200 000 dkr var. Bidragen är nu höjda till 450 000 dkr var.

Till januari 1972 hade man gjort 95 filmer. Kostnaden för dem ligger mellan 250 och 30 000 dkr. Några av dem skall visas i dansk tv. När en produktion köps av tv betalar tv lön för det arbete som lagts ner på filmen. Annars betalas arbetsinsatsen inte alls. Däremot får man anslag till apparatur och råfilm m. m. genom filmverkstaden. Man har numera skaffat flera kameror — både 16 och 8 mm. Filmverkstaden fungerar bra: båda parter är inställda på en utvidgning av verksamheten.

Det ligger nära till hands att även i Sverige ordna filmverkstäder i samarbete med tv. Ett skäl härför har redan angetts. För en sådan anordning talar — förutom det goda exempel som Danmark gett — även tillgången hos SR på teknisk utrustning m. m. samt intresset av att få till stånd en publikinriktad produktion med avsättningsmöjligheter i tv.

SR:s regionala verksamhet är f. n. uppdelad på ett tiotal distrikt. Bara ett par av dem har resurser för live-inspelningar i eller utanför studio. För övriga distrikt är film praktiskt taget den enda produktionsformen. De flesta har fullständig filmutrustning (framkallningsmaskin, scanner, bandspelare, klippbord och elektronkameror). Ett 30-tal 16 mm filmkameror beräknas vara i bruk i distrikten. Dessutom anlitas frilansfotografer för tillfälliga uppdrag.

Enligt en organisationsplan som antogs av SR:s styrelse 1970 kommer produktionsresurserna i distrikten att koncentreras till s. k. resurscentraler i vissa distriktshuvudorter, nämligen Göteborg, Malmö, Norrköping, Örebro, Sundsvall och Luleå, samt huvudcentralen i Stockholm. De filmresurser som finns skall ligga kvar i de gamla distrikten.

Enligt planerna kommer resurscentralerna så småningom att få bl. a. färgfilmsutrustning vilket saknas i de flesta av de nuvarande distrikten.

Utredningen föreslår att man förankrar produktionscentraler av typen filmverkstad till de nämnda sju orterna. Härigenom får man också en rätt bra geografisk spridning av verksamheten. Varje produktionscentrum bör förses med teknisk utrustning för produktion i 8 och 16 mm, svart-vitt och färg, samt med enklare videoutrustning. Där det visar sig lämpligt bör sambruk av resurserna komma till stånd.

Filmerna bör kunna distribueras via tv i huvudsak enligt det system som tillämpas i Danmark. Vissa av filmerna med mera lokal anknytning bör kunna lämpa sig för SR:s regionala programverksamhet. Om en filmcentral kommer till stånd, såsom föreslagits av smalfilmsutredningen, torde det som inte sänds i tv med fördel kunna distribueras av bl. a. filmcentralen. Denna bör också i och för sig kunna vara huvudman för distributionsverksamheten. Om filmcentralen inte realiseras bör huvudmannaskap för distribution etc. förslagsvis åvila filminstitutet.

Filmverkstäderna bör under en period av högst fem år betraktas som försöksverksamhet. Beslutsprocessen liksom verksamheten i övrigt bör få utvecklas i fria och obyråkratiska former, som ett samspel mellan institutioner och enskilda, mellan amatörer och filmyrkesmän. Filmerna själva bör ha det avgörande inflytandet vid prioriteringen av olika arbetsprojekt. SR:s uppgift i sammanhanget skall inte vara styrande utan rådgivande, i synnerhet i sådana fall då en filmare reflekterar på ev. tv-visning. Som framgått tidigare står det filmarna fritt att arbeta med projekt för andra distributionsformer.

Administrationen av verksamheten kan utformas på olika sätt, genom en förening, en särskild styrelse e. d. Den bör fastställas vid de särskilda förhandlingar med SR som utredningens förslag förutsätter. Verksamheten bör ske i samråd med, förutom filmarbetarna inom regionen, bl. a. folkbildningsor-

ganisationer, kulturnämnder och filmstudios.

På varje resurscentral bör dock en av SR:s tjänstemän där ha det ansvaret för verksamheten att han förvaltar produktionsutrustningen och ger filmtekniska råd och anvisningar.

Det bör understrykas att varje filmare själv skall vara ansvarig för sitt projekt.

De årliga driftskostnaderna för filmverkstäderna beräknar utredningen till 150 000 kr per verkstad eller sammanlagt 1 050 000 kr. Utredningen föreslår att kostnaderna delas lika mellan filminstitutet och SR. De bör täckas med statsanslag till institutet resp. anslag från SR. Under försöksperioden bör man kontinuerligt följa hur verksamheten utfaller på de olika orterna och anpassa den till vunna erfarenheter. En viss intern omfördelning av anslagen mellan verkstäderna bör kunna förekomma om det är motiverat, t. ex. av bristande aktivitet i någon eller några verkstäder och stark aktivitet i andra.

Utöver driftskostnadsanslag förutsätts ett statligt engångsanslag till filminstitutet för teknisk utrustning i verkstäderna. Med undantag för viss spiltid i fråga om scanner och laboratoriefunktioner har SR ingen överskotts kapacitet på sina tekniska faciliteter, i regel inte heller lediga lokalutrymmen. De erforderliga investeringarna avser därför två super-8 och två 16 mm kameror, en 8 mm och en 16 mm projektor, ett 8 mm och ett 16 mm klippbord, två bandspelare samt en enklare tv-kamera med monitor. Totalkostnaderna för denna utrustning och diverse ytterligare detaljer kan beräknas till 100 000 kr per verkstad, totalt 700 000 kr.

10.6 Distribution m. m.

För att det produktionsstöd som utredningen föreslår skall få någon mening fordras att det finns möjligheter att visa de filmer som produceras. Även om de intäkter som kan erhållas genom distribution av kortfilm inte löser kortfilmens räntabilitetsproblem är distributionen viktig: ur allmän synpunkt – inte minst ur filmarens – är det fel att det görs filmer som inte når en publik.

F. n. föreligger i princip tre olika visningsmöjligheter: biografen, tv och smalfilmsdistributionen. Biografer är intresserade av kortfilm bara i undantagsfall. Kortfilmens biografmöjligheter bör dock kunna förbättras i den mån utredningens tidigare förslag om samhällsstöd för visning av kvalitetsfilm realiserar. I fråga om tv kan utredningens förslag om stimulansbidrag för produktionsutläggningar få sin betydelse.

När det gäller smalfilmsdistribution, dokumentation och information om film m. m. är, bl. a., av intresse de förslag i dessa hänseenden som smalfilmsutredningen presenterat.

Uppgifterna för den "filmcentral" som smalfilmsutredningen föreslår hänför sig visserligen främst till utbildningssektorn. Av förslagen att döma torde emellertid filmcentralens verksamhet — om en sådan kommer till stånd — kunna få betydelse också för kortfilmen. Som framgått ovan skall "filmcentralen" t. ex. svara för registrering och katalogisering av smalfilm samt information. Den skall distribuera "udda" film och "fri" film, sälja filmkopior, ge råd i produktions- och distributionsfrågor samt överhuvudtaget främja produktion och distribution av svensk kortfilm.

Om en filmcentral inrättas kan dess resurser utnyttjas för information om fri kortfilm och distribution av sådan film. Detta förutsätter enligt smalfilmsutredningen att särskild personal reserveras för marknadsföringen av fri kortfilm. Kostnaderna härför har smalfilmsutredningen beräknat till 96 000 kr.

Om smalfilmsutredningens förslag inte realiserar får de uppgifter i fråga om marknadsföring m. m. som skulle ha åvilat filmcentralen lösas i annan ordning, för H-fondernas del förslagsvis av vederbörande fondstyrelse och producent; även detta alternativ förutsätter särskilda personella resurser för marknadsföring och medel att täcka kostnaderna härför. Detsamma gäller i den mån filmcentralen kommer till stånd men visar sig inte kunna — helt eller delvis — tillgodose kortfilmsproduktionens behov i de aktuella

hänseendena. I nu nämnda fall kan bl. a. den av Elison och Hammar väckta frågan om en filmkopiebank bli aktuell.

10.7 Kostnadsberäkningar

Utredningen föreslår att under försöksperioden av fem år (regional produktion: högst fem år) utgår årliga statsbidrag enligt följande:

Centralt initierad produktion:

H1-fonden	750 000	
H2-fonden	750 000	
Filminstitutet	<u>250 000</u>	1 750 000

Tre producenter, lön och resor 3 x 100 000	300 000	
Kontorspersonal: en sekreterare och en kanslist 2 x 40 000	80 000	
Allmänna kontorsomkostnader	<u>190 000</u>	570 000

Regional produktion (filmverkstad):

Sju orter: driftskostnad 150 000 kr per ort, totalt 1 050 000 kr, varav hälften täcks med statsbidrag ¹	<u>525 000</u>
--	----------------

Summa årliga kostnader kr 2 845 000

Statligt engångsbidrag för teknisk utrustning i filmverkstäder i sju orter: 100 000 kr per ort

700 000

Det årliga statsanslag som föreslås uppgår alltså till sammanlagt nära 3 milj. kr om kostnaden för marknadsföring inräknas. Om man räknar bort kostnaden för lön åt producenterna o. d. samt kostnaden för marknadsföring återstår inemot 2,3 milj. kr för rent produktionsstöd. Till detta belopp bör läggas dels fondmedel på ca 500 000 kr som

¹ För återstoden förutsätts SR svara.

filminstitutet redan disponerar för kortfilmsproduktion, dels det som SR kan tänkas skjuta till för filmverkstäder, av utredningen föreslaget till 525 000 kr. Det rena produktionsstödet blir då 3,3 milj. kr om året. (Härtill kommer engångsbidrag till filmverkstäder på ca 0,7 milj. kr.)

Jämfört med den fackliga gruppens förslag innebär utredningens att i årligt rent produktionsstöd för kortfilm utgår – från staten och SR – ca 300 000 kr mindre än gruppen föreslagit (3,1 milj.) samtidigt som de totala årliga statsutgifterna för kortfilmsstödet är ca 1,1 milj. kr lägre. Besparingen i utredningens förslag ligger i lägre administrationskostnad och en synkronisering mellan statsanslaget samt filminstitutets och filmcentralens satsningar.

För att det stöd för produktion av kortfilm som utredningen föreslår skall bli meningsfullt fordras insatser också för information om filmerna och för deras marknadsföring. Utredningen har inte tagit någon ställning till frågan om ett formligt *distributionsstöd*, i förmedlingsledet eller konsumentledet. Det kan finnas anledning återkomma till den frågan sedan man fått erfarenhet av hur det nuvarande distributionssystemet kommer att fungera beträffande de kortfilmer som produceras i det nya stödsystemet.

Filmernas upphovsmän skall ha ersättning för sitt arbete. Nettointäkterna av filmerna återgår till de fonder ur vilka produktionerna finansierats.

... (faint text)

... (faint text)

... (faint text)

... (faint text)

... (faint text)

... (faint text)

... (faint text)

... (faint text)

... (faint text)

Inledning

I direktiven för utredningens arbete erinras inledningsvis om de krav på en vidare utbyggnad av 1963 års filmreform som rests i den allmänna debatten. Enligt direktiven skall utredningen se över bl. a. filmundervisningen i skolorna samt kortfilmens situation.

Utredningsarbetet har drivits i nära kontakt med personer och organisationer som är verksamma inom de båda områdena. Framför allt har utredningen samarbetat med två expertgrupper med sakkunskap, den ena på film- och tv-undervisning, den andra på kortfilm.

Inom ramen för sitt uppdrag som sakkunzig inom utbildningsdepartementet avgav Harry Schein (smalfilmsutredningen) i juni 1972 ett betänkande rörande distributionen av smalfilm. I betänkandet skisseras en organisation – filmcentral – för smalfilmsdistribution m. m. I första hand avser organisationen att förbättra försörjningen av undervisningsfilm o. d. Härutöver skall den fylla vissa funktioner som berör barnfilm och s. k. fri kortfilm.

Utredningen går i delbetänkandet in på smalfilmsbetänkandet, i den mån det har betydelse för det som tas upp i delbetänkandet, och tar ställning till en del av förslagen.

Film- och tv-undervisning

Inledning

I läroplanerna behandlas numera genomgående både film och tv. Utredningen tar därför upp även tv-undervisning. I begreppet film/tv-kunskap innefattar utredningen undervisning med olika metoder – praktiskt och teoretiskt – om film och tv sett ur olika perspektiv. I vissa fall läggs större vikt vid film som uttrycksmedel, upplevelse och fritidssysselsättning.

Utredningens förslag bygger liksom det första betänkandet (1970) på nuvarande förhållanden på det tekniska området.

Utredningen anser att film/tv-undervisning inte bör ses som enbart en ungdomsskolans angelägenhet. Bl. a. daghem, lekskolor och fritidshem har en viktig uppgift att fylla. Tyngdpunkten i utredningens överväganden ligger dock på grundskolan och gymnasieskolan.

Undervisningens innehåll och omfattning

Utredningen har gjort en analys av läroplanerna m. m.

Enligt läroplanen för *grundskolan* (Lgr 69) skall film- och tv-undervisning förekomma i svenska och teckning. Det kan också ingå i tillvalsämnet konst samt i fritt valt arbete. Film och tv nämns vidare i de allmänna anvisningarna för orienteringsämnen.

Film/tv-undervisningen i svenska är inte tillräckligt beaktad i fråga om målbeskrivning och allmänna riktlinjer, anser utredningen. Mot undervisningens målsättning har utredningen i stort sett inte något att invända.

Inte heller i teckning och konst har film/tv-kunskap fått en tillfredsställande behandling. Målbeskrivningarna är inte exakta, film/tv-momentet utpekade inte särskilt i målet. Konst kan f. ö. på grund av tillvalskonstruktionen väljas bara av ett fåtal elever.

Det saknas i stor utsträckning förslag till planering av undervisningen. Utredningen anser det angeläget att läroplanen ger mer av praktiska råd och konkreta anvisningar om hur undervisningen skall genomföras.

I stort sett beaktar läroplanen inte elevernas möjligheter att använda kamera och filmkamera vid t. ex. redovisningen av sina kunskaper i orienteringsämnen. Inte heller användningen av filmen som läromedel har fått sin tillbörliga plats.

Enligt läroplanen för *gymnasieskolan* (Lgy 70) skall film- och tv-undervisning ingå i svenska, samhällskunskap, teckning, estetisk specialisering, samt konst- och musikhistoria. Det är också förutsatt att film/tv skall kunna tas upp i dramatik.

I läroplanens inledande, övergripande avsnitt betonas vikten av att eleverna får möjligheter att utveckla sitt känsloliv. De skall kunna fördjupa sina kontakter med konst, litteratur, musik och natur samt stimuleras till olika former av fritidsverksamhet. Film och tv nämns inte bland konstarter och uttrycksmedel – ett förbiseende som inte bör upprepas i en kommande kursplanerevision, anser utredningen.

En analys av nästa nivå i läroplanen, Allmänna anvisningar, visar i fråga om film/tv klara förslag omväxlande med vaga antydningar och underlåtenhet att beakta dessa mediers roll.

I kursplanen och andra anvisningar för svenska på de 2-åriga linjerna har film och tv fått en framträdande ställning och modern beskrivning, anser utredningen. Den estetiska aspekten borde dock beaktas mera.

I kursplanen för svenska på 3- och 4-åriga linjer är film/tv-momentet tämligen godtyckligt inplacerat, dessutom på en alltför låg nivå: inte bland mål eller huvudmoment utan först i förslaget till årskursfördelning. Film- och tv-aktiviteterna bör framgå både av mål och huvudmoment samt få en adekvat beskrivning, ungefär som i kursplanen för 2-åriga linjer. Även i Kommentarer och anvisningar samt i planeringssupplementet bör på 3- och 4-åriga linjer inslaget av film och tv tillgodoses bättre, framhåller utredningen.

Huvudmomentet Opinionsbildning behandlas överhuvudtaget inte i kommentarer och anvisningar till samhällskunskap – 2-åriga linjer. Det anser utredningen är en underlåtenhet som bör rättas till snarast.

I kommentarerna till samhällskunskap – 3- och 4-åriga linjer, också med Opinionsbildning som ett huvudmoment, nämns inte bildmedierna. Utredningen anser det självklart att inte bara tv utan också film måste tas med i kursplanen vid en kommande revision.

I teckning har film och tv i stort sett en svag ställning utom i teckning-estetisk specialisering. Detta ämne kan dock utnyttjas bara på några få linjer. Utredningen anser det angeläget med en generell förbättring av film/tv-undervisningens ställning i dessa ämnen. Vidare bör möjligheterna att välja estetisk specialisering vidgas. Elever som vill läsa tre moderna främmande språk bör kunna göra det och ändå ha kvar möjligheten av ett estetiskt tillval.

Utredningen föreslår att skolöverstyrelsen (SÖ) utarbetar häften med läroplanssupplement för film/tv-undervisningen, ett för grundskolan och ett för gymnasieskolan. I supplementen skall framför allt de organisatoriska aspekterna på undervisningen behandlas.

Den filmverksamhet som förekommit hittills i *specialundervisningen*, *förskola* och *fritidshem* har varit sporadisk. Den har inte följts upp eller utvärderats nämnvärt. Verksamheten tyder dock på att det finns stora möjligheter att använda filmmediet i denna

utbildning, framhåller utredningen. Utredningen föreslår en statligt finansierad treårig försöksverksamhet. Syftet skall vara att klarlägga möjligheterna att bedriva undervisning om film och tv inom dessa områden, framför allt genom praktiskt filmarbete, och att använda film som uttrycksform och fritidssysselsättning, liksom lämplig teknisk utrustning m. m. Försöksverksamheten föreslås omfatta tio enheter inom var och en av kategorierna specialundervisning, förskola och fritidshem. Kostnaden beräknas till sammanlagt ca 400 000 kr.

Utredningen förordar att studieförbunden vidtar åtgärder för att få till stånd ett ökat *studiecirkelarbete* kring film och tv. Dessutom rekommenderas samarbete på området mellan bl. a. studieförbunden, folkhögskolor, bibliotek och filmstudios.

Undervisningsformer och arbetssätt

Utredningen förordar att en konsulenttjänst för film/tv-undervisningen inrättas vid den föreslagna filmcentralen, om en sådan kommer till stånd, i annat fall vid SÖ. Den årliga kostnaden för tjänsten beräknas till ca 80 000 kr. Filmkonsulenten skall svara för bl. a. framställning och distribution av informationsmaterial.

Den praktiska kontakten med film/tv-medierna är av stor betydelse, anser utredningen, och framhåller det angelägna i att detta uppmärksammas mera i läroplanerna och i tillämpningen på skolorna.

Alla möjligheter bör tillvaratas till samordning av film/tv-momentet med undervisningen i övrigt, betonas det. Även samverkan och arbetsfördelning mellan olika ämnen är naturlig inom film/tv-undervisningen liksom mellan de praktiska och teoretiska delarna därav.

På varje skola bör enligt utredningens mening finnas en lärare som i första hand har ansvaret för en samordning av skolans film/tv-undervisning i dess helhet — såväl den praktiska som den teoretiska. För att tillgodose detta föreslår utredningen att det öppnas möjligheter att inrätta arvodestjänster

som huvudlärare i ett ämne plus ett ämnesövergripande moment.

Hjälpmedel

Film/tv-undervisningens hjälpmedelsförsörjning är bristfällig i de flesta hänseenden. Mycket beror på otillräckliga ekonomiska resurser. För att komma till rätta med svårigheterna fordras enligt utredningens mening stödåtgärder av olika slag, bl. a. ekonomiska insatser av staten, i viss mån också av kommunerna. För att ett sådant stöd skall bli effektivt anser utredningen att resurserna i fråga om distribution, information, produktion och import bör samordnas.

När det gäller småfilmsområdet föreligger småfilmsutredningens förslag om en filmcentral. Om förslaget genomförs kommer vissa av film/tv-undervisningens svårigheter på hjälpmedelssidan att minska, framhåller filmutredningen. Det gäller framför allt dokumentation — registrering, katalogisering m. m. — men även den fysiska distributionen av udda filmer och vissa tv-program, import av filmer och produktion av excerpter, stödmaterial o. d. Situationen förbättras ytterligare om filmutredningens förslag om kortfilmsstöd realiserar.

Stora brister råder i fråga om spelfilmsförsörjningen för film/tv-undervisning. Det gäller både ungdomsskolan och den högre utbildningen. De frågor det rör sig om är möjligheterna dels att få se bra 35 mm spelfilm, dels att nedkopiera sådan film till 16 mm.

I den första frågan hänvisar utredningen till förslag i utredningens första delbetänkande och ett kommande slutbetänkande. I den andra föreslås ett årligt statsanslag på 50 000 kr för att kopiera ner tio lämpliga spelfilmer till 16 mm varje år.

Utredningen föreslår vidare statligt stöd för anskaffning av excerpter (filmantologier) och stödmaterial. Stödet skall utgå med dels ett engångsanslag på 500 000 kr, dels årliga anslag på 160 000 kr. Engångsanslaget skall användas för import och versionering av ett 20-tal utländska excerpter samt inköp av stödmaterial till dessa. Av det årliga anslaget

skall 100 000 kr täcka kostnaden för framställning av två svenska excerpter och 60 000 kr gå till import av tre utländska excerpter.

Utredningen föreslår också att filmhyra och andra kostnader i samband med utnyttjande av film för film/tv-undervisningen skall anses som läromedelskostnad. Detsamma skall i princip gälla kostnaden för biografvisningar som ingår i undervisningen.

Utredningen betonar vikten av att teknisk utrustning för det egna filmskapandet i undervisningen anskaffas snarast möjligt. Det förutsätts att SÖ upprättar läromedelsförteckningar för skolornas utrustning i denna del. Sådana föreslås komma till stånd också för förskolan och fritidshemmen.

Bestämmelserna om tull vid införsel av film och av inspelningsapparat för film och tv är otillfredsställande. För att få till stånd en smidigare ordning föreslår utredningen vissa ändringar i bestämmelserna.

Lärarytelse

Undervisning om film och tv förekommer f. n. i någon form vid de flesta lärarhögskolor. Bristen på läromedel, lokaler och annan utrustning är en hämmande faktor. Utbildningen bedrivs enligt studieplaner. Dessutom finns s. k. studiegångar, stencilerade häften i vilka studieplanernas anvisningar konkretiseras. Utredningen föreslår att sådana studiegångar utarbetas också för film/tv-kunskapen.

Teckningslärarnas film/tv-utbildning är enligt utredningens mening tillfredsställande och svarar väl mot skolans behov beträffande både omfång och inriktning. De problem som är förknippade med läromedelsituationen föreligger emellertid också för teckningslärarinstitutet.

Vid universiteten ingår film/massmediekunskap i den undervisning som bedrivs vid institutionerna för svenska, litteraturvetenskap och samhällskunskap. Vidare förekommer undervisning i filmvetenskap vid Stockholms universitet. Med tanke på skolans behov har i grundkursen i svenska införts en delkurs, Drama och film.

Vid institutionerna för svenska och litteraturvetenskap råder brist på läromedel, teknisk utrustning, visningslokaler m. m. De ordinarie lärarna saknar i allmänhet särskilda kunskaper på film/tv-området. På grund av filmhyror, arvoden till teknisk personal m. m. är film/tv-momentet ekonomiskt betungande i förhållande till andra delar av utbildningen.

Med hänsyn till svensklärarens centrala roll i skolans film/tv-undervisning anser utredningen att universitetsundervisningen i svenska inte motsvarar skolans behov på film/tv-området. Även i samhällskunskap förekommer film/tv alltför oregelbundet och kortfattat för att ge den bakgrund för lärarverksamheten som är önskvärd.

Filmvetenskap har i praktiken kommit att fungera som ett komplement till den övriga lärarytelsen. Enligt utredningens mening är undervisningen emellertid också här för kort och kurserna alltför teoretiskt inriktade. Utredningen föreslår att en alternativ filmpedagogisk studiegång inrättas inom ämnets A1-kurs.

Det nuvarande meritvärderingssystemet för intagning till praktisk-pedagogisk utbildning på lärarhögskola har vissa brister ur film/tv-undervisningens synvinkel och bör ses över. Utredningen föreslår att ämnet filmvetenskap räknas som s. k. stödande ämne till flera ämnen i tjänsten än svenska.

Fortbildningen av lärare i film/tv-kunskap är otillräcklig. Den sker främst i form av kortare sommarkurser. Utredningen föreslår att s. k. pilotkurser och studieledarkurser för lärare ordnas i ämnet i ökad omfattning bl. a. i syfte att få fram åtminstone ett par film/tv-expert i varje län. Den årliga kostnaden härför, 180 000 kr, föreslås utgå av statsmedel.

För att ytterligare tillgodose fortbildningsbehovet föreslår utredningen att tjänstledighet med B-avdrag beviljas för studier i filmvetenskap (grundkurs A1) samt litteraturvetenskap: Drama-teater-film (grundkurs A4). Utredningen förordar vidare att institutionen för teater- och filmvetenskap, alternativt filminstitutet, årligen ordnar en fortbild-

ningskurs i film/tv-kunskap för universitetslärare. Kostnaden, 30 000 kr, föreslås finansierad genom statsanslag.

I utbildningen av förskolans personal förekommer f. n. inte någon egentlig filmverksamhet. Inte heller i fritidspedagogutbildningen finns mycket utrymme härför. Utredningen föreslår att film/tv-kunskap förs in uttryckligen i förskollärarytbildningen samt i utbildningen av fritidspedagoger och speciallärare. Hur detta skall ske närmare skall övervägas med beaktande av resultat som kan komma fram av den försöksverksamhet kring film och tv i bl. a. förskolan som utredningen föreslår.

Högre utbildning och forskning

Högre utbildning och forskning kring film/tv-kunskap förekommer vid institutionen för teater- och filmvetenskap i Stockholm samt vid de litteraturvetenskapliga institutionerna i Göteborg, Lund, Umeå och Uppsala.

I likhet med institutionerna i svenska hämmas institutionerna i litteraturvetenskap och filmvetenskap av en rad praktiska problem. I förgrunden står bristen på filmmaterial. Det hänger i sin tur ihop med filmarkivens situation.

Filminstitutets filmarkiv arbetar under trängda ekonomiska förhållanden. Dess möjligheter att tillmötesgå den högre utbildningens och forskningens behov är alltför begränsade vilket är otillfredsställande både allmänt kulturhistoriskt sett och från filmvetenskaplig synpunkt.

Med hänsyn till problemens räckvidd föreslår utredningen att arkivfrågan utreds i särskild ordning. Överenskommelse har inte träffats med branschorganisationerna om filmförsörjningen för högre filmstudier. Den föreslagna utredningen skall därför innefatta frågan om möjligheten av lagstiftning beträffande tvångsdeponering av filmer. Utredningen skall ske under medverkan av filminstitutet, filmbranschen, de närmast berörda avnämarentresserna och upphovsrättslig expertis. Emellertid krävs omedelbara insatser

för att rädda filmmaterial som hotas av förstörelse. Filmutredningen föreslår därför att åtgärder vidtas för att rädda de filmer som är särskilt värdefulla för undervisning och forskning och som används mest.

Utredningen föreslår vidare statsanslag på 50 000 kr om året under tio år för framställning av 16 mm visningskopior av sammanlagt 100 svenska filmer av det slaget.

Med hänsyn till filmvetenskapens speciella struktur och inriktning — med bl. a. betydande laborativa inslag — föreslår utredningen att ämnet får en anslagstilldelning som motsvarar musikvetenskapens. Om förslaget antas innebär det en ökning av statens årliga kostnader för ämnet med ca 350 000 kr. Filmvetenskapliga institutionen föreslås vidare få ett anslag på drygt 140 000 kr för teknisk utrustning.

Utredningen föreslår statsanslag på 25 000 kr om året under fem år för inlåning till Sverige av utländska kvalitetsfilmer som inte förekommer på den kommersiella repertoaren och inte heller är deponerade i filminstitutets arkiv på sådana villkor att de får visas i studentfilmstudios. Filmerna skall användas till distribution bland i första hand sådana filmstudios.

Studentfilmstudios' bibliotek har fungerat som ersättning för filmvetenskapliga samlingar. Sådana saknas på de flesta universitetsinstitutioner. Utredningen anser det inte motiverat att filmbibliotek administreras av organ utanför universiteten och föreslår att studios' bibliotek och ev. samlingar i övrigt inordnas i lokala institutions- eller universitetsbibliotek.

I avvaktan på att ett sådant förslag realiserar förordar utredningen — för att trygga bibliotekens bestånd — statligt stöd till studios som bedriver aktiv filmbiblioteksverksamhet. Stödet skall utgå med årliga belopp på 8 000 kr till studios i vardera Lund och Uppsala samt 10 000 kr till studios i vardera Göteborg, Karlstad och Umeå.

Utredningen är medveten om det vanskliga i att skissera ett långsiktigt handlingsprogram för film/tv-undervisning men betonar vikten av att frågan beaktas i tillsynsmyndigheternas långtidsplaneringar. De främsta motiven härför är den ökande betydelse som bildmedierna får i samhället och det starka medietryck som ungdomar är utsatta för. För den fria filmproduktionen är vidare fostrandet av framtidens filmpublik något av ett livsvillkor.

Utredningen framhåller att hemmet, skolan och samhället i övrigt bör betraktas som en helhetsmiljö för elevens intressen och aktiviteter. Filmen bör därför ses som ett uttrycksmedel som individen kan finna naturligt att använda såväl i skolan som i hemmet, på arbetsplatsen och i den offentliga miljön.

Film/tv-undervisningen kan liksom andra aktiviteter i skolan spela en roll i elevens allsidiga personlighetsutveckling. I sina försök att närmare beskriva filmskapandet och filmtittandet i samband med elevens kognitiva, manuella, emotionella, estetiska och sociala utveckling har utredningen funnit att gränserna mellan de skolämnen som har ett huvudansvar för elevens kommunikations- och utvecklingsutbildning ter sig alltmer konstlade. Utredningen föreslår därför att möjligheterna att blocklägga i första hand ämnena svenska, teckning och musik prövas i en kommande läroplansutveckling.

Utredningens förslag om en huvudansvarig lärare för momentet har fått en naturlig förlängning i ett resonemang om den öppna skolan. En sådan lärare skulle kunna fungera mera rationellt i en skolorganisation som medger större flexibilitet i fråga om schemaläggning, gruppstorlek och utnyttjande av lokaler.

Utredningen pekar slutligen på film/tv-undervisningens betydelse i ett globalt perspektiv.

Kortfilm

Inledning

Inledningsvis diskuterar utredningen vissa begreppsbestämningar. Med fri kortfilm avser utredningen alla kortfilmer som inte är styrda av beställarens intressen eller krav på den som skapat filmen. I betänkandet används begreppet kortfilm i betydelsen fri kortfilm om det inte framgår annat av sammanhanget.

Utredningen konstaterar att kommersiella svenska filmproducenter producerar färre fria kortfilmer än före filmreformen. Filmbolagen har praktiskt taget slutat med kortfilmsproduktion som inte är av beställningskaraktär. Produktionen av kortfilmer för biografbruk har nästan upphört. Ändå görs det sammanlagt mera kortfilm i Sverige nu än tidigare, framför allt för tv samt amatörfilm och halvprofessionell film.

Vad gäller distributionssidan visar biograferna i stort sett inte längre fri svensk kortfilm. Den professionella smalfilmsdistributionen tar inte heller upp sådan film annat än i undantagsfall. Det viktigaste mediet för distribution av fri kortfilm är tv. Dess möjligheter att visa kortfilm begränsas emellertid av bl. a. tematiska och estetiska skäl.

Om man bortser från tv när de flesta fria kortfilmer som produceras i Sverige sällan eller aldrig någon större publik. Samtidigt har behovet av kortfilm ökat, parallellt med biograffilmens tillbakagång och tv-utbudets relativa stabilisering. En stor marknad är skolor och föreningsliv. Härtill kommer nya publikgrupper som bibliotek, museer, filmstudios, barnfilmklubbar, barnstugor och fritidshem, ungdomsgårdar, ålderdomshem, fångvårdsanstalter och sjukhus. Alla dessa grupper lider brist på film i större eller mindre utsträckning eller på anslag för hyra av film, påpekar utredningen.

Användningen av 16 mm film har ökat starkt liksom antalet projektorer. Den tekniska utvecklingen är koncentrerad till 8 och 16 mm projektorer.

En bakgrund till utredningens förslag på kortfilmsområdet är ändringarna 1972 i

filmavtalet. De gällde filminstitutets ledning och dispositionen av avgifterna till institutet.

Vid sidan av styrelsen inrättades ett rådgivande organ, förvaltningsrådet, bestående av 30–40 personer utsedda av filmbranschen, de fackliga organisationerna på filmområdet samt andra organisationer som berörs av institutets verksamhet. Styrelsen utser hälften och filmbranschen den andra hälften av dem som skall inbjudas att utse representanter. F. n. ingår företrädare för fack- och branschintressen men också avnämare som SÖ, kommunförbundet, folkbildningsförbundet och en rad liknande organisationer.

Genom avtalsrevisionen blev bidragen till kortfilm något högre än hittills eller ca 500 000 kr. En ny fond, H-fonden, är avsedd för förhandsstöd till svenska långfilmer. Medlen skall fördelas lika mellan två produktionsfonder, H1 och H2, ledda av var sin fondstyrelse.

Filminstitutets styrelse utser ordförande – utan rösträtt – gemensam för båda fondstyrelserna. Fondstyrelsen i övrigt för H1 utgörs av fem ordinarie ledamöter och tre suppleanter. Av dem utser filmbranschen fyra ordinarie ledamöter och två suppleanter. Filmregissörsföreningen utser en ordinarie ledamot och en suppleant.

Fondstyrelsen för H2 utgörs förutom ordförande av fem ordinarie ledamöter och fyra suppleanter. Av dem utser filmbranschen en ordinarie ledamot och en suppleant, filmregissörsföreningen två ordinarie ledamöter och en suppleant, produktions- och inspelningsledareföreningen en ordinarie ledamot och en suppleant samt teaterförbundets avdelning för filmfotografer och film ljudteknikerföreningen tillsammans en ordinarie ledamot och en suppleant.

Expertutlåtanden

Från den grupp experter på kortfilmsfrågor som utredningen anlitat har redovisats tre olika utlåtanden med förslag till åtgärder, ett från de filmfackliga representanterna (fackliga gruppen), ett från representanterna för Föreningsfilmo och SoL-FILM, Allan Elison

och Stig Hammar, samt ett från företrädaren för filmproducentföreningens kortfilmssektion Harry Persson.

Den *fackliga gruppen* föreslår ett statligt stöd på omkring 4 milj. kr för en verksamhet med produktion och spridning av fri film. För verksamheten – som skall kunna omprövas kontinuerligt – skall svara en organisation bestående av tre enheter: filmrådet, en grupp producenter samt kansliet.

Filmrådet skall bestå av fem ledamöter med suppleanter som alla utses av de filmfackliga organisationerna. Rådet anställer producenter och kanslipersonal. Det skall ha medel till sitt förfogande för produktionsanslag m. m. Rådet skall också kunna dela ut stipendier från en särskild fond. Filmverksamhet av s. k. workshop-modell anses däremot vara en kommunal angelägenhet.

Det skall finnas minst tre producenter. De skall självständigt förvalta lika stora summor och producera film för dessa. I kansliet skall ingå bl. a. informatörer för filmernas lansering och distribution.

Elison och *Hammar* föreslår en särskild filmkopiebank. Där skall filmdistributörer m. fl. kunna låna pengar till framställning av kopior utan att produktionskostnaden belastas. Kopiebanken skall finansieras med statliga medel och medel från biograffilms- och smalfilmsdistributionen.

Man föreslår vidare en filmproduktionsbank, också den finansierad med statliga medel. Dess styrelse skall bestå av representanter för staten och filmarna. Styrelsen bestämmer vilka filmprojekt som får anslag. Banken skall ha till sitt förfogande ett antal manuskriptläsare av typ lektörer.

Persson anser att fördelningen av produktionsbidrag bör ske via två fonder, den ena bestående av fyra fackliga och en kommersiellt inriktad representant, den andra av fyra kommersiellt inriktade och en facklig. Han föreslår vidare en statens filminformation, ev. filmcentral efter danskt mönster, samt framhåller visningsmöjligheterna som det väsentligaste för filmens framtid.

Utredningens överväganden

Utredningen föreslår att medel ställs till förfogande årligen för en försöksverksamhet under fem år med *produktion* av framför allt fri kortfilm.

När det gäller ledningsorganisationen för den centralt initierade produktionen anser utredningen att intresset av mångfald i beslutsfattandet talar för att det bör finnas åtminstone två olika system som skall förfoga över de medel, som ansås till produktionsstöd, och fördela dessa. Samma skäl talar för att systemen bör vara förankrade i olika intressegrupper, inte ensidigt i en viss grupp intressenter såsom fackliga gruppen föreslår.

Filminstitutets resurser bör utnyttjas så effektivt som möjligt, inte minst för verksamhet som bekostas med allmänna medel. Institutet har en färdig organisation samt en viss egen filmproduktion och utrustning härför. Institutet som sådant föreslås därför – genom sin styrelse – ta del i verksamheten.

Vid sidan om filminstitutets styrelse bör det enligt utredningens mening finnas två beslutsinstanser med demokratisk förankring i de viktigaste grupperna av intressenter. Bl. a. de filmfackliga organisationerna och branschorganisationerna har betydande intressen att bevaka. Men även konsumentsidan måste få möjlighet till inflytande. Demokratiskt förankrade organ på filmområdet är bl. a. institutets förvaltningsråd samt styrelserna för produktionsfonderna H1 och H2.

I valet mellan förvaltningsrådet och H-fondstyrelserna har utredningen stannat för de senare bl. a. på grund av deras större kompetens för uppgiften att utse producenter. Utredningen föreslår alltså H-fondstyrelserna som beslutande enheter vid sidan om filminstitutets styrelse. Den bättre förankring förvaltningsrådet har i konsumentledet anser utredningen skall kunna komma till nytta genom att H-fondernas förvaltning är underkastade rådets granskning och rådet därigenom har möjlighet att följa fondstyrelsernas verksamhet.

Ansvar för produktionen föreslås vila

främst på tre självständigt arbetande producenter. Var och en av de beslutande enheterna skall utse en producent. Producenterna skall självständigt förvalta de anslagna kortfilmsmedlen och se till att det produceras kortfilm för dessa.

Utredningen föreslår att det statliga centrala produktionsstödet utgår i form av direkta statsanslag på sammanlagt 1,75 milj. kr om året. Av anslaget skall 750 000 kr gå till var och en av H-fondstyrelserna och 250 000 kr till filminstitutet. Det kamerala och expeditionella arbetet skall filminstitutet sköta.

Till skillnad från fackliga gruppen anser utredningen det vara av betydelse att även regional verksamhet stimuleras. Man har i tanke en kortfilmsverksamhet av halvprofessionell typ men även ren amatörism – ”filmverkstäder”.

Utredningen påpekar att en regional verksamhet helt eller delvis av amatörkaraktär ligger väl i linje med dagens kulturdebatt med dess betoning av jämlikhet i samhället – lika möjligheter att bl. a. uttrycka sig – som ett huvudmål för kulturpolitiken samt strävandena efter en social och geografisk omlokalisering av de kulturpolitiska insatserna. Utredningen hänvisar också till en verksamhet av filmverkstadsmodell som finns i Danmark och slagit väl ut.

Det ligger enligt utredningens mening nära till hands att även i Sverige ordna filmverkstäder i samarbete med tv. För en sådan anordning talar bl. a. – förutom det danska exemplet – tillgången hos Sveriges Radio (SR) på teknisk utrustning m. m. samt intresset av att få till stånd en publikinriktad produktion med avsättningsmöjligheter i tv.

SR:s produktionsresurser i distrikten kommer i fortsättningen att koncentreras till s. k. resurscentraler i vissa distriktshuvudorter, nämligen Göteborg, Malmö, Norrköping, Örebro, Sundsvall och Luleå, samt huvudcentralen i Stockholm. Utredningen föreslår att man förankrar filmverkstäder till dessa orter och att de förses med teknisk utrustning.

Filmverkstäderna skall under en period av

högst fem år drivas på försök. De årliga driftskostnaderna – 150 000 kr per verkstad – föreslår utredningen skall täckas med statsanslag och anslag från SR. Härtill kommer ett statligt engångsanslag för teknisk utrustning med 100 000 kr per verkstad eller sammanlagt 700 000 kr.

För att det produktionsstöd som utredningen föreslår skall få någon mening fordras att det finns möjligheter till *distribution* av de filmer som produceras. När det gäller smalfilmsdistribution, dokumentation och information om film m. m. erinrar utredningen om de förslag i dessa hänseenden som smalfilmsutredningen presenterat. Om den föreslagna filmcentralen inrättas utgår filmutredningen från att centralens resurser för information om och distribution av fri kortfilm kan utnyttjas. Detta förutsätter enligt smalfilmsutredningen personal för marknadsföring och medel härför.

Om smalfilmsutredningens förslag inte realiserats får de uppgifter i fråga om marknadsföring m. m. som skulle ha åvilat filmcentralen lösas i annan ordning, framhåller utredningen, för H-fondernas del förslagsvis av vederbörande fondstyrelse och producent; även detta alternativ förutsätter särskilda personella resurser. Detsamma gäller i den mån filmcentralen kommer till stånd men visar sig inte kunna – helt eller delvis – tillgodose kortfilmsproduktionens behov i de aktuella hänseendena.

Utredningen framhåller att man inte tagit ställning ännu till frågan om ett formligt distributionsstöd, i förmedlingsledet eller konsumentledet. Till den frågan kan finnas anledning återkomma, säger utredningen, sedan man fått erfarenhet av hur det nuvarande distributionssystemet kommer att fungera beträffande de kortfilmer som produceras i det nya stödsystemet.

Sammanställning av utredningens förslag

Förslag och rekommendationer

Film- och tv-undervisning

Undervisningens innehåll och omfattning:

SÖ utarbetar läroplanssupplement för film/tv-undervisningen, ett för grundskolan och ett för gymnasieskolan.

Försöksverksamhet under tre år med film/tv-undervisning inom specialundervisningen, förskolan och fritidshemmen.

Ökat studiecirkelarbete kring film och tv. Samarbete på området mellan studieförbunden, folkhögskolor, bibliotek och filmstudios.

Undervisningsformer och arbetssätt:

En konsulttjänst för film/tv-undervisningen inrättas vid filmcentralen, alternativt SÖ. Konsumenten svarar för bl. a. framställning och distribution av informationsmaterial.

På varje skola en lärare som har ansvaret för samordning av film/tv-undervisningen. Möjligheter öppnas att inrätta arvodestjänster som huvudlärare i ett ämne plus ett ämnesövergripande moment.

Hjälpmedel:

Statliga bidrag för nedkopiering årligen av tio 35 mm spelfilmer till 16 mm film.

Statliga bidrag för anskaffning av excerpter (filmantologier) och stödmaterial till filmer: dels ett engångsbidrag för import och versionering av ett 20-tal utländska excerpter samt inköp av stödmaterial till dessa, dels ett årligt bidrag för framställning av två svenska excerpter och för import av tre utländska excerpter.

Filmhyra och andra kostnader i samband med utnyttjande av film för film/tv-undervisning samt biografvisningar som ingår i undervisningen anses som läromedelskostnad.

Teknisk utrustning för praktiskt filmarbete i skolor m. m. anskaffas. Läromedelsförteckningar upprättas för bl. a. skolornas utrustning i denna del.

Ändringar i bestämmelserna om tull vid införsel av film och av inspelningsapparaturl för film och tv.

Läroutbildning:

Studiegångar utarbetas för film/tv-undervisningen vid lärarhögskolorna.

En alternativ filmpedagogisk studiegång inrättas i ämnet filmvetenskap inom A1-kursen.

Meritvärderingsbestämmelserna för intagning till lärarhögskola ses över: filmvetenskap räknas som s. k. stödjande ämne till flera ämnen i tjänsten än svenska; m. m.

Pilotkurser i film/tv-kunskap för lärare.

Studieledarkurser i film/tv-kunskap för lärare.

Tjänstledighet med B-avdrag för studier i filmvetenskap (grundkurs A1) samt litteraturvetenskap: Drama-teater-film (grundkurs A4).

Årlig fortbildningskurs i film/tv-kunskap för universitetslärare.

Film/tv-kunskap skrivs in i studieplanerna för utbildning av förskollärare, fritidspedagoger och speciallärare.

Högre utbildning och forskning:

Filmarkivens problem utreds.

Åtgärder vidtas för att rädda från förstörelse de filmer som är särskilt värdefulla för undervisning och forskning och används mest.

Statliga årliga bidrag under tio år för framställning av 16 mm visningskopior av sammanlagt 100 svenska filmer av nämnda slag.

Statligt engångsbidrag för teknisk utrustning för filmvetenskap.

Filmvetenskap får en årlig anslagstilldelning som motsvarar musikvetenskapens.

Statliga bidrag under fem år för inlåning till Sverige av sådana utländska kvalitetsfilmer som inte förekommer på den kommersiella repertoaren och inte heller är deponerade i filminstitutets filmarkiv på sådana villkor att de får visas i studentfilmstudios.

Studentfilmstudios' bibliotek och ev. samlingar i övrigt inordnas i lokala institutions- eller universitetsbibliotek. Det ekonomiska ansvaret för biblioteken överflyttas på universiteten.

Statliga årliga bidrag till studentfilmstudios, som bedriver aktiv filmbiblioteksverksamhet, för att trygga bibliotekens bestånd.

Kortfilm

Centralt initierad produktion:

Statliga bidrag under fem år för produktion av kortfilm.

Administrativa uppgifter för filminstitutet.

Regional produktion:

Statliga bidrag och bidrag från SR under högst fem år till centraler av typ filmverkstad för produktion av kortfilm. Produktionscentralerna förläggs till SR:s s. k. resurscentraler i sju distriktshuvudorter.

Statligt engångsbidrag för teknisk utrustning i filmverkstäderna.

Distribution:

Om smalfilmsutredningens förslag genomförs utnyttjas de möjligheter till distribution, information etc. som kan bli en följd härav. Särskild personal för verksamheten förutsätts. Om smalfilmsutredningens förslag inte genomförs löses distributionsfrågorna etc. i annan ordning. En särskild filmkopiebank kan därvid, bl. a., bli aktuell.

Statliga utgifter i anledning av utredningens förslag. Tkr ca

Film- och tv-undervisning

	En- gångsut- gifter	Årliga utgifter					
		Första året	Andra året	Tredje året	Fjärde året	Femte året	Sjätte- tionde åren
<i>Tidsbegränsade förslag</i>							
Försöksverksamhet under tre år med film/tv-undervisning inom specialundervisningen, förskolor och fritidshem	—	135	135	135	—	—	—
Bidrag för framställning under tio år av 16 mm visningskopior av svenska filmer	—	50	50	50	50	50	50
Bidrag för inlåning under fem år till Sverige av utländska kvalitetsfilmer	—	25	25	25	25	25	—
Bidrag för import och versionering av utländska excerpter samt inköp av stödmaterial till dessa	500	—	—	—	—	—	—
Bidrag för teknisk utrustning för filmvetenskap	145	—	—	—	—	—	—
Summa	645	210	210	210	75	75	50

	Årliga utgifter	<i>Förslag till åtgärder för vilka kostnaden inte går att beräkna utan särskild utredning</i>
<i>Förslag utan tidsbegränsning</i>		
Konsulenttjänst för film/tv-undervisningen	80	Möjlighet att inrätta arvodestjänster i ett ämne plus ett ämnesövergripande moment
Bidrag för nedkopiering årligen av tio 35 mm spelfilmer till 16 mm film	50	Filmhyra och andra kostnader i samband med utnyttjande av film för film/tv-undervisning samt biografvisningar som ingår i undervisningen anses som läromedelskostnad
Bidrag för framställning av svenska excerpter och import av utländska excerpter	160	Tjänstledighet med B-avdrag för studier i filmvetenskap m. m.
Pilotkurser i film/tv-kunskap för lärare	90	Film/tv-kunskap skrivs in i studieplanerna för utbildning av förskollärare, fritidspedagoger och speciallärare
Studieledarkurser i film/tv-kunskap för lärare	90	Utredning av filmarkivfrågan
Fortbildningskurser i film/tv-kunskap för universitetslärare	30	Åtgärder för att rädda filmmaterial som hotas av förstörelse
Årlig anslagstilldelning till filmvetenskap motsvarande musikvetenskapens, kostnadsökning	350	Studentfilmstudios' bibliotek och ev. samlingar i övrigt inordnas i lokala institutions- eller universitetsbibliotek. Det ekonomiska ansvaret för biblioteken överflyttas på universiteten.
Bidrag för att trygga beståndet av studentfilmstudios' bibliotek	45	
Administrativa uppgifter för filmcentralen	45	
Summa	940	

Kortfilm

	Engångs- utgifter	Årliga utgifter				
		Första året	Andra året	Tredje året	Fjärde året	Femte året
Bidrag för centralt initierad produktion	—	1 750	1 750	1 750	1 750	1 750
Tre producenter, lön och resor	300					
Kontorspersonal	80					
Allmänna kontorsomkostnader ¹	<u>190</u>	570	570	570	570	570
Bidrag för regional produktion i sju orter, årlig driftskostnad 150 000 kr per ort, hälften härav täcks med stats- bidrag ²	—	525	525	525	525	525
Bidrag för teknisk utrustning i filmverkstäder	700	—	—	—	—	—
Summa	700	2 845	2 845	2 845	2 845	2 845

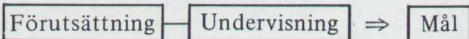
¹ Härtill kommer merkostnad för marknadsföring ca 95 000 kr.

² För återstoden förutsätts SR svara.

Bilaga 1   Metodiska aspekter på undervisningen om film och tv

Av Bo Söderberg

För all inlärnin g gäller – oberoende av lärostoffet – likartade principer. Momentet film- och tv-kunskap synes inte utgöra något undantag härvidlag. Inlärnin g innebär att en individ med en viss beteendepertoar (förutsättning) genom att utsättas för olika former av påverkan (undervisning) får en utökad eller förändrad beteendepertoar som utgör målet för undervisningen.

Konkret innebär detta att vi i årskurs 1 får hand om elever som redan lagt sig till med vissa vanor när det gäller tv-tittande och biobesök. De har redan lärt sig förstå åtskilligt av filmens språk. Genom undervisningen i filmkunskap skall de under skolåren tillägna sig en fördjupad insikt om filmens berättarteknik men också en förmåga till kritisk analys och värdering av film och tv. Denna insikt och förmåga utgör slutmålet för undervisningen.

Undervisningsprocessen utgörs av ett samspel mellan de tre grundkomponenterna elev – lärare – läromedel. Genom att studera och beskriva variationer i detta samspel kan vi komma fram till att det för varje ämne förekommer olika undervisningsprinciper som vi i dagligt tal kallar metoder.

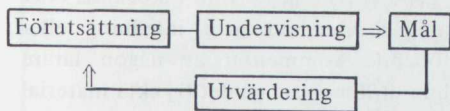
Lärarens uppgift är att planera, genomföra och utvärdera undervisningen. Det viktigaste ledet i utbildningsplaneringen utgörs – enligt

ett synsätt som blir allt vanligare i den aktuella pedagogiska debatten – av målbeskrivningarna. Läraren kan uppställa ett mål för en lektion eller en del av en lektion, t. ex: *eleven skall kunna hantera och avläsa en exponeringsmätare*. Detta mål är relativt lätt att utvärdera. Men läraren kan också ställa upp ett mål för hela läsårets undervisning i film och tv, t. ex: *eleven skall kunna bedöma en films användningsområde samt vilka beställaravsikter och produktionsförhållanden som varit avgörande för filmens utformning*. Detta mål är betydligt svårare att utvärdera.

En viss typ av målbeskrivningar kan också utgöra en metodisk anvisning för ett visst avsnitt, t. ex: *eleverna skall ha tittat på Pansarkryssaren Potemkin och därefter i smågrupper diskuterat Eisensteins montage-teknik*. En sådan målbeskrivning sammanhänger alltså med genomförandet av undervisningen.

Om målbeskrivningarna uttrycks i form av elevbeteenden som lätt kan observeras och mätas får läraren ett hjälpmedel för utvärderingen, dvs. en bedömning av undervisningens resultat i relation till de uppställda målen. Ett exempel på detta kan vara: *eleven skall kunna redogöra för en enkel kommunikationsmodell*. I och med att läraren konstaterar att alla elever eller en del av eleverna uppnått detta mål har också förutsättningarna för undervisningen ändrats. Planeringen

måste inriktas på nya mål som i sin tur kräver en ny kombination av lärarinsats, läromedel och elevaktivitet.

Härigenom blir utvärderingen en återkopplingsmekanism och ett naturligt led i en kontinuerlig planering av undervisningen.

Av det ovanstående torde framgå att momentet film- och tv-kunskap i metodiskt avseende inte skiljer sig nämnvärt från annat lärostoff i skolan. Det faktum att momentet film innehåller två skilda former av aktiviteter – att framställa film och att titta på film – utgör dock en anledning att närmare studera exempelvis vilka effekter en samordning av de båda aktiviteterna skulle kunna ge.

Elever gör film. Flera av pionjärerna på filmundervisningens område har hävdad att det bästa sättet att få eleverna att förstå filmen som språk är att sätta filmkameror i deras händer så att de genom praktiskt arbete själva skall upptäcka skillnader mellan den verklighet de ser omkring sig och filmens egen ofullständiga, arrangerade och ibland medvetet förvanskade verklighet. Dessa pionjärer har oftast haft ett personligt intresse för filmen som medium och i en del fall själva varit aktiva filmare. Deras insatser måste givetvis ses mot bakgrunden av detta specialintresse. Det är inte rimligt att begära att alla lärare skall avsätta lika mycket tid till att förbereda undervisningen i ett moment som i och för sig inte är viktigare än många andra av läroplanens moment. Det mest betydelsefulla i detta pionjärarybete är att man så tidigt haft klart för sig värdet av elevernas egen skapande aktivitet.

Valet av undervisningsformer och arbetsätt har i högsta grad varit beroende av tillgången på kameror. Många lärare har gjort sina första erfarenheter av filmproduktion i skolan utifrån förutsättningen att en enda kamera funnits att tillgå. Man har då haft två vägar att välja mellan: antingen engagera

klassen i ett stort gemensamt grupparbete eller låta smågrupper turas om att filma medan resten av klassen arbetat med helt andra saker. Den första modellen har framför allt förekommit på klasslärarstadierna där man lättare kunnat utnyttja längre, sammanhängande arbetspass och där klassläraren haft möjlighet att kontinuerligt följa arbetet.

Båda modellerna förutsätter att läraren fungerar mer som arbetsledare än som förmedlare av information. Den senare modellen förutsätter dessutom hos eleverna en förmåga till att arbeta självständigt under den tidsrymd då läraren är upptagen med att hjälpa andra grupper av elever. Enligt min mening bör läromedlens konstruktion i högre grad än hittills beakta behovet av att ge kontinuitet och stadga åt verksamheten under perioder då enskilda elever och grupper måste arbeta utan lärarens direkta stöd.

Problemen i organisatoriskt och metodiskt avseende tillspetsas på ämneslärarstadierna där man ofta måste lägga samman veckotimmar i två eller flera ämnen för att en filmproduktion överhuvudtaget skall vara möjlig (här avses givetvis produktion av "spelfilm" eller experimentfilm – dokumentation av exkursioner och laborationer ställer inte samma krav på tid). Här återstår enligt min mening åtskilligt utvecklingsarbete med inriktning på att skapa organisatoriska modeller och läromedel, lämpade för ett rikt differentierat arbete inom klassens ram.

En tänkbar stadiplanering skulle kunna vara att ge samtliga elever elementära kunskaper och viss övning i filmkamerans användning redan på låg- och mellanstadierna.

På grundskolans högstadium skulle de i så fall inom teckningsämnet få uttrycksövningar med filmkamera samt en grundläggande färdighetsträning i redigering. Under en viss period av ett läsår på högstadiet kan timmarna i svenska och teckning läggas samman för att ge utrymme för ett större tematiskt arbete. Förutsättningarna för ett sådant arbete skulle kunna vara att klassen är uppdelad i fyra–sex arbetsgrupper, att varje grupp väljer att behandla en viss aspekt

på det givna temat samt att varje grupp självständigt väljer vilket medium den vill använda för att redovisa sitt arbete men att redovisningen skall innehålla både verbal information och bilder.

I ett sådant arbete kanske det bara är en grupp, som väljer filmen som uttrycksmedel. Andra grupper kanske föredrar skriftliga redogörelser, illustrerade med fotografier, åter andra väljer muntliga framställningar med stordia, dramatiseringar, utställningar osv. Målet för ett sådant större tematiskt arbete bör bl. a. vara att göra eleverna medvetna om att uttrycksmedlet i sig inte får bli självändamål, utan att det angelägna budskapet och möjligheten att förmedla detta budskap till en mottagare är det primära. Det är också viktigt att eleven upplever sig ha ett brett register av uttrycksmöjligheter att välja mellan och att han så småningom förvärvar en förmåga att använda det uttrycksmedel eller den kombination av uttrycksmedel som effektivast förmedlar den information och påverkan som åsyftats.

När det gäller val av utrustning för den laborativa delen av undervisningen i film och tv kan den tekniska utvecklingen komma att spela skolan i händerna. Ett pedagogiskt problem, framför allt på de lägre skolstadierna, har alltid varit den långa framkallningstiden. När eleverna ser de framkallade men oredigerade filmrullarna projiceras på vita duken har de redan hunnit glömma sina intentioner från själva tagningen. En utveckling mot att i större utsträckning använda elektronkamera och videobandspelare skulle här ge såväl pedagogiska som tidsmässiga och ekonomiska vinster. Framför allt skulle de elementära principerna för rörelser i bilden och den rörliga kamerans princip kunna gås igenom med hjälp av elektronkamera och monitor, då eleverna skulle ha möjlighet att uppleva resultaten av sina experiment och misslyckanden direkt i bildrutan.

Filmstudium. Den teoretiska film- och tv-undervisningen har än så länge en större bredd än den praktiska. Åtskilliga skolor som hittills saknat såväl utrustning för filmproduktion som utbildade lärare har ändå på

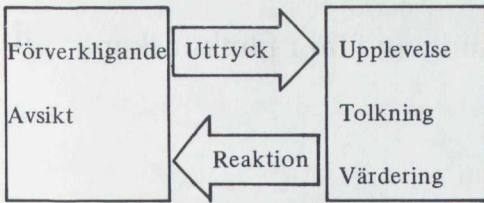
olika vägar försökt att ge eleverna den insikt i filmens och televisionens språk som läroplanerna föreskriver. Detta har i de flesta fall skett genom visning av film i storklass eller helklass, kombinerad med inledning eller efterföljande kommentar av någon lärare som hunnit läsa in sig på det tryckta material som i bästa fall funnits att tillgå i anslutning till filmen. Ibland har filmvisningen kunnat följas upp med klassdiskussioner, smågruppsdiskussioner, skisskrivning eller enkla attitydundersökningar med hjälp av enkätmetod. Ibland har man kunnat utnyttja Sveriges Radios utbud av tv-program och häften.

Läraryrkfunktionen har bestått i dels ren kunskapsförmedling, dels ledning av grupp- eller klassdiskussioner. Ett problem i metodiskt avseende är svårigheten att leda ett samtal som gör eleverna tillräckligt aktiva. I sämsta fall består samtalet i att läraren frågar och eleverna svarar. I bästa fall kan läraren skapa ett gruppklimat där eleven vågar öppna sig och ge uttryck för sin egen känslomässiga upplevelse av filmens budskap, där ett fritt åsiktsutbyte är möjligt och där eleverna stimuleras att göra egna upptäckter, dra slutsatser och ta ställning även i känsliga kontroversiella frågor. Detta förutsätter hos läraren en förmåga att "ligga lågt" i diskussionen och att mera vara inställd på att ställa upp problem än att servera färdiga lösningar. Men han skall också vara beredd på att ibland bli ställd mot väggen av eleverna och att våga stå för sina egna personliga åsikter vilket är en första förutsättning för en förtroendefull kontakt på jämställd mänsklig basis med eleverna.

Samordning av laborativ och teoretisk undervisning i film och tv. Det är enligt min mening angeläget att ett utvecklingsarbete kommer till stånd med inriktning på att närmare precisera film- och tv-undervisningens plats i en allsidig träning av elevens kommunikationsfärdigheter. En beskrivning av en hypotetisk metod för en sådan träning skulle med fördel kunna göras utifrån den kommunikationsmodell, som finns intagen i läroplanssupplementet i konst (Lgr 69: II Ko s. 6).

SÄNDARE

MOTTAGARE

Genom att själva få tillfälle att uttrycka sig med filmkamera och redigeringsutrustning når eleverna insikt om sambanden mellan avsikt och förverkligande, mellan budskap och medium. Genom att visa filmer för kamrater i andra grupper och klasser får eleverna en egen upplevelse av en publikreaktion, något som i sin tur kan påverka deras fortsatta gestaltungs försök. Genom att titta på andras filmer och samtala kring dessa blir de mer observanta på sitt eget sätt att uppleva film samtidigt som de får en färdighet i att tolka, analysera och kritiskt värdera filmer och tv-program. En sådan samordning av laborativ och analyserande verksamhet kan endast åstadkommas om man under vissa perioder lägger samman timmarna i svenska och teckning på grundskolans samtliga stadier. I vissa sammanhang bör också samordning ske med musik, samhällskunskap, historia och religionskunskap.

Bilaga 2

AV-centralernas utlåning av film i filmkunskap

Tid: Två veckor i mars 1972

	Antal kopior	Antal utlåningar
--	--------------	------------------

Kategori A

Särskilt producerade och/eller redigerade filmer i ämnet

1. Filmens berättarstilar	19	28
2. Klassiska svenska filmer	22	39
3. Filmens födelse	7	15
4. Variationer på ett tema	37	61
5. 24 bilder i sekunden	7	11
	<hr/>	<hr/>
	92	154

Kategori B

Avsnitt ur svenska spelfilmer

6. Såsom i en spegel	17	19
7. Uppehåll i Myrlandet	41	82
8. Utti och pojkarna	18	34
9. Hemma i skogen	20	39
10. Natur	11	18
	<hr/>	<hr/>
	107	192

Kategori C

Svenska kortfilmer

11. Att döda ett barn	15	24
12. Trut	7	9
13. Skuggor över snön	6	8
14. Uppbrott	10	20
15. Människor i stad	16	24
16. Pojken och draken	9	19
17. Johan Ekberg	18	34
18. Den gamla kvarnen	12	23
19. Döderhultare	10	11
20. Playmate	5	8
	<hr/>	<hr/>
	108	180

Tid: Två veckor i mars 1972

	Antal kopior	Antal utlåningar
--	--------------	------------------

Kategori D

Utländska kortfilmer

21. Den lilla giraffen	9	17
22. Zoo	18	32
23. Grannar (Neighbours)	13	19
24. Leksaker (Toys)	18	25
25. Glas och rytm	21	32
26. Jack bygger ett hus	7	11
27. Karusellen	11	23
28. Bildlek	15	33
29. Lonely Boy	10	15
30. Den svarta tjuren och den röda toreadoren samt Chaplin-filmerna	11	20
31. Hälsobrunnen	15	32
32. Lugna gatan	17	36
33. Pantbanken	14	25
34. Äventyraren	12	24
	<hr/>	<hr/>
	191	344

Totalt:

Kategori A	92	154
Kategori B	107	192
Kategori C	108	180
Kategori D	191	344
	<hr/>	<hr/>
	498	870

Utöver dessa filmer finns enstaka kopior av filmerna Rythmic, Rummet, Begone Dull Care, Två män och ett skåp samt några Chaplinfilmer.

Mot varje utlåning svarar två visningar eller cirka 50 åskådare/elever.

Bilaga 3   Läromedelsförteckning i film och tv-kunskap

Läromedelsförteckningen har sammanställts 1972 av experten G. Bernäng, SÖ, ur material som insänts till SÖ från ett antal distributörer och producenter som erfarenhetsmässigt beräknats ha sådant material. Förteckningen har begränsats till filmbild- och tv-material som tillika har pedagogiskt stödmaterial och/eller lärarhandledningar. Den gör inte anspråk på att vara fullständig.

Många filmer, både 16 mm och 35 mm, som saknar pedagogiskt stödmaterial kan ofta bedömas som lämpliga studieobjekt i film/tv-kunskap. SÖ hänvisar där till film-distributörernas kataloger.

Det har inte varit möjligt att kontrollera om alla filmer i förteckningen fyller kravet på pedagogiskt stödmaterial. De lämnade uppgifterna bygger helt på material som producenter sänt in.

I en del fall finns stadium och skolform angivna, i andra fall inte, beroende på om uppgiftslämnaren har önskat lämna dessa uppgifter eller ej. Flera film-distributörer anser att man inte kan ange stadietillhörighet utan överlåter detta åt läraren. I vissa fall har producenter angett om film är barnförbjuden vid offentlig visning eller inte.

Förkortn.   *Distributörs- och producentförteckning*

AKA	AKA-film (Institutet för färgfoto) Riddargatan 23, 104 40 Stockholm 14	tel 08/67 01 75
A&W	Almqvist & Wiksell, Box 159, Stockholm 1	tel 08/22 91 80
Bibf	Biblioteksförlaget, Box 724, 103 84 Stockholm 7	tel 08/23 66 35
EF	AB Europa Film, Box 1316, 111 83 Stockholm	tel 08/22 29 00
FC	FilmCentrum, Taptogatan 4, 115 28 Stockholm	tel 08/67 51 75-76
FUF	Folkuniversitetets Filmbyrå, Box 386, 751 06 Uppsala	tel 018/11 50 21
Filmo	Föreningsfilmo, Olofsgatan 6, 103 63 Stockholm	tel 08/23 36 10
Gle	AB CWK Gleerup Bokförlag, Öresundsvägen 1, 221 05 Lund	tel 046/11 75 00
AKA	Institutet för färgfoto – AKA-film, se ovan	
KVF	Kursverksamheten vid Stockholms Universitet, Box 5507, 114 85 Stockholm	tel 08/23 64 50
L	Läromedelsförlagen, Fack 104 20, Stockholm 8	tel 08/52 06 60
NoK	Bokförlaget Natur och Kultur, Box 6408, 113 82 Stockholm 6	tel 08/34 06 60
Pogo	Pogo Produktion AB, Box 1243, 171 24 Solna 1	tel 08/83 42 85
R&S	Rabén & Sjögren, Box 450 22, 104 30 Stockholm 45	tel 08/34 99 60
Sandr	Sandrews Film & Teater AB, Floragatan 4, Stockholm	tel 08/23 47 00
Skol	Skolförlaget Gävle AB, Box 16, 801 02 Gävle	tel 026/11 53 35
Skr	AB Skrivrit, Fack, 191 88 Sollentuna	tel 08/35 27 00
SOL	SoL-FILM, Fack 105 33, Stockholm	tel 08/14 16 20
Sparf	Sparfrämjandets Förlag, Fack, Stockholm 16	tel 08/14 10 20
SF	Svensk Filmindustri, Fack, 101 10 Stockholm 1	tel 08/22 14 00
SR	Sveriges Radio, UTB, 105 10 Stockholm	tel 08/63 10 40
TVS	Televisions & Smalfilm, Döbelnsgatan 12, 113 58 Stockholm	tel 08/34 60 51-52
TRU	TRU-kommittén, Stockholmsvägen 30, 182 74 Stocksund	tel 08/85 04 20
U	Utbildningsförlaget, Fack, 104 22 Stockholm 22	tel 08/54 10 20

A. AV-media, som av distributör, producent angivits ha pedagogiskt stödmaterial och/eller lärarhandledning för undervisning i filmkunskap. Sådant material finns dels i distribution från filmproducenten, dels från fristående förlag.

Mediatyper:	Bildband	– BB	Övr förkortningar: Barntillåten fr. 11 år – 11 år Barnförbjuden – Bfbj
	Diabilder	– DB	
	Radioprogram	– Ra	
	Stillfilmer	– Stillf	
	Stordia	– Stord	
	Super 8 film	– S 8	
	Tryckt materiel	– Tryckt	
	TV-program	– Tv	
	16 mm film	– 16	
	35 mm film	– 35	

Titel	Media- typ	Skolf./ stad.	Utg. i Sverige	Visn.tid i min.	Pris dep/ hyra i kr	Distr.	Anm.
Afrikas drottning	16			105	-/ 80	TVS	
Ansiktet	16		58	100	-/100	SF	
Ansiktet	35				-/150	SF	
Arbetare i EEC	16		71	30	-/60	FC	
Att angöra en brygga	16		65	105	-/125	SF	
Att angöra en brygga	35				-/150	SF	
Att döda ett barn	16			10	400/25	Filmo	
Att lära folk läsa	16		70	26	1 200/50	Filmo	
Att samla några bevis	16		70	45	-/60	Filmo	
Badarna (Bfbj)	35		68	98	-/500	Sandr.	Biograf- och filmhyra för max 125 pers.
Baltutlämningen (Bfbj)	35	G	70	110	-/3:- pr. elev	FUF	Min. 300 pers.
Bara en mor	16	HG	49	110	-/150	SF	
Bara en mor	16				-/100	FUF	
Bara en mor	35				-/100	SF	
Bara en mor					-/4:50 per elev	FUF	Min. 200 pers.
Barnvagnen	35		62	95	-/150	EF	
Bild och verklighet (Visar hur man med hjälp av bild och ljud kan förvand- la verkligheten med utgångspunkt i olika dokumen- tärfilmer - TRU-progr.)	16	Vux	72		-/40	Filmo	
Bilder och deras bruk	Stillf	HG	70	15	95	Pogo	TRU/SR Sänds hösten -72, repris våren -73 119:- mont dias
Bokhandlaren som slutade bada	35		68	100	-/500	Sandr.	Biograf- & filmhyra för max 125 pers.
Bussförare - en arbetsmiljö	S 8		70	14	-/25	F C	
Chaplins pojke	16			70	-/55	TVS	
Cykeltjuven	16			105	-/65	TVS	
De flesta lever av jordbruk (TRU) (Se und. "Vi kallar dom U-länder")	16					Filmo	
Den blodiga tiden	16	HG	60	115	-/100	FUF	
Den blodiga tiden	35				-/3:- pr. elev	FUF	Min. 300 pers.
Den gamla kvarnen	16		62	12	740/35	SF	
Den röda ballongen	16	H	60	32	-/50	Sparf.	Kan i vissa fall lånas direkt från sparbankerna
Der junge Törless	35	HG	66	87	-/4:50 pr. elev	FUF	Min. 200 pers.
Deserter USA	35		69	104	-/500	Sandr.	Biograf- och film- hyra för min. 125 pers.
Det handlar om socker	16					Filmo	
(Se under "Vi kallar dom U-länder)							
Det sjunde inseglet (bfbj)	16	HG	57	90	-/80	FUF	
Det sjunde inseglet (excerpt)	16				-/100	SF	
Det sjunde inseglet (bfbj)	16	HG	57	20	-/30	FUF	
Det sjunde inseglet (bfbj)	35	HG	57	105	-/4:50 pr. elev	FUF	Min. 200 pers.
	35				-/150	SF	

Titel	Mediatyp	Skolf./stad.	Utg. i Sverige	Visn. tid i min.	Pris dep/hyra i kr	Distr.	Anm.
Die Pistole	16		63	10	-/10	KVF	
Diligensen	16			105	-/65	TVS	
Dimmornas kaj	16			90	-/65	TVS	
Elvira Madigan	35		66	90	-/150	EF	
En kärlekshistoria	35		69	118	-/150	EF	
En sommar för Doreen	16		67	28	1 400/45	Filmo	
En vacker dag – en smäll	16		67	39	-/70	FC	
Enligt lag	16		57	20	520/30	SF	
Ester och Gustav på Högda	S 8		70	15	-/25	FC	
Ett brott	16			90	-/55	TVS	
Ett dussin ansikten	16		66	12	650/30	Filmo	
Excellensen	16			90	-/55	TVS	
Fakta att beakta	16		69	14	700/30	Filmo	
Ferrum	16		64	12	-/30	Filmo	
Filma i skolan	Stillf.		72	20	120/	L	53 färgdias+ljudband+texthäfte
Filmens berättarstilar	16		58	14	495/30	SF	
Filmens berättarteknik	Stillf.	HG	70	20	98/-	Pogo	134:- mont. dias
Filmens förfalskningar	Stillf.	HG	70	20	94/-	Pogo	118:- mont. dias
Filmens Historia I	Stillf.	HG	70	15	92/-	Pogo	120:- mont. dias
Filmens Historia II	Stillf.	HG	70	15	92/-	Pogo	120:- mont. dias
Filmens uttrycksmedel (Lauritzen) 4 bildband	BB	HG	58		80/-	Skr.	
1. Elementärt och impressionistiskt ljudbildsmontage							
2. Expressionistiskt ljudfilmsmontage							
3. Parallellhandling							
4. Sammansatt berättarstil							
Gemensam textbok, se under tryckt matrl. "Filmens språk"							
Filmvisaren	16		64	12	925/50	Filmo	
	16		64	12	925/50	AKA	
Film- & TV-kunskap:							
Sveriges Radios TV-radioprogram stillbildsserie och tryckt mtrl.							
<i>Filmkunskap</i>		G	68			SR	repris vt 72, 73 osv.
TV 1 Film och verklighet	TV			25			
TV 2 Att skapa en verklighet på film	TV			25			
TV 3 Dokumentärt – sant?	TV			25			
TV 4 Okay, Sailor, Okay – kortfilm + AVIN HG 1 1969	TV			25			
Filmkunskap (8306)	Tryckt	GFY	68	-	5:-/	SR	Gemensam med Dramats historia
<i>Filmkunskap</i>		H	70			SR	Utgår efter 72/73
TV 1 Att välja ur verkligheten	TV			20			"
TV 2 Att omtolka en verklighet	TV			20			"

Titel	Media- typ	Skolf./ stad.	Utg. i Sverige	Visn. tid i min.	Pris dep/ hyra i kr	Distr.	Anm.
TV 3 Att arrangera en verklighet	TV			20			Utgår efter 72/73
TV 4 I agentens verklighet	TV			20			"
Ra 1 Att informera (0200/1)	Ra			10			"
Ra 2 Musik och ljud (0200/2)	Ra			10			"
Ra 3 Rollkäraktärer (02002/3)	Ra			10			"
Ra 4 Musik och ljud II (0200/4)	Ra			10			"
Radioprogrammen finns i regel att tillgå från AV-centralerna							
Filmkunskap (0200) + AVIN HG2/1970	Tryckt	H	70		3:50		
<i>Film och TV (åk 7)</i>		H	71			SR	Repris varje vt
TV 1 På hal is	TV			20			"
TV 2 Tvekamp	TV			20			"
TV 3 Jagad	TV			20			"
Ra 1 Mönster för hur man kan leka med bilder och ljud och skapa olika effekter (1222/1)	Ra			10		SR	Finns på AV-centr.
Ra 2 Ljudeffekter och atmosfärljud (1222/2)	Ra	H	71	10		SR	"
Ra 3 Ljud och dialoger (1222/3)	Ra			10			"
Film o. TV (1222) + lärarhandledn. (1791)	Tryckt	H	71		2:50/-	SR	
<i>Film & TV - Mer om åk 8</i>		H	72			SR	
TV 1 Om hjältar	TV			20			Repris varje vt
TV 2 Om romantik	TV			20			"
TV 3 Skaterdater (kortfilm)	TV			20			"
Ra 1 Hjältar (2238/1)	Ra	H	72	15		SR	Finns på AV-centr.
Ra 2 Filmknep (2238/2)-till diaserie nr 2239 illustrerande grundläggande filmtekniska företeelser	Ra			15			"
Ra 3 Ljudeffekter (2238/3)	DB	H	72		45/-	SR	
Mer om film o. TV + sep. lärarhandl. (2238)	Ra	H	72	15		SR	Finns på AV-centr.
Mer om film o. TV + sep. lärarhandl. (2238)	Tryckt	H	72		3/-	SR	
<i>Film-TV-verklighet</i>							
8 TV-program planeras åk 9	TV	H	73			SR	Sänds vt 73 ffg med repriser varje vt
Elevhäfte + sep. lärarhandl. (3248)	Tryckt	H	73			SR	

Titel	Media- typ	Skolf./ stad.	Utg. i Sverige	Visn. tid i min.	Pris dep/ hyra i kr	Distr.	Anm.
Flickan och djävulen	16			105	-/55	TVS	
Främmande hamn	35		48	85	/500	Sandr.	Biogr- & filmhyra för min. 125 pers.
Fröken April	35		58	98	-/150	EF	
Fröken Julie	35		51	90	-/500	Sandr.	"
Gaspolletten	16		58	90	-/75	Filmo	
General von Döbeln	16			90	-/55	TVS	
Gladiatorerna	35		68	92	-/500	Sandr.	Biogr- & filmhyra för min. 125 pers.
Grisjakten	35		69	95	-/500	Sandr.	"
Gunnasekre och hans familj (TRU) se und. "Vi kallar dom U-länder"	16						
Gycklarnas afton	35		53	93	-/500	Filmo Sandr.	Biogr- & filmhyra för min. 125 pers.
Han, hon och tiden	16		67	12	375/30	Filmo	
Happening, The	35	G	66	101	-/4:50 pr. elev	FUF	Min. 200 pers.
Harry Munter	35		69	101	-/500	Sandr.	Biogr- & filmhyra för min. 125 pers.
Himlaspelet	16			105	-/55	TVS	
Hon kom som en vind	35		52	84	-/500	Sandr.	"
Hugo och Josefin			67	82	-/500	Sandr.	"
Hur en film kommer till	Stillf.	HG	70	15	94/-	Pogo	122:- mont. dias
Hur ett TV-program kommer till (Från idé till färdigt program. Vi följer en producent på TV:s ungdomsred)	Stillf.	MH	69	14	86/-	NoK	102:- mont. dias
Elevhäften t d: o	Tryckt	MH	69		1:50/-	NoK	
Hur ska vi ha't?	16		71	18	-/fri	Filmo	
I som här inträden	16			105	-/55	TVS	
If	35	G	68	109	-/4:50 pr. elev	FUF	Min. 200 pers.
Industri f. utveckling (TRU) se under "Vi kallar dom U-länder"	16						
Ingen tog farväl (Bfbj)	16		64	80	-/100	Filmo	
Ipress File, The	35	HG	65	109	-/150	SF	
Ivan Daniel Ericson	16		71	17	-/35	SF	
Jagad	16		65	28	550/30	FC	
Jamie	16		64	28	725/35	Filmo	
Joe Hill (Bfbj)	35		71	116	-/150	Filmo	
Jordens salt	16	MHG	53	90	-/75	EF	
Jordens salt (excerpt)	16	MHG	53	20	-/30	Filmo	
Jordens salt	35	MHG	53	90	-/75	FUF	
Jänken	16		70	95	-/4:50 pr. elev	FUF	Min. 200 pers.
Kampen för kunskap (TRU) se und. "Vi kallar dom U-länder"	16						
Karusell	16	LMHG	70	7	-/150	Filmo	
Lärrarhandl. t. d: o	Tryckt				815/40	SOL	
					1:-/-	SOL	

Titel	Mediatyp	Skolf./stad.	Utg. i Sverige	Visn. tid i min.	Pris dep/hyra i kr	Distr.	Anm.
Kommunikation – hur människor meddelar sig med varandra	Stillf.	HG	70	15	95:–	Pogo	118:– mont. dias
Kolonialism i Afrika	16		71	26	1 200/40	Filmo	
Kondorens blod	16		69	80	–/150	Filmo	
	35				–/150	Filmo	
Korridoren (Bfbj)	16		68	104	–/125	SF	
Krigsspel	16		66	55	–/125	Filmo	
	16				–/125	FUF	
	35				–/125	Filmo	
	35				–/4:50 pr. elev	FUF	Min. 200 pers.
Kuba	Stillf.		69	25	–/25	FC	
Kvarteret Korpen (Bfbj)	35		63	100	–/150	EF	
	35				–/4:50 pr. elev	FUF	Min. 200 pers.
Lars Hård	35		48	95	–/500	Sandr.	Biogr- & filmhyra för min. 125 pers.
Latinamerika	Stillf.		69	25	–/25	FC	
Lonely Boy	16		64	27	880/40	SF	
Lyckliga skitar (fr. 11 år)	35		70	95	–/500	Sandr.	Biogr- & filmhyra för min. 125 pers.
Långt ifrån nära	16		70	18	–/30	Filmo	
Man har stulit en bomb	16		62	80	–/75	Filmo	
Massmedia, 3 stordior om	Stord.	HG	70		45/–	Pogo	
Medan döden väntar	16		56	95	–/75	Filmo	
	35				–/75	Filmo	
Metoder	16		70	22	800/50	Filmo	
Miljörapport, Falun	16		69	16	–/40	FC	
Mitt ibland oss	16		70	92	–/40	Filmo	
Målaren på Moulin Rouge	16			120	–/100	TVS	
Människan i bildrutan (Neergaard)	BB	HG	58		20/–	Skr.	
Människor i stad	16		47	17	660/35	SF	
Mästerdetektiven Blomqvist	35		47	80	–/500	Sandr.	Biogr- & filmhyra för min. 125 pers.
Natthärbärgat	16			90	–/65	TVS	
Ni ljuger	35		69	107	–/500	Sandr.	Biogr- & filmhyra för min. 125 pers.
Nockebyhov-Skantsull-Nockebyhov	S 8		70	12	–/25	FC	
Ole, dole, doff (11 år)	16	MHG	67	120	–/100	FUF	
	16				–/100	SF	
	35				–/3:– pr. elev	FUF	Min. 300 pers.
	35				–/150	SF	
Om gemenskap och sänt	16		69/70	37	–/60	FC	
Oss emellan	35	HG	68	105	–/3:– pr. elev	FUF	Min. 300 pers.
Oss skojare emellan	16			105	–/65	TVS	
Pansarkryssaren							
Potemkin	16		25	75	3 000/75	Filmo	
Parasiten	16		64	10	–/30	Filmo	
Pengar som växer	16		70	45	–/75	Filmo	
Phoebe	16		64	28	600/30	Filmo	
Porträtt av Per	16		68	24	–/60	FC	
Prinsessan (Bfbj)	35		66	102	–/150	EF	

Titel	Mediatyp	Skolf./stad.	Utg. i Sverige	Visn.tid i min	Pris dep/hyra i kr	Distr.	Anm.
Privilege	35	HG	68	103	-/4:50 pr. elev	FUF	Min. 200 pers.
Rapport om Rapport i TV (TRU) – Beskriver hur ett rapportprogram i TV kommer till	16 TV	vux	72		-/40	Filmo TRU/SR	Sänds höst 72 repris vår 73
Rika och fattiga (TRU) se und. "Vi kallar dom U-länder"	16					Filmo	
Rummet	16		66	13	750/40	Filmo	
Sheriffen	35	MHG	63	85	-/4:50 pr. elev	FUF	Min. 200 pers.
Slutet på sommaren Svält	16 35		65 66	28 112	640/30 -/500	Filmo Sandr.	Biogr- & filmhyra för min. 125 pers.
Synnöve Solbakken	35		57	97	-/500	Sandr.	"
Syskonbädd 1782 (bfbj)	35		66	96	-/500	Sandr.	"
Så här gör man TV-program	Stillf.	HG	70	20	93/-	Pogo	120:- mont. dias
Telefonen	16		62	16	650/35	Filmo	
Teman med variationer	Stillf.	HG	70	10	83/-	Pogo	105:- mont. dias
The Happening (se under Happening)	35					FUF	
The Ipress File (se und. Ipress File)	35					FUF	
Tjugofyra bilder i sekunden	16		67	17	750/30	Filmo	
Toys	16 16	MHG	66	8	600/43 600/40	EF Filmo	
Treåringens värld	16		71	28	850/50	Filmo	
Två män och ett skåp	16		58	14	-/39	Filmo	
Två städer (TRU) se und. "Vi kallar dom U-länder"	16						
U-hjälp – vad är det? (TRU) se und. "Vi kallar dom U-länder"	16					Filmo	
Un homme et une femme	35	HG	66	102	-/4:50 pr. elev	FUF	Min. 200 pers.
Ungdomens stil	16		67	10	375/30	Filmo	
Up the Down Staircase	35	HG	67	123	-/4:50 pr. elev	FUF	Min. 200 pers.
Uppehåll i Myrlandet	16		67	30	990/50	SF	
Utvandrarna	35	MHG	71	191	-/7:50 pr. elev	FUF	Min. 100 pers., rabatter vid större antal pers.
Vad skall vi göra nu då?	16		58	20	-/30	Filmo	
Variationer på ett tema	16		58	10	440/30	SF	
Vi filmar själva	Stillf.	HG	70	15	92/-	Pogo	119:- mont. dias
Vi gör en film	16	MHG	71	16	1 300/54	EF	
Ill. handl. t. d. o	Tryckt	MHG	71		3:75/-	EF	

Titel	Media- typ	Skolf./ stad.	Utg. i Sverige	Visn.tid i min	Pris dep/ hyra i kr	Distr.	Anm.
<i>Vi kallar dom</i>							
<i>U-länder</i>						Filmo	TRU-program
1. Rika och fattiga	16			30	-/65	Filmo	
2. Gunnasekre och hans familj	16			30	-/65	Filmo	
3. De flesta lever av jordbruk	16			30	-/65	Filmo	
4. Det handlar om socker	16			30	-/65	Filmo	
5. Industri för utveckling	16			30	-/65	Filmo	
6. Två städer	16			30	-/65	Filmo	
7. Vägen till frihet	16			30	-/65	Filmo	
8. Kampen för kunskap	16			30	-/65	Filmo	
9. U-hjälp - vad är det?	16			30	-/65	Filmo	
Vietnam - i grisens år	16		68	100	-/125	Filmo	
Vägen till frihet (TRU) se und. "Vi kallar dom U-länder"	16					Filmo	
Warrendale	16		67	80	-/125	Filmo	
	35				-/125	Filmo	
Z-han lever (Bfbj)	35	G	69	127	-/3:- pr. elev	FUF	Min. 300 pers.
	35				-/150	SF	
Zoo	16		60	13	475/25	Filmo	
Älskande par (Bfbj)	35		64	118	-/500	Sandr.	Biogr- & filmhyra för min. 125 pers.
Överrocken	16			90	-/65	TVS	

B. Tryckt materiel, dels fristående, dels sådan materiel som är anpassad som pedagogiskt stödmaterial till diverse här redovisade AV-komponenter. För en fylligare redovisning av fördjupningslitteratur om film- och TV-kunskap hänvisas till "Film & TV i skolan" – fortbildningsmaterial i Svenska för högstadiet. Den finns utgiven på Utbildningsförlaget.

Författare, alfabetisk förteckning	Titel	Prod.
Bengtsson/Bergman:	Foto och film	L
Björklund:	TV-bandning	A&W
Bondestad–Jansson–Odin–Tillman:	Den gamla kvarnen/Den röda ballongen	Skol
	Lärohandledning till d: o	
	Zoo/människor i stad	Skol
	Lärohandledning till d: o	
	Brasilien	Skol
	Lärohandledning till d: o	
	Lonely Boy	Skol
	Lärohandledning till d: o	
	Neighbours	Skol
	Lärohandledning till d: o	
	Contraste/Detektivfilm i TV	Skol
	Lärohandledning till d: o	
	Die Pistole	Skol
	Lärohandledning till d: o	
	Enligt lag	Skol
	Lärohandledning till d: o	
	TV-nyheter	Skol
	Lärohandledning till d: o	
Brodow–Edqvist–Kavaleff–Öh:	Film- och TV-ordlista	Skol
	Svenska för gymnasiet, åk 2	Bibf
	Treårig svenska-lärobok åk 2	Bibf
	-studiebok åk 2	Bibf
Brodow–Johansson–Ågren–Öh:	Tvåårig svenska-studiebok åk 1	Bibf
Brodow–Danielson–Johansson–Ågren–Öh:	Ettårig svenska – studiebok	Bibf
Digerfeldt:	Svenska 3 L-lärohandledning	A&W
	–grundbok	A&W
Ekstrand:	AV-handboken	U
	Filmguiden	U
Fröroth:	Svenskserien, del 1-lärohandl.	A&W
	Grundbok	A&W
	Övningsbok	A&W
	Svenskserien del 2-grundbok	A&W
	Övningsbok	A&W
Gustavsson:	TV-ITV i undervisningen	U
Hylander–Starrsjö:	Att undervisa i svenska på	
	högstadiet	U
Lagerroth/Lagerroth:	Perspektiv på teater	R&S
Lindberg:	Massmediabok	U
Lundborg:	Filmprojektorn-faktahäfte,	
	studiehäfte och lärohandledning	Glee
Lauritzen, Bertil:	Filmens språk	Skr
	Film i ord och bild – särtryck ur	
	Combi Visuell	Skr
Olsson–Olsson–Persson–Åkesson:	Film- & TV-kunskap	Gle
Peters:	Filmkunskap	NoK
Wortzelius:	Film- & TV-kunskap (särtryck ur	
	Nordberg–Witlock: Dikt och data)	Gle

B 2 Förteckning över tryckt materiel enligt titel

Titel	Skolf./stad.	Utg. år	Pris	Prod.	Anm.
Att undervisa i svenska på högstadiet (Hylander/Starrsjö)		66	K-20: 20 c-32:-	U	
AV-handboken (Ekstrand)		67	c-11:-	U	
Baltutlämningen	G	70	1:-	FUF	
Bara en mor	HG	65	2: 50	FUF	
Brasilien (Bondestad m. fl.)	H		3: 70	Skol	
Lärohandledning till d: o			5: 45	Skol	
Contraste/Detektivfilm i TV	HG		4: 40	Skol	
Lärohandledning till d: o			6: 75	Skol	
Den blodiga tiden	HG	72	1:-	FUF	
Den gamla kvarnen/Den röda bal- longen (Bondestad m. fl.)	H		2: 90	Skol	
Lärohandledning till d: o			5: 15	Skol	
Die Pistole (Bondestad m. fl.)	HG		2: 90	Skol	
Lärohandledning till d: o			5: 15	Skol	
Der junge Törless	HG	70	2: 75	FUF	
Det sjunde inseglet	HG	70	40:-/kl- uppsättn.	FUF	
Detektivfilm i TV/(Contraste) (Bondestad m. fl.)	HG		4: 40	Skol	
Lärohandledning till d: o			6: 75	Skol	
Enligt lag (Bondestad m. fl.)	HG		3: 70	Skol	
Lärohandledning till d: o			5: 45	Skol	
Film i ord och bild (Lauritzen) - särtryck ur Combi-visuell	HG	67	3: 60	Skr	
Film och TV (Wortzelius)	G	71	K-3: 60 c-5: 70	Gle	
Film och TV (nr 1222)	H	71	2: 50	SR	
Lärohandledn. (nr 1791) åk 7		71		SR	
Film och TV, mer om (nr 2238)	H åk 8	72	3:-	SR	
Lärohandledning		72		SR	
Film och TV i skolan-fortbildnings- material i svenska	H	71	K-10:- c-16:-	U	
Film och TV - ordlista (Bondestad m. fl.)			4: 80	Skol	
Film- och TV-kunskap (Olsson m. fl.)	HG	72		Gle	Under utgivn. våren 1972
Film- och TV-kunskap i grundskolan (SÖ: s skriftserie 86)	LMH	66	K-4:- c-6: 50	U	
Filmens språk	HG	58	5:-	Skr	
Filmguiden (Ekstrand)	G	71	K-8:- c-11: 50	U	
Filmkunskap (nr 8306)+AVIN HG 1/69	G-	68	5:-	SR	
Filmkunskap (nr 0200)+AVIN HG 2/70	H	70	3: 50	SR	
Filmkunskap (Peters)	HG	65	K-8:- c-10:75	NoK	
Filmkunskapspärm (innehållande material till samtliga 8 filmer i filmkunskapsserien)	MHG	70/72	10:-	FUF	
Filmprojektorn (Lundborg)	H	72		Gle	Under utgivn. våren 1972
Filmspråket (filmtermerna och deras betydelse)	MHG	70	-:50	FUF	
Film - TV - massmedia	HG		4: 75 153:- klassupps.	Pogo	
Film - TV - verklighet + läro- handledning (nr 3248)	åk 9 H	73		SR	
Foto och film (Bengtsson/Bergman) (Arbetsområde i konst, fritt valt arbete och svenska)	H	72		L	april 72
Happening, The	G	70	2: 75	FUF	
If	G	71	2: 75	FUF	

Titel	Skolf./ stad.	Utg. år	Pris	Prod.	Anm.
Ipress File, The	HG	71	2: 75	FUF	
Jordens salt	MHG	70	30:—/ klassupps.	FUF	
Kameran i skolan (Om hur foto och smalfilm kan användas i skolan)	H	70	17: 10	L	I samverkan med Fotofrämjandet
Kvarteret Korpen	HG	68	2: 50	FUF	
Krigsspel	HG	70	1: 50	FUF	
Lonely Boy (Bondestad m. fl.)	H		2: 90	Skolf	
Lärrarhandledning till d: o			5: 15	Skolf	
Massmediabok (Lindberg)	HG vux	72	K—15:— c—24:—	U	
Människor i stad (Zoo) (Bondestad m. fl.)	H		3: 70	Skolf	
Lärrarhandling till d: o			5: 45	Skolf	
Neighbours/ (Bondestad m. fl.)	HG		2: 90	Skolf	
Lärrarhandledning till d: o			5: 15	Skolf	
Ole, dole, doff	MHG	71	1:—	FUF	
Oss emellan	HG	71	1:—	FUF	
Perspektiv på teater (Lagerroth/ Lagerroth)	HG		32:—	R&S	
Privilege	HG	70	1: 50	FUF	
Sheriffen	MHG	63	2:—	FUF	
Svenska 3 L Kapitlet TV och film					
Lärrarhandl. s. 21—23	L	71	12: 75	A&W	
Grundbok s. 22—23 (Digerfeldt)	L		5: 90	A&W	
Svenska för gymnasiet, åk 2	G				
Lärobok		67	31:—	Bibf	
Studiebok (Brodow m. fl.)		67	11: 50	Bibf	
Svenska för gymnasieskolan, Treårig svenska, lärobok åk 2 studiebok (Brodow m. fl.)	G	72 72 72		Bibf Bibf Bibf	Rev. upplaga av ovanst.
Svenska, tvåårig—studiebok åk 1 (Brodow m. fl.)	G	70	28:—	Bibf	
Svenska, ettårig—studiebok (Brodow m. fl.)	G	71	28:—	Bibf	
Svenskserien, del 1, Kapitlet TV och film, lärrarhandled. s. 138—156	TV H	70	22:75	A&W	
Grundbok s. 200—224	H	70	12: 50	A&W	
Övningsbok s. 109—110	H	70	7: 50	A&W	
Svenskserien del 2, kapitlet Att se film och TV, Grundbok s. 158—175	H	71	3:50	A&W	
Övningsbok s. 90—k3	H	71	2:—	A&W	
Svenskundervisning, mellanstadiet — SUM	M	70/72		Skr	

Film

1. Att skriva ett filmmanus (Att i skrift klargöra händelsegång, bildsättning och ljud i anslutning till en blivande film)
2. Att spela in en film efter ett givet manus
3. Att redigera en inspelad film

Titel	Skolf./ stad.	Utg. år	Pris	Prod.	Anm.
<i>TV</i>					
1. Att följa arbetsgången när ett TV-program kommer till (Från programidé till kritik av sänt program)					
2. Att diskutera syftet med ett TV-program					
The Happening, se Happening				FUF	
The Ipress File, se Ipress File				FUF	
TV - ITV i undervisningen (SÖ: s utredningar i skolfrågor nr 17-Gustafsson)		69	c 40:-	U	
TV-bandning (Björklund)	Vux Högsk G	70	18: 80	A&W	
TV-nyheter (Bondestad m. fl.)	HG		4: 40	Skol	
Lärohandledning till d: o			6: 75	Skol	
Un homme et une femme	HG		2: 75	FUF	
Up the Down Staircase	HG	69	2: 75	FUF	
Utvandrarna	MHG	72		FUF	under utarbetande våren 72
Vi gör en film	MHG	71	3: 75	EF	
24 sid. ill. handledning					
Z - han lever	G	71	1:-	FUF	
Zoo (Människor i stad)-Bondestad m. fl.)	H		3: 70	Skol	
Lärohandledning till d: o			5: 45	Skol	

Bilaga 4 Sammanfattning av "Filmundervisning på grundskolans högstadium"

82 % av lärarna anser att de inte kunnat följa rekommendationerna i Lgr 69 på ett tillfredsställande sätt. Detta beror enligt dem själva på att läroplanen har en alltför ambitiös målsättning, är för tidskrävande att genomföra, ställer för höga krav på lärarens eget kunnande samt kräver studiematerial som saknas eller är svårtillgängliga.

Vi anser att det vore lämpligt att sänka ambitionen i läroplanen till en nivå som överensstämmer med lärarens förmåga och kunskaper. Dessutom upplever vi det som ytterst väsentligt att läroplanen ger mer praktiska råd och konkreta anvisningar om hur undervisningen skall genomföras. Detta skulle med största sannolikhet underlätta lärarens planering av filmundervisningen.

Ett annat problem som måste lösas är bristen på studiematerial. Som framgår av ovanstående utgör detta ett hinder vid genomförandet av läroplanens målsättning.

95 % av de tillfrågade lärarna har inte fått någon information från SÖ angående filmkunskap utöver de riktlinjer som ges i läroplanerna. De har också i mycket liten utsträckning själva tagit kontakt med SÖ. Således är kommunikationen mellan SÖ och den enskilde läraren så gott som obefintlig. Den enda möjligheten som SÖ har att informera de enskilda lärarna vore att sända ut skriftliga upplysningar. Så har emellertid inte skett i samband med införandet av momentet filmkunskap. SÖ har för att täcka

detta behov s. k. skolkonsulenter. Enligt myndigheten är denna typ av informationsverksamhet tillräckligt effektiv. Denna uppfattning tycks dock inte överensstämma med lärarnas syn på förhållandet.

Med tanke på att läroplanerna inrymmer relativt litet information om varför ämnet införts och om hur undervisningen skall bedrivas, anser vi det särskilt befogat med kompletterande upplysningar. Dessa borde ges på ett sådant sätt att samtliga lärare nås av dem.

Av undersökningen framgår att flertalet av de tillfrågade saknar varje form av utbildning som berör foto, film och tv. Detta är förklarligt då det tidigare inte funnits behov av sådan. Den utbildning som numera ges åt blivande svensk- och teckningslärare inrymmer emellertid detta moment.

Endast ett fåtal av lärarna har genomgått någon fortbildningskurs i filmkunskap, men en mycket klar majoritet (78 %) skulle vilja delta i sådan om möjligheter gavs.

Eftersom de flesta saknar tidigare utbildning i ämnet är det nödvändigt att dessa genomgår någon form av utbildning för att de skall kunna bedriva en tillfredsställande filmundervisning. SÖ:s fortbildningskurser täcker av vårt material att döma emellertid inte det behov som föreligger.

Möjligheter till visning av film i formaten 8 och 16 mm finns på de flesta av de undersökta skolorna. Däremot kan endast

ett fåtal av dessa visa 35 mm film. Detta är förklarligt eftersom sådan visning fordrar dyrbar utrustning samt maskinist med certifikat. Emellertid är detta förhållande beklagligt, då det arbetsmaterial som finns utarbetat huvudsakligen gäller filmer i det större formatet.

Vi anser därför att det vore lämpligt att främst utarbeta studiematerial till de 16 mm filmer som redan finns tillgängliga. Naturligtvis vore det också önskvärt att fler aktuella filmer nedkopierades till ett för skolorna visningsbart format.

Material för praktiskt filmarbete saknas helt eller finns bara i okomplett skick på över hälften av skolorna. Detta beror förmodligen på att det tidigare inte funnits något behov av sådan utrustning. Trots att det numera krävs för att "ge eleverna möjlighet att själva formulera ett budskap i mediet" (Lgr 69) fäster man tydligen ingen större vikt vid ämnet vid resursfördelningen på skolorna. Dessutom har det praktiska filmarbetet inte betonats nämnvärt förrän i läroplanen 1969. Med tanke på läroplanens ovanstående formulering, och den ringa kostnad som en smalfilmsutrustning innebär, vore det anmärkningsvärt om inte landets samtliga skolor gavs anslag för att anskaffa en sådan.

Tilläggas kan att många elever sannolikt upplever det praktiska filmarbetet som mer stimulerande än andra former av undervisning i ämnet.

68 % av lärarna tycks anse att Skol-tv är ett lämpligt hjälpmedel vid filmundervisning. Trots detta är det endast ett fåtal lärare som begagnat sig av de tv-program som produceras i ämnet. Till detta finns det av vårt material att döma huvudsakligen två förklaringar. För det första är det förvånansvärt många lärare som inte känner till förekomsten av programmen. För det andra anser ett flertal lärare att sändningstiderna ofta omöjliggör användandet av dem. Det sistnämnda kan förefalla en aning förvånande eftersom Sveriges Radio sänder varje program sammanlagt fyra gånger. Den lösning som skulle vara den mest effektiva och som samtidigt

möter de största hindren vore att tillstånd gavs för bandning av skol-tv-program.

Tre fjärdedelar av de tillfrågade anser att filmkunskap bör integreras i något annat ämne. Dessutom anser närmare hälften att momentet bör schemaläggas. Det är främst ämnena svenska och teckning som lärarna anser lämpliga att handha filmundervisningen. Detta överensstämmer med SÖ:s uppsatta målsättning, vilken innebär att de två nämnda ämnena är huvudansvariga för filmkunskapen.

För att en undervisning i ett moment som ingår i flera ämnen skall bli meningsfull, krävs ett intimt samarbete mellan kolleger. Genomförandet av en samordnad undervisning torde emellertid underlättas om ämnet gavs fastare former. Många lärare i vårt material önskar också, som vi tidigare nämnt, en schemaläggning av filmkunskapen.

80 % av svensklärarna och 30 % av teckningslärarna har vid något tillfälle undervisat i filmkunskap. Någon förklaring till att teckningslärarna undervisat i betydligt mindre utsträckning än svensklärarna framkommer inte genom vårt material.

Detta faktum har emellertid vissa konsekvenser, eftersom läroplanerna i de båda ämnena i viss mån kompletterar varandra. Som vi tidigare nämnt i uppsatsen (kap. "Läroplaner") är den praktiska delen av filmundervisningen främst lagd på teckningsämnet, medan svenskämnet huvudsakligen handhar den teoretiska delen. När det visar sig att det är svensklärarna som dominerar undervisningen innebär det följaktligen att en betydande del av målsättningen med filmundervisningen bortfaller.

De lärare som är filmintresserade och har mest utbildning och praktisk erfarenhet om foto, film och tv, bedriver den mest omfattande och varierande undervisningen. Detta förhållande är naturligt men knappast tillfredsställande. Filmundervisningen kommer därigenom att på ett avgörande sätt variera beroende på den enskilde läraren. För att detta skall undvikas, bör samtliga lärare ges tillfälle att inhämta nödvändiga kunskaper för att bedriva en tillfredsställande undervis-

ning. Vi vill återigen påpeka behovet och vikten av utökad fortbildningsverksamhet.

Filmen har sedan årtionden spelat en stor roll i samhället. Dess betydelse ökar genom tv:s nyhetsförmedling och genom den allt större plats som filmen får som underhållning.

År 1969 införs detta medium för första gången i betydande omfattning i skolorna. Läroplanerna som behandlar ämnet är emellertid så ambitiösa och svårgenomförbara att endast en del lärare kan följa och förstå dem.

Det tycks främst vara två orsaker som gör att sofliga lärare har svårt att följa läroplanerna på ett tillfredsställande sätt. För det första saknar flertalet lärare den nödvändiga utbildning som krävs. För det andra saknas studiematerial och då framför allt elevlitteratur i ämnet. Dessa två faktorer måste anses vara de primära i en undervisningssituation. Vi anser därför att det är mycket anmärkningsvärt att dessa problem inte löses innan eller snart efter att direktiv om undervisning införs i läroplanerna. Inte förrän det är gjort kommer filmundervisningen att få någon avgörande betydelse i skolorna.

Bilaga 5 Film- och tv-undervisning i vissa andra länder

Genom utrikesdepartementet har utredningen inhämtat uppgifter om film/tv-undervisning i vissa andra länder. I det följande redovisas summariskt resultaten av enkäten.

Intresset för film/tv-undervisning har ökat kraftigt under 60-talet, också i ett internationellt perspektiv. Ändå saknas sådan undervisning ännu i de flesta länder. Där den finns har den ofta en svag ställning. Bara i några få fall har ämnet skrivits in i kursplaner eller läroplaner.

Medan alltså skolan uppmärksammat filmen i mycket begränsad omfattning har filmklubbarna, som är livaktiga i många länder, länge bedrivit pedagogisk verksamhet i anslutning till sina filmvisningar. I några länder finns också ett intimt samarbete mellan filmklubbar och skolor. Eleverna har alltså den vägen genomgått ett slags filmundervisning.

Det finns antagligen flera orsaker till att skolan ännu har så litet planmässig undervisning om film. Filmen har sent erkänts som konststart. Många pedagoger har inte ansett den vara värd att jämföras med de konstarter som skolan traditionellt behandlat. De praktiska problemen med filmundervisningen har också verkat hämmande: undervisningsmaterialet är ofta svårt att komma över eller dyrt, filmdistribution och filmvisning är förenade med betydande ekonomiska insatser. Vidare har benägenheten att införa nya ämnen i skolundervisningen lagt hinder i vägen.

Det ökade intresset för film/tv-undervisning under 60-talet beror knappast i första hand på större förståelse för film/tv som konststart eller kommunikationsform, snarare på tv:s snabba utbredning. Undervisningen har kommit att inrikta sig på film och tv; kommunikations- och påverkansaspekterna har dominerat över de estetiska.

Ämnets utbredning är mycket ojämn. Vid sidan om Sverige och Danmark, som ligger långt framme internationellt sett, har de länder som varit eller är stora filmproducenter i allmänhet sört för att film/tv-undervisning kommit till stånd. I Europa gäller detta i första hand Storbritannien och Frankrike. I några länder har kyrkliga myndigheter, främst katolska kyrkan, verkat som pådrivande kraft för att införa film/tv-undervisning i skolorna.

Bland de nordiska länderna är *Danmark* jämte Sverige det land som kommit längst. Försök med undervisning i "filmförståelse" gjordes 1953. De har sedan följts av mera organiserad verksamhet och en livlig debatt kring undervisningens praktiska och teoretiska problem. Ämnet är inte obligatoriskt i skolan och har inget fast timtal i läroplanerna. Skolorna och den enskilde läraren har emellertid rätt stor frihet i valet av undervisningsområden. En betydande verksamhet har därför ändå kommit till stånd.

Film/tv-undervisning bedrivs inom ramen för ungdomsskolan (14–18 år), folkhögskolan, de tekniska och socialpedagogiska insti-

tutionerna samt lärarutbildningsanstalterna. Filmstudios och barnfilmklubbar – med sammanlagt omkring 110 000 medlemmar – finns dessutom i de flesta större städerna.

Undervisningen utmärktes tidigare av ett övervägande estetiskt synsätt. Under senare år har de sociologiska och kommunikativa aspekterna fått ökat utrymme. Av den nya läroplanen för gymnasiet kan utläsas en strävan att ge undervisningen fastare teoretisk grundval.

Film/tv-undervisning förekommer sporadiskt i olika former och på olika skolstadier också i *Finland*. Situationen kan bli bättre när en påbörjad övergång till ny grundskola genomförts helt. I den preliminära version av ny läroplan som föreligger f. n. behandlas film och tv, tillsammans med press och radio, under rubriken massmediefostran. Ett sådant moment planeras för alla nivåer i grundskolan. Det skall integreras med en rad ämnen: modersmålet, teckning, samhällslära m. fl. Tyngdpunkten ligger vid massmediernas betydelse för opinionsbildningen. Filmens och tv:s estetiska aspekter behandlas i mycket liten omfattning.

I *Norge* har undervisningen om film och tv inte fått någon fastare ställning i skolorna trots en ganska omfattande försöksverksamhet under de senaste tio åren. Sådan undervisning förekommer visserligen i några utbildningsenheter men i mindre utsträckning.

I *Frankrike* har undervisning om film och tv en ganska undanskymd plats. En debatt om skolans uppgifter och målsättning som började efter majrevolten 1968 har emellertid gjort skolmyndigheterna öppnare för tanken på nya ämnesområden och kan möjligen ge film och tv en starkare ställning i kommande läroplaner.

Film/tv-undervisning har emellertid bedrivits inom ramen för landets mycket omfattande filmklubbssamverksamhet, ofta i nära samarbete med skolorna. Omkring hälften av lycéerna har egna filmklubbar. Mer än 1 000 klubbar är anslutna till riksorganisationen, la Ligue de l'Enseignement. Filmklubbarna torde ha omkring 200 000 medlemmar sammanlagt.

Även skolorna i *Österrike*, *Belgien* och *Nederländerna* samarbetar med filmklubbar. Särskilt i Österrike har de privata insatserna för skolans film/tv-undervisning stor omfattning. Organisationen Aktion der Gute Film ordnar sedan länge skolfilmsvisningar (ca 2 700 under 1970), distribuerar läromedel, organiserar konferenser och annan kursverksamhet för lärare, m. m. Det finns nära förbindelser mellan en rad kyrkliga organisationer och Aktion der Gute Film. Detta har gett verksamheten en moraliserande och "smakfostrande" karaktär, något som också gäller filmklubbarna i Belgien och Holland.

Även i *Västtyskland* har filmklubbarna påtagit sig ett betydande ansvar för filmpedagogiken. Under de senaste åren har deras betydelse dock minskat efterhand som allt fler skolor börjat föra in film och tv i den reguljära undervisningen. Samtidigt har undervisningens inriktning förskjutits från ett dominerande estetiskt betraktelsesätt till en mer allsidig orientering om massmediernas funktion och betydelse. I den pedagogiska debatten har begreppen filmuppföstran och filmkunskap fått träda tillbaka för "visuell bildning". Landets federala karaktär ger emellertid varje delstat stor frihet i undervisningsfrågor och film/tv-utbildningen är ännu mycket ojämn.

Bland europeiska länder finns den mest omfattande och utvecklade filmundervisningen i *Storbritannien*, i första hand tack vare insatser från the British Film Institute. Institutet har lagt ner stort arbete på att framställa läromedel, effektivisera filmdistributionen till skolorna, utveckla filmpedagogiska metoder m. m. Det har spelat en central roll för film/tv-undervisningens utveckling.

Redan vid 30-talets slut startade institutet filmundervisning i organiserad form. Sådan undervisning förekommer nu i de flesta skolor: från förskola till universitet och vuxenutbildning. Mellan 1 500 och 2 000 lärare på olika nivåer bedriver regelbundet film/tv-undervisning och 30–40 har ämnet som huvudsysselsättning. Bäst etablerad är undervisningen i "the secondary school",

dvs. den obligatoriska skolans högstadium och de följande två årskurserna (närmast motsvarande den svenska grundskolans högstadium och gymnasieskolan). Lärarhögskolor och seminarier samt de tekniskt och merkantilt inriktade gymnasieskolorna har också en omfattande film/tv-undervisning som är teoretiskt inriktad. "Art-schools" av olika typer lägger tyngdpunkten främst på den praktiska sidan av ämnet. Universitetens "extra-murala" undervisning har tagits i bruk för lärarutbildning, lärarfortbildning och den fria folkbildningen.

För Storbritanniens del – liksom för en rad andra länder – kan noteras att filmundervisningen i början gällt filmens konstnärliga värden: att fostra elevernas smak och öka deras förmåga att tillgodogöra sig filmens estetiska kvaliteter framhölls som särskilt väsentligt. Uppfattningen att filmen kan påverka sin publik har emellertid också varit ett framträdande inslag i debatten: att ge eleverna förmåga att förhålla sig kritiska till filmens öppna eller dolda värderingar har setts som en viktig uppgift.

Under de senaste decennierna har intresset för filmens sociala betydelse tilltagit parallellt med att tv bröt igenom och fördes in i de pedagogiska resonemangen. Populära filmgenrer som västernfilm och gangsterfilm kom att uppmärksammas i undervisningen i högre grad. I form av s. k. temastudier gjordes jämförelser mellan olika filmskapares sätt att behandla aktuella problem: ungdomsbrottslighet, rasdiskriminering o. d. På senare år har också betonats – framför allt från teckningsläraryhåll – vikten av att eleverna får möjlighet att arbeta praktiskt med medierna.

Filmundervisningen i de östeuropeiska skolsystemen tycks ha mindre omfattning än vad många kanske föreställer sig. I *Sovjetunionen* började visserligen undervisning i filmestetik/filmkunskap redan under 30-talet. Undervisningen har emellertid tunnats ut alltmera och flyttats över till organiserad fritidsverksamhet i de s. k. Pionjärpalatsen och Pionjärgårdarna. Dessa institutioner, närmast att jämföra med våra ungdomsgårdar,

är ofta välutrustade med inspelningsstudios och visningslokaler och har möjlighet att hämta erfarna lärare från den sovjetiska filmindustrin. Pionjärpalatsens filmundervisning har både praktisk och teoretisk inriktning.

I *Tjeckoslovakien* anslås ca 24 timmar åt filmvisning och ca 20 timmar åt teoretiska filmstudier inom den obligatoriska skolans mellanstadium. Undervisningen är i första hand estetiskt och historiskt inriktad och genomförs – på grund av bristande lärarutbildning – med hjälp av centralt producerade "undervisningspaket". Filmundervisningen i *Jugoslavien* består enbart av en kortfattad orientering i anslutning till modersmålsundervisningen. I *Polen* finns ingen film/tv-undervisning.

Diskussion om skolans ansvar för undervisning om film har förts i *USA* ända sedan slutet av 10-talet. Skolans roll ansågs till en början vara att skydda eleverna från det inflytande Hollywoodfilmerna antogs utöva. Hollywood som den dominerande "drömfabriken" i västvärlden påverkade debatten om förhållandet film-skola också under de följande åren. I början av 30-talet framkom en mer nyanserad syn på filmens kvaliteter. Syftet med undervisningen skulle vara att utveckla elevernas smak genom att låta dem stifta bekantskap med konstnärligt betydelsefulla filmer. Därigenom skulle de få ökad förmåga att ställa sig kritiska till de spekulativa underhållningsfilmerna av typ Hollywood.

Trots den negativa hållning till den inhemska filmproduktionen som skolan visade under hela mellankrigstiden medförde 30-talet ett stort uppsving för filmundervisningen i den obligatoriska undervisningen. I allt fler skolor blev filmen ett regelbundet inslag på schemat, en livlig debatt förekom om filmundervisningens problem och målsättning och insatserna ökades för att utbilda lärare för den nya uppgiften.

Efter det avbrott som andra världskriget innebar har filmkunskapen som ämne svårt att hävda sin ställning i den obligatoriska skolan. Filmundervisningen på college-, hög-

skole- och universitetsnivå har utvecklats hastigt under 50- och 60-talen. Verksamheten i lägre skolformer däremot har legat nere i stort sett. Under de senaste åren har man emellertid börjat intressera sig för att införa ett allmänt kommunikationsämne i skolan, "Visual Literacy". I detta skulle film och tv inta en central ställning tillsammans med en rad andra "visuella teckensystem".

Av det begränsade antal länder utanför Europa och USA som undersökts är i första hand *Australien* av intresse. Sedan mitten av 60-talet har man här bedrivit filmundervisning av betydande omfattning, koncentrerad till de högre årskurserna i "the secondary school" (12–17 år). Undervisningen omfattar omkring 20 timmar per årskurs, på vissa alternativlinjer det dubbla. Den är därmed större än vad de flesta europeiska och amerikanska skolor kan visa upp. Kurserna har en allmänorienterande karaktär och behandlar både film och tv, olika filmgenrer, elementär kommunikationsteori samt praktiska övningar i film- och tv-produktion. Under de fyra läsår undervisningen pågår beräknas eleverna ha stiftat bekantskap med 50–100 kortfilmer och några långfilmer.

Bilaga 6 Den svenska kortfilmen

Förslag av filmfackliga gruppen

Bakgrund

Inledning

Denna framställning behandlar inte bara kortfilm.

Rubriken har bestämts av och syftar främst på det uppdrag filmutredningen givit en expertgrupp – att föreslå åtgärder för att förbättra den svenska kortfilmens situation.

Bakom skrivningen står de filmfackliga representanterna i expertgruppen.

Skrivningen och de häri ingående förslagen har vidgats till att omfatta all film med den produktions- och distributionsproblematik som normalt tillskrivs kategorin kortfilm.

För att betona det egentliga bristområdet används i det följande termen *fri film* – trots att det är en beteckning, som i viss mån infekterats.

Med *fri film* menas här film för både barn och vuxna – filmer av olika längder och genrer, som inte är direkt styrda av beställarintressen. Utmärkande är således produktionsbetingelserna.

Dessutom används ordet *film* genomgående i vidsträckt betydelse.

Det finns inte några entydiga, kvalitativa skillnader mellan film, videoband och andra tekniska alternativ för inspelning, lagring och uppspelning av filmiskt uttryckta budskap.

Med *film* avses alla i detta sammanhang likvärdiga medier.

Filmbehovet

Inte bara biografer

Biografernas minskande publiksiffror ger inte någon rättvisande bild av dagens filmbehov. Biograferna är bara en av flera – kvalitativt svårjämförbara – distributionskanaler.

Behovet hos TV är välkänt – om än inte i hela dess vidd. TV:s användning av film är delvis dold, då man i synnerhet i fråga om egenproduktion och importer från andra TV-bolag använder andra begrepp än film. Det kan vara "underhållningsserie", "reportage" eller bara "program".

Vidare hör skol-TV:s och TRU:s verksamhet till bilden, vari användningen av film vid sidan av eterdistribution har sitt speciella intresse.

Mindre känd är, slutligen, omfattningen av den visningsverksamhet, som bedrivs i skolor, föreningar och andra mindre grupper, främst med 16 mm film. Enligt statistiska uppgifter är den publik, som nås på detta sätt, väsentligt större än biografernas.

Filmbehovet har ökat . . .

Parallellt med biograffilmens tillbakagång och TV-utbudets relativa stabilisering har marknaden alltså växt för annan film, för andra sätt att se film. Det är en marknad med skilda behov.

Men den stora användningen av smalfilm bör mer ses som ett tecken på behovens existens än på dessas tillfredsställande.

Expansionen förhindras av såväl distributions- och visnings- som produktionsproblem.

. . . men en rad problem är olösta

Stora publikgrupper är eftersatta av olika praktiska skäl.

Det är ofta svårt att genomföra visningar med god teknisk standard.

Filmtillgången är i en rad avseenden bristfällig. Urvalet är begränsat, beståndet till stora delar föråldrat. Därtill kommer att filmerna fördelar sig på så många distributörer att orienteringen försvåras.

Nya publikgrupper

Skolor och föreningar har nämnts som låntagare av film. Uppräkningen skulle kunna göras längre. Med tillägg av exempelvis bibliotek, museer, filmstudios, barnfilmklubbar, barnstugor, ungdomsgårdar, ålderdomshem, fängelser och sjukhus är fältet vidgat något.

Här finns stora behov av film — men många gånger små möjligheter att tillgodose dessa.

I flera fall saknas anslag för hyra av film.

På fängelser är man vanligen hänvisad till rena PR-filmer, som tillhandahålles gratis. Barnstugorna lider motsvarande brist på pengar och har dessutom svårt att hitta lämpliga filmer.

Teknisk utrustning

Tillgången på 16 mm projektorer har visat sig vara god i Sverige.

Dessa förefaller dock ojämnt fördelade — främst koncentrerade till läroanstalter medan flera av de nämnda avnämmarkategorierna i stor utsträckning saknar visningsapparatur. Att hyra projektorer är dessutom vanligen kostsamt.

Därtill kommer även det nämnda problemet med visningarnas tekniska kvalitet, vars nivå många gånger är oacceptabelt låg.

Filmbeståndet

Bristerna i filmtillgången är av skilda slag. Behoven varierar, som nämnts, mellan olika publikgrupper.

Vissa grupper är sämre tillgodosedda än andra. Vissa typer av film är mer svårtillgängliga än andra.

Film lämpad för barn är exempelvis ett välkänt bristområde. Men även för vissa undervisningsändamål saknas i betydande utsträckning användbar film. Det gäller bland annat samhällsorienterande filmer om svenska förhållanden.

Här kan också tilläggas, att film ännu inte blivit planmässigt utnyttjad i försöken att utvidga och utveckla samhällsinformationen.

I ett avseende är dock behoven av samma slag inom alla genrer och för hela filmpubliken.

Nyttillskottet av film är klart otillräckligt och utan kontinuitet. Importen och framför allt produktionen svarar inte på långa vägar mot publikens krav.

Behovet av fri film

De skilda behoven av film kan till stor del mötas inom ett produktionssystem för fri film.

Inledningsvis har understrukits, att fri film utmärker sig enbart genom produktionsbetingelserna, frihet från beställarintressens styrning.

Spelfilm, animerad film, experimentell film m. m. är allt genrer som rymms inom ett produktionssystem för fri film. Exemplet barnfilm är dessutom nämnt ovan.

Film för undervisning och information från myndigheter, som också nämnts, kräver dock huvudsakligen speciella åtgärder.

Men naturligtvis kan även fri film många gånger vara pedagogiskt användbar och/eller samhällsinformativ.

Det senare är särskilt betydelsefullt. Den filmiska samhällsinformationen — och för övrigt även annan sådan information — får inte enbart bestå av partsinlagor, där beställare vänder sig till vissa målgrupper med

specialdesignade budskap. En omfattande fri filmproduktion med möjligheter till debatt, kritik och ifrågasättanden är nödvändig vid sidan av den officiella informationen.

Den obundna, samhällspeglande och/eller – kritiska dokumentärfilmen liksom det filmiska debattinlägget är av yttersta betydelse inte bara från kulturell synpunkt utan också i yttrandefrihetens namn.

Den fria filmens produktionssituation

Avtalet staten–filmbranschen

1963 års filmreform var en biograffilmsreform. Genom avtalet mellan staten och filmbranschen kom endast obetydliga belopp att disponeras för kortfilm – eller fri film. Medlen kom huvudsakligen att användas för kvalitetspremiering, till betydligt mindre del direkt för produktion.

I det nyligen reviderade avtalet har kortfilmspremierna avskaffats. De tillgängliga medlen ska i stället användas för produktion.

Denna summa överstiger obetydligt den, som tidigare anslagits till kortfilm (då uppdelad på förhandsstöd och kvalitetspremier). Ökningen kan främst ses som en rimlig uppräknings motiverad av det sjunkande penningvärdet.

Dessa produktionsmedel är helt otillräckliga för att motsvara de ovan beskrivna filmbehoven. Dessutom är det i skrivande stund oklart vilken effekt medlen kommer att få. Svenska Filminstitutet, som själv disponerar över medlen, har ännu inte offentliggjort några principer för dessas användning.

Kvalitetspremierna

De tidigare kvalitetspremierna för kortfilm har inte fungerat produktionsstimulerande i önskvärd grad. Avskaffandet är därför motiverat.

Däremot har premierna delvis haft en positiv effekt i stället för den uttalat avsedda. I praktiken har premierna ibland fungerat som stipendier och därmed svarat mot ett på andra vägar inte tillfredsställt behov hos filmarbetarna.

Premierna har i flera fall kunnat möjliggöra exempelvis tekniska och andra studier, kontakt- och festivalresor.

Detta stipendiebehov har idag inte blivit mindre. Bristen på en filmarbetarnas stipendiefond har dock blivit tydligare.

Den fria filmens framtid

Vägarna till publiken

Som nämnts, svarar den existerande smalfilmsdistributionen – trots sin omfattning – inte mot behoven.

Många står av olika skäl utanför de grupper, som nås av film den vägen.

Därmed blir också utvecklingen av andra distributionsformer – traditionella och nya – av största vikt för den fria filmens framtid.

Biograferna

De kommersiella biograferna har i takt med sitt vikande publikunderlag kommit att allt mer konsekvent visa enbart långa spelfilmer. Dessa speltider har stadigt ökat. Utrymmet för annan film har minskat.

Idag är dessa biografier oväsentliga som distributionskanal för fri film. Denna situation kan dock – och bör – förändras.

Med en ny målsättning för biograferna, med bland annat mer flexibla föreställningstider, kan denna form av distribution växa i betydelse och bli viktig för den fria filmen.

TV:s roll

Inte heller TV erbjuder idag någon säker distributionsväg för den fria, svenska filmen, då TV:s filmbehov i huvudsak tillgodoses genom egenproduktion och importer.

Det förhållandet är negativt även för TV-publiken.

För mångfalden i TV:s programutbud är det av grundläggande betydelse, att utrymmet för produktioner utanför Sveriges Radio ökar väsentligt.

Det är därför nödvändigt att Sveriges Radio relativt minskar sin tekniska och

personella apparat, vilket bäst sker genom att denna byggs ut i långsammare takt och därmed gör utlagda produktioner även ekonomiskt motiverade.

Sett i ett längre perspektiv kan den nuvarande situationen förändras genom en uppbyggnad av lokala kabel-TV-system. På kortare sikt kan detta perspektiv möjligen fungera påtryckande gentemot statsmakerna och Sveriges Radio och medverka till en förändrad politik från företagens sida.

All film passar ej för TV

Även om Sveriges Radios politik skulle radikalt förändras, så att ett naturligt och regelbundet samarbete med fria filmare uppstod, vore därmed ändå inte distributionsproblemet löst för all fri film.

Det kommer alltid att göras filmer, som – med rätt eller orätt och med hänvisning till Sveriges Radios programregler – bedöms som olämpliga och genom monopolsituationen stoppas för TV-visning. Skälen kan vara politiska, etiska, tekniska eller andra.

Det är ändå angeläget att sådana filmer görs. De är väsentliga som kulturyttringar.

Visningsformens kvaliteter

Smalfilmens imponerande publiksiffror antyder en stor, möjlig marknad för fri film. Men den fria filmen svarar idag för bara en begränsad del av smalfilmsdistributionen. Denna kanal till publiken är här ändå i flera avseenden den intressantaste. För både skolor och andra skulle ett ökat utrymme för fri film innebära ett värdefullt tillskott.

Nu är inte enbart publiksiffror av betydelse. Kvantitativt kommer säkert ingen annan filmvisningsform att kunna konkurrera med TV.

Visningsformerna kan dock i stället bedömas *kvalitativt* och då blir TV:s position en annan.

En publikgrupp, som själv skaffat sig möjlighet att se en film, står i ett helt annat kontaktförhållande till filmen än normala TV-tittare.

Upplevelsen av filmen i ett kollektiv har också sin betydelse.

Åskådarsituationen i en möteslokal eller ett klassrum ger dessutom helt andra förutsättningar att aktivera en publik, väcka debatter i skilda ämnen etc.

Uppsökande verksamhet

För den fria filmen krävs dock även en rad nya vägar till publiken.

Ett första steg på en av dessa vägar kan vara ett snabbt inlett samarbete för förbättrad filmspridning genom bibliotek, kulturhus, museer, utställningsarrangörer (Riksutställningar etc.).

På lite längre sikt hör en mer utvecklad, aktiv, uppsökande verksamhet till bilden liksom framväxten av samlingslokaler för skilda kulturaktiviteter, där film är en del av utbudet – samhälleligt stödda biografier skulle mycket väl kunna drivas på det sättet och biograflokalen skulle därmed bli ett betydelsefullt inslag i kulturmiljön.

En försöksverksamhet av det senare slaget i exempelvis storstädernas förorter skulle snabbt kunna ge värdefulla erfarenheter.

För den fria filmens ställning i samhället och i det totala kulturutbudet ligger det intressantaste utvecklingsperspektivet i de olika, nya distributionsformerna. Här finns det intressanta alternativet till TV – en möjlighet till aktivitet i motsats till den passiva och passiviserande konsumtion TV erbjuder.

Samhälleliga medel till den fria filmen

För att tillfredsställa en stor del av de filmbehov, som tagits upp i denna bakgrundsteckning, krävs att samhälleliga medel ställs till förfogande – vilket innebär att filmen i den statliga kulturpolitiken frigörs från kravet på självfinansiering och får samma erkännande som övriga konstarter.

I följande förslag beskrivs hur dessa medel bör fördela sig mellan produktions- och distributionsinsatser.

Förslag

Inledning

Nedanstående förslag bygger på att statliga medel ställs till förfogande för en verksamhet med produktion och spridning av fri film (se kalkyl, bil. 1 !). Möjligheter bör finnas till en kontinuerlig omprövning av hela verksamheten liksom kostnadsfördelningen mellan olika verksamhetsgrenar.

Förslaget presenteras under två huvudrubriker – *Produktion* och *Distribution*.

De organ, som föreslås ansvara för verksamheten, har dock uppgifter inom bägge dessa områden, varför även distributionsfrågor berörs i det inledande avsnittet, *Produktion*.

Produktion

Organisation

Huvudansvarigt för de anslagna medlens fördelning är *filmrådet*, som också är redovisningsskyldigt för verksamheten.

Produktionsansvaret vilar främst på självständigt arbetande *producenter*, till antalet minst 3, samt på filmrådet. Producenterna disponerar över större delen av produktionsmedlen.

Beteckningen producent används här i en något annorlunda betydelse än de gängse, vilket bör noteras.

Producenterna, som utses av filmrådet, behöver inte i första hand vara produktions-tekniskt erfarna. Viktigare är kunskap om och intresse för filmen som kulturfaktor och mediets roll i samhället. Kort sagt bör varje producent ha en medveten uppfattning om vad film ska användas till.

En producent kan mycket väl ha yrket produktionsledare – men lika gärna regissör eller författare.

Producenterna är inte knutna till någon bestämd plats. Deras verksamhet är geografiskt obunden. Vid sidan av filmrådet och producenterna finns även en administrativ enhet, ett *kansli*, i vilket bör ingå personal med allsidiga kunskaper om filmproduktio-

nens ekonomiska sidor. På kansliet vilar också distributions- och informationsuppgifter.

De inom detta system tillgängliga medlen kan användas för totalfinansiering av produktioner, det vill säga för täckande av samtliga kostnader från manus till visningsklara kopior. Samproduktioner på motsvarande ekonomiska villkor kan också förekomma. Likaså kan anslag beviljas för framställning av visningskopior av filmer producerade utom detta system.

Delegerat produktionsansvar

Producentssystemet med delegerat, enskilt ansvar för beviljandet av anslag till filmprojekt är ett försök att komma till rätta med den grundläggande svaghet, som ligger i maktkoncentration till en grupp (till exempel filmrådet): Hur representativt och väl sammansatt den än är, tenderar dess åsikter att reduceras till ett ljust och ofta späningslöst medelvärde. Värdefulla personliga uppfattningar jämnar många gånger ut varandra. Djärva initiativ blir lätt stoppade.

Med självständiga producenter vinner man den fördelen, att en diskussion om principerna för anslagsgivning kan föras fortlöpande.

Producenterna har att försvara sina egna uppfattningar och ställningstaganden. De är lättare att nå med kritik – och har själva lättare att svara på kritiken.

Mot fördelarna med denna form av decentraliserat beslutsfattande står dock nackdelar som exempelvis samarbetssvårigheter mellan producent och filmare. Även om minimiantalet producenter sätts till 3, är denna svaghet inte helt eliminerad.

Bland annat därför har rådet möjlighet att bevilja direkta produktionsanslag.

Filmrådet

Filmrådet består av 5 ledamöter med suppleanter.

En ledamot med suppleant utses av vardera Föreningen för Filmregissörer, Svenska Teaterförbundets avdelning för Filmfotografer, Föreningen Produktions- och Inspel-

ningsledare, Föreningen Sveriges Film ljudtekniker och Producentföreningen vid Sveriges Radio.

Här tas inte ställning till huruvida anslagsbeviljande myndighet ska utöva sin ekonomiska kontroll av verksamheten genom representation i rådet eller genom sedvanlig revision.

Rådets ledamöter och suppleanter utses för ett år i taget och kan omväxlas.

Det förutsätts att rådet i betydande omfattning till sina sammanträden kallar sakkunniga samt representanter för olika publikgrupper.

Rådet arbetar självständigt och är ekonomiskt redovisningsskyldigt för de medel, som ställs till dess förfogande.

Rådet anställer producenter och kanslipersonal.

Rådet kan bevilja anslag för produktioner medan dock huvuddelen av produktionsresurserna fördelas av de enskilda producenterna självständigt.

Rådet kan, som nämnts, också bevilja anslag för framställning av visningskopior av filmer producerade utom detta system.

Rådet kan även bevilja anslag för lokalt och regionalt bedriven, kontinuerlig filmproduktion av så kallad workshopmodell. Sådan verksamhet får dock främst ses som en kommunal angelägenhet, varför rådets bidrag endast kan få formen av tilläggsanslag.

Rådet kan vidare bevilja tilläggsanslag till producenter.

Rådet är slutligen stipendieutdelande instans (Se nedan *stipendier*.)

Producenterna

Producenterna utses av filmrådet. De är till antalet minst 3. De får självständigt förvalta lika stora summor och producera film för dessa. Rådet kan även bevilja individuella tilläggsanslag.

Det är således filmrådets sak att genom val av lämpliga producenter se till, att dessa täcker ett så vitt fält som möjligt och att produktionen inom bristområden — exempelvis barnfilm — ökar.

Producenterna utses för ett år i taget och får inneha sina uppdrag normalt två år i följd. Dock kan en producent ges rätt att avsluta en redan påbörjad produktion även efter tidsgränsens överskridande.

Nyttillsättningen sker lämpligen enligt ett "rullande" system, så att personbytena kommer att inträffa vid olika tidpunkter.

Produktionen förutsätts normalt ske på 16 mm film, 35 mm film och andra inspelningstekniker kan dock förekomma.

Producenterna ska normalt se till att samtliga kostnader för en films tillkomst täcks, alltså även löner.

Producenterna ska normalt följa ett projekts alla faser och kunna vara filmaren behjälplig på alla stadier, från idéplanet till den slutliga kontakten med publiken.

Producenterna avgör dock från fall till fall sina insatser i detta avseende.

Producenten har naturligtvis dessutom möjlighet att bevilja anslag till olika slags delprojekt, som inte med säkerhet leder till en färdig film. Det kan röra sig om utarbetande av manuskript eller tekniska och andra experiment.

Med det nämnda perspektivet fram emot distributionen och publikmottagandet bör följa en strävan att så tidigt som möjligt bestämma ett huvudmedium för distributionen. Dessa beslut bör fattas tillsammans med den på dessa frågor inriktade kanslipersonalen.

Ett projekt kan visa sig lämpat för TV.

Detta bör redan på begynnelsestadiet leda till en kontakt med TV-kanalerna och underhandlingar om en eventuell samproduktion.

Kontakter i andra riktningen genom att en TV-kanal vänder sig till en producent eller filmrådet förutsätts även utvecklas.

Även andra former av samproduktioner bör förekomma.

Producenterna liksom filmrådet bör som regel undersöka kompletterande finansieringsvägar och presentera vissa projekt för utomstående finansörer.

Kansliet

Kansliet består av en produktionskunnig administratör, en sekreterare samt två informatörer.

Administratören samarbetar med producenterna och filmrådet i fråga om kalkyler och fungerar dessutom som ett slags kontaktman mellan filmare, producenter och råd.

Informatörerna arbetar med att göra de inom systemet producerade filmerna kända för publik. Här är ett intimt samarbete med framför allt producenterna självskrivet.

Informatörerna ska även mer konkret arbeta med filmernas distribution, till vilken hör en omfattande uppsökande verksamhet, samt export – det senare ett icke tillräckligt utvecklat fält.

Dessutom handhar informatörerna ansökningar om anslag för enbart kopieframställning och vidarebefordrar dem med utlåtande till filmrådet.

Kansliet har även medel för arvodering av icke fast anställd arbetskraft, exempelvis juridisk och teknisk expertis samt medarbetare i den uppsökande verksamheten.

Ansökningar

Ansökningar om produktionsanslag insändes till kansliet, som vidarebefordrar dem till producenterna.

Producenterna har dock även rätt att själva ta initiativ till olika produktioner.

Rådet har rätt att genom direkt anslagsgivning finansiera produktioner, som inte vunnit stöd hos producenterna.

I fall då ansökan gäller anslag till enbart kopieframställning tar rådet ställning till ansökan. Föredragande är här en av kansliets informatörer.

Filmrättigheterna

Rättigheterna till filmer, som helt finansierats av en producent eller filmrådet, tillfaller filmrådet.

Alla intäkter tillfaller här rådet upp till

inspelade produktionskostnader. Därefter sker en delning, så att av ytterligare intäkter 50 % går till upphovsmännen – dock högst ett belopp motsvarande till upphovsmännen utbetalda löner.

Stipendier

En stipendiefond inrättas under filmrådet för att tillgodose de filmarbetarnas stipendiebehov, som ej täcks av andra fonder.

Stipendierna är främst till för att möjliggöra studier av olika slag, kontakt med filmare i andra länder, resor till festivaler etc.

Ansökningar om stipendier insänds till kansliet, som vidarebefordrar dem till rådet.

Rådet har själv att avgöra formerna för stipendieutdelningen och uppdelningen av medel på olika typer av stipendier.

Distribution

Olika vägar till publiken

Som nämnts, vilar huvudansvaret för distributionen inom det här föreslagna systemet på kansliets informatörer.

Informatörerna ska göra de inom systemet producerade filmerna kända för publiken.

De ska sköta en omfattande, uppsökande verksamhet.

De ska även medverka till filmernas spridning genom traditionell smalfilmsdistribution, TV och biografer.

De ska dessutom bereda och förelägga filmrådet ansökningar om anslag till enbart kopieframställning, vilket behandlats redan i föregående avsnitt.

I detta avsnitt föreslås vidare åtgärder för förbättringar av den tekniska standarden vid smalfilmsvisningar samt central katalogisering och registrering av all i landet tillgänglig smalfilm, videoband etc.

Information

Grunden, för att distributionssträvandena ska ha effekt och ge den fria filmen en så stor

publik som möjligt, är att filmerna lanseras hårt i den bemärkelsen, att man försöker göra dem kända för de tilltänkta publikgrupperna.

Detta är uppgifter, som i viss mån berör både filmrådet och producenterna, men utformningen av arbetet tillkommer främst informatörerna och blir beroende av deras initiativ och idéer.

Insatser av det här slaget har naturligtvis inte samma betydelse för filmer, som ges TV-distribution.

Visning av nya filmer för representanter för olika publikgrupper bör vara ett stående arrangemang i lanseringsverksamheten. Detta gäller främst filmer tillkomna inom producentssystemet men även sådana filmer, som beviljats anslag för kopieframställning.

Detta, liksom vissa inslag i den uppsökande verksamheten, bör dessutom ses som ett sätt att få offentlig kritik och värdering av produktionsresultatet.

Till visningarna bör också inbjudas organisations-, skol- och andra facktidningar liksom filmskribenter av skilda slag samt film-distributörer och representanter för TV-kanalerna.

Därutöver bör informatörerna ha möjligheter att framställa tryckt presentationsmaterial i olika former.

Uppsökande verksamhet

Olika former av uppsökande verksamhet har berörts redan i denna skrivnings inledande del.

Framför allt gäller verksamheten filmer tillkomna inom det här presenterade systemet. De samarbetsformer, som måste till för att nya publikgrupper ska nås, gör dock att både andra filmer och andra medier får komplettera det egna utbudet.

Grundläggande är naturligtvis informatörernas samarbete med olika filmarbetare – bland annat för visningar där filmarbetarna, enligt FilmCentrummodell, tillsammans med sina verk möter publiken.

Dessutom finns som vägar till nya publikgrupper, vilket tidigare nämnts, en rad av-

nämmarkategorier värda speciell bearbetning – bibliotek, museer, barnstugor, ungdomsgårdar, ålderdomshem, fängelser, sjukhus etc.

Nämnt är också en inriktning på samlingslokaler för skilda kulturaktiviteter, där filmens – och i synnerhet den fria filmens – naturliga plats med kraft måste hävdas.

TV

TV:s betydelse som distributionskanal för fri film har behandlats tidigare. Framtidsperspektivet med lokala kabel-TV-system har också dragits upp.

Den nuvarande TV-distributionens betydelse har i föregående avsnitt föreslagits medföra, att TV-kanalernas intresse för aktuella produktioner kontinuerligt ska undersökas och att filmrådet eller en producent, när så är möjligt, avtalar om samproduktion.

Informatörerna står för de löpande TV-kontakterna, som har betydelse även för deras övriga lanseringsarbete.

Biografer

Även om de kommersiella biograferna idag visar fri film i mycket begränsad utsträckning, så har denna distributionsform obestridliga kvaliteter och kan inte förbigås här.

Detta gör det motiverat för filmrådet att ställa sina filmer till förfogande för biografvisning på förmånliga villkor.

Utlåning både till filmuthyrare och direkt till biografägare bör kunna förekomma.

För 35 mm filmer kan knappast föreligga svårigheter att klara utlåning direkt till biografer.

För 16 mm filmer bör utlåning kunna ske åtminstone till framtida, samhällsstödda biografer, då dessa förutsätts ha utrustning för 16 mm projektion.

Besvärligare kan det vara med utlåning av en film till en filmuthyrare, som vill lägga denna som förspel till en långfilm – i synnerhet om långfilmen distribueras i ett stort antal kopior.

Är filmuthyraren här beredd att bekosta kopior även för den kortare filmen, elimine-

ras problemet. I annat fall har filmrådet att fritt ta ställning till huruvida rådet ska påta sig denna kostnad.

Teknisk upprustning

Den tekniska standarden vid smalfilmsvisningar varierar och kan många gånger vara låg. Kvalitetsbrister kan därvid förekomma i fråga om både bild och ljud. Problemens omfattning är dock svår att här fastställa.

Den befintliga utrustningen för visning av smalfilm bör därför kartläggas, så att det ger en totalbild av förutsättningarna för fullgoda visningar och det aktuella behovet av teknisk upprustning.

För att möta problemen bör under alla omständigheter en verksamhet startas för apparatstening och opartisk inköpsrådgivning till alla intresserade, fortlöpande teknisk service och kontroll samt utbildning av filmvisare. Verksamheten bör vidare utvecklas till att omfatta även annan visningsapparat än smalfilmsprojektorer.

Lämpligt som huvudman för verksamheten, som föreslås finansieras med särskilda, statliga anslag, kan vara Svenska Filminstitutet.

Katalogisering och registrering

Utlåningen av 16 mm film är idag förknippad med stora svårigheter för konsumenterna. Filmerna fördelar sig på en mängd distributörer, som erbjuder minst lika många kataloger.

Kategoriseringen skiljer sig vanligen från katalog till katalog. Uppgifter och presentationstexter är ofta ofullständiga och svårtydbara.

En gemensam katalog över detta sortiment samt videoband etc. skulle göra en snabb överblick över den aktuella tillgången möjlig.

Katalogen får dock inte bli selektiv i den meningen, att vissa filmer av kvalitetsskäl eller dylikt ställs utanför.

Katalogiseringen bör kompletteras av en allomfattande registrering, som lämpligen genomförs på data.

Detta gör det möjligt att med ett väl valt kategoriseringssystem (väsentligt mer omfattande än katalogens) ta fram specialförteckningar inom de mest skilda genrer och ämnesområden.

Detta borde i sin tur kunna utnyttjas för abonnemang på olika ämnesregister, vilket även skulle innebära en möjlighet till delfinansiering av verksamheten.

Katalogiseringen kan sägas svara på ett stort konsumentintresse och registreringen på ett allmänt, samhälleligt kulturintresse. Detta motiverar att verksamheten finansieras med statliga medel.

Lämpligt som huvudman för verksamheten kan vara Svenska Filminstitutet.

Sammanfattning

De föreslagna åtgärderna är sammanfattningsvis följande.

Statliga medel ställs till förfogande för produktion och spridning av fri film.

För verksamheten svarar en organisation bestående av tre enheter: *filmrådet*, en grupp *producenter* samt *kansliet*.

Filmrådet är huvudansvarigt för de anslagna medlens förvaltning samt redovisningskyldigt för verksamheten.

- Rådet består av 5 ledamöter med suppleanter utsedda av Föreningen för Filmregistratorer, Svenska Teaterförbundets avdelning för Filmfotografer, Föreningen Produktions- och Inspelningsledare, Föreningen Sveriges Filmljudtekniker samt Producentföreningen vid Sveriges Radio.
- Rådet anställer producenter och kanslipersonal.
- Rådet har medel till sitt förfogande för produktionsanslag m. m. – huvuddelen av produktionsresurserna fördelas dock av producenterna.
- Rådet utdelar även stipendier från en särskild, till verksamheten knuten, fond. Producenterna, till antalet minst 3, förvaltar självständigt lika stora summor och producerar film för dessa. Filmrådet kan även bevilja producenterna individuella tilläggsanslag.

- Producenterna utses för ett år i taget och får inneha sina uppdrag normalt två år i följd.
  - Producenterna ska normalt se till att samtliga kostnader för en films tillkomst täcks, alltså även löner. Också samproduktioner på motsvarande villkor kan förekomma.
  - Producenterna, liksom filmrådet, bör som regel undersöka kompletterande finansieringsvägar.
- Kansliet består av en produktionskunnig, administratör, en sekreterare samt två informatörer.
- Administratören samarbetar med producenterna och filmrådet i fråga om kalkyler och fungerar dessutom som ett slags kontaktman mellan filmare, producenter och råd.

- Informatörerna sköter främst de inom systemet producerade filmernas lansering och distribution. Till dessa uppgifter hör – förutom placering av filmerna i traditionella distributionskanaler – ett brett uppdrag informationsarbete, uppsökande verksamhet samt export.
- Kansliet har även medel för icke anställdas medverkan i den uppsökande verksamheten samt för expertkonsultationer.

Avslutningsvis föreslås statligt finansierade åtgärder för

- förbättringar av den tekniska standarden vid smalfilmsvisningar och
- central katalogisering samt registrering på data av all i landet tillgänglig smalfilm, videoband etc.

De senare verksamheterna föreslås drivas under exempelvis Svenska Filminstitutets huvudmannaskap.

Kalkyl

Bil. 1

Produktion

Producenter, 3 x 700 000	2 100 000	
Filmrådet	1 000 000 ¹	3 100 000

Löner, arvoden

Kansli (1 administratör, 1 sekreterare, 2 informatörer, konsulatarvoden m. m.)	300 000 ²	
Producenter, 3 x 60 000	180 000	
Filmrådet	40 000	520 000

Driftkostnader

Kansli (lokal, telefon etc.)	80 000	
Kansli (information, uppsökande verksamhet)	200 000	
Producenters icke projektbundna expenser, 3 x 20 000	60 000 ³	340 000

Stipendier

		100 000
Summa kronor		4 060 000

¹ Posten är avsedd att täcka även anslag för kopieframställning av film producerad utanför det föreslagna systemet.

² Posten täcker även arvoden för exempelvis medarbetare i den uppsökande verksamheten, teknisk rådgivning och juridisk expertis.

³ Posten är en form av garantianslag avsett att möjliggöra en omfattande reseverksamhet för producenterna.

Bilaga 7   Effektivisering av distribution av fri kortfilm

Förslag av Allan Elison och Stig Hammar

När det gäller kortfilm och dess distribution kan man konstatera att läget för undervisningsfilm är förhållandevis bra, medan däremot annan kortfilm har mycket små marknader.

Kortfilm på biograf för ju en helt tynande tillvaro och kan väl knappast komma att ekonomiskt betyda någonting för en producent av fri kortfilm. Den kortfilm, vilken producerats för beställare, som av och till dyker upp på Sveriges biografier, medverkar ju närmast till att ta bort visningsmöjlighet för den fria kortfilmen.

Att lagstifta om obligatorisk visning av kortfilm på biograf torde vara i det närmaste orealistiskt. Teoretiskt skulle det finnas en framkomlig väg om biografbranschen erhöll statliga premiepengar för att man visade kortfilm, men att två tredjedelar av beloppet överfördes till filmdistributören, som behöll en tredjedel och utbetalade den andra tredjedelen till kortfilmsproducenten. Dessa pengar skulle utbetalas i efterskott en gång per år.

Om det sker en ökning av antalet *16 mm projektorer på Sveriges mindre och medelstora biografier*, så kommer detta också säkert att medföra ett ökat intresse för visning av fri kortfilm i anslutning till de ordinarie föreställningarna och även vid speciella visningar på annan tid av enbart kortfilmer, t. ex. barnfilmer.

Den mest intressanta distributionen av fri

kortfilm är den som sker via 16 mm och då visning inte sker på biograf. Här intar den rena undervisningsfilmen en särställning såsom varande ekonomiskt mest lönsam.

Föreningslivet utnyttjar film i förhållandevis stor utsträckning. Intresset för visning är dock mycket större än de ekonomiska resurserna bland föreningarna. Hyra av en filmprojektor överstiger ju nästan alltid hyresbeloppet för filmen. I pengar gäller det att filmförhyraren för film och projektor måste ut med mellan 125 och 150 kr, vilket ofta är omöjligt för den mindre föreningen att klara av. Ett ökat statligt och kommunalt stöd till förvärv av projektorer vore önskvärt.

För att *barnfilm* som smalfilm skall bli en ekonomisk realitet för fria producenter, fordras att barnfilmsverksamheten ute i kommunerna handhas av myndighet eller organisation som kan skapa en ekonomiskt stabil ryggrad för en dylik distribution. Detta förhållande finns knappast nu när det gäller 16 mm distribution, då exempelvis föräldraaktiviteter med ett mycket gott arbete upphör efter det att deras barn inte längre tillhör barnfilmpubliken.

För att ekonomiskt kunna stötta fri kortfilmsproduktion måste *smalfilmsdistributionen hålla en högprislinje* när det gäller *uthyrning och deposition mot depositionsavgift för långlån*. Den s. k. dep.-prisdistributionen ger väsentligt mera intäkter än uthyrningsverksamheten. I det sammanhanget bör

dock framhållas att ett stort antal uthyrningskopior per film, som samtidigt är i omlopp, givetvis tillför distributionen större intäkter än om endast ett fåtal kopior är i omlopp.

När det gäller dep.-prisdistributionen bör dock framhållas att denna nästan enbart är aktuell för distribution via de kommunala AV-centralerna, som ju förvärvar ett förhållandevis stort antal kopior. Medelupplagan för en god undervisningsfilm är ca 50 kopior.

Uthyrningspriset är f. n. omkring 50 kr. För att en "ren" uthyrningsfilm skall ge rimliga intäkter till distributör och till producent, fordras att filmen i fråga har en mycket lång livslängd, dvs. att den inte förlorar i aktualitet.

Dessutom finns två typer av "*gratisfilmer*". I båda fallen gäller att distributören erhållit filmkopiorna utan kostnad. I det ena fallet fakturerar man filmägaren en förhyrningsavgift och i det andra fallet kunden expeditionsavgiften, som i allmänhet är 30 kr. Den sponsorerade filmdistributionen efter de här ovan nämnda två exemplen inkräktar sannolikt på den övriga distributionen.

Att den "*rena*" undervisningsfilmen är den intressantaste målgruppen ur ekonomisk synpunkt, gör ju inte situationen mycket enklare för producenter av fri kortfilm, då ju undervisningsfilmen i mycket hög grad är målinriktad och måste, för att bli accepterad, passa in i läroplanens krav och behov.

Om man kan få till stånd en ökad förståelse för en "högprislinje" när det gäller dep.-prisdistributionen, skulle naturligtvis detta kunna medföra att förhållandevis större belopp kunde utbetalas till den fria producenten.

Smalfilm Distributörernas Förening har i sitt remissutlåtande till filmutredningens betänkande "Samhället och filmen" föreslagit att en särskild *filmkopiebank* organiseras, så att distributören kan få låna pengar till framställning av tillräckligt antal kopior utan att själva produktionskostnaden belastas. Detta är mycket väsentligt, då en långsam och tidskrävande "rotation" av ett fåtal

smalfilmskopior lätt kan föra med sig att bra filmer ständigt är upptagna och därefter, inför tillflödet av nya filmer, snabbt glöms bort av de presumtiva kunderna.

Även AV-centralerna borde ha möjlighet att för vissa typer av lågfrekventa filmer kunna erhålla ekonomiskt bidrag för 50 % av depositionspriset. Detta skulle ej medföra återbetalningsskyldighet men väl redovisning av den årliga utlåningsfrekvensen.

Kopiebanken skulle finansieras dels av statliga medel och dels av medel från biograf-films- och smalfilmsdistributionen. Distributören skulle vara återbetalningsskyldig enligt vissa regler, förslagsvis med en fjärdedel per fakturerad uthyrning. Ekonomiskt "bra" filmer skulle troligtvis inte behöva "kosta" kopiebanken något, medan däremot "osäkra" satsningar i kopior på t. ex. barnfilmer ej skulle komma att "belasta" distributörens ekonomi på ett oförmånligt sätt.

Om en varaktig förbättring skall skapas för den fria kortfilmsproduktionen i Sverige, måste dock någon form av *filmproduktionsbank* bildas. Denna bank skulle, om man kunde skapa en effektiv och billig organisation, inte behöva bli alltför kostnadskrävande för staten, som ensam skulle vara bidragsgivare till produktionsbanken.

Viktigt är att banken till sitt förfogande har ett antal kunniga manuskriptläsare av typ *lektörer*, så utvalda att de förhållandevis snabbt kunde bedöma manuskriptets eller synopsisens möjligheter till en bra slutprodukt. Det bör finnas lämpliga lektörer för alla tänkbara ämnesområden, t. ex. underhållning, undervisning, barnfilm, filmer av social karaktär, etc. Varje inlämnat filmförslag skulle först granskas av filmbankens kansli, sedan skulle tre lektörer var för sig avge yttrande om förslaget lämplighet för inspelning. Enligt bokförlagsmodell betalas dylikt lektörsarbete med ca 100 kr per manuskript. Storleken på detta belopp måste säkert höjas med 100 % för att få önskad kvalitet på granskningen. Bankens styrelse, som bör sammansättas så att staten och filmarna delar på platserna, skall vid 4-6 sammanträden per år besluta om vilka pro-

jekt som skulle få anslag.

I framtiden borde det med en dylik organisation bli de *yrkesverksamma kortfilmarna* som lättare skulle kunna få ekonomiskt stöd för sina filmer, vilket skulle skapa en önskvärd stabilitet för produktionen av all slags kortfilm, alltså även för beställningsfilmen.

Om *televisionen* skulle öka utläggningen av filmer hos de fria producenterna, skulle detta givetvis bli betydelsefullt, men från smalfilmsdistributionens synpunkt är det då ytterligt värdefullt att det finns en effektiv kommunikation mellan TV och smalfilmsdistributionsbranschen, så att filmer som på ett eller annat sätt beställts av TV hos fria producenter efter sändning mycket snabbt kunde komma till smalfilmsdistribution och på så sätt bidra till ett ökat ekonomiskt tillflöde till såväl distributionen som även den fria produktionen av dylik film för TV. Det bör även förutsättas att *TV:s egen produktion av program* kunde bli tillgänglig för filmdistribution som smalfilm.

Den svenska marknaden med våra 8 miljoner är en mycket begränsande faktor. *Utlandsmarknaderna* är ytterligt svåråtkomliga och den enskilde fria producenten kan inte utan oöverstigliga kostnader nå något ekonomiskt resultat. Viktigt är att de stora smalfilmsdistributörerna med väl inarbetade utlandskontakter tar över en sådan utlandsexploatering. Det är givet att kostnaden för en dylik exploatering blir väsentligt mindre per film om det finns ett större utbud att erbjuda. Tyvärr måste man väl dock konstatera att svensk kortfilm av i dag inte har de kvalifikationer som gör den särskilt gångbar på olika utlandsmarknader, även om den tekniska kvaliteten många gånger är väl så bra.

Vi tror att de här föreslagna åtgärderna skulle mycket väsentligt förbättra filmklimatet för inte bara den fria kortfilmen utan även skapa många andra arbetstillfällen för filmarbetarna. Vi ser det även som mycket angeläget att "filmbanken" som administrativt organ för produktionen och filmkopieförsörjningen får minsta möjliga administra-

tion, så att huvuddelen av stödpengarna går till de två arbetsuppgifterna filmproduktion och distribution.

Bilaga 8 Den svenska kortfilmen

Förslag av Harry Persson

Beträffande produktionen av fri kortfilm och nuvarande möjligheter till distribution över biografer eller TV intar vi en mer pessimistisk ståndpunkt än den fackliga expertgruppen. Vi utgår från att möjligheten till distribution av film lämpad för biografvisning för all framtid har upphört¹ och att någon ändring aldrig kan komma till stånd. Samma inställning har vi när det gäller SR och TV.

Produktionen av fri kortfilm har så vitt vi vet inte lönat sig de sista 25 åren och de filmer som kommit fram i huvudsak är produktioner från Filminstitutet, Dramatiska Institutet och den nu nedlagda Dokumentärfilmsskolan.

Om det i framtiden skall bli produktion av fri film måste samhälliga medel ställas till förfogande och någon form av statlig filmcentral eller filmråd konstrueras. Det nuvarande stödet, i den mån det över huvud taget existerar, är klart otillräckligt.

Vi kan tyvärr inte tillfredsställa filmutredningens förväntan "att förslagen såväl beträffande produktion som distribution grundas på en väl redovisad verklighetsbeskrivning och målsättning och att deras ekonomiska innebörd redovisas" (Filmutredningens kallelse av den 2 nov. 1971) utan vill i stället kommentera den fackliga gruppens förslag samt i någon mån komma med egna.

Beträffande den fackliga gruppens konstruktion av filmrådet tycker vi att den är

något ensidigt sammansatt, och att inriktningen av en produktion skulle bli bestämt politiskt inriktad och där konsumentbehovet och/eller inflytandet knappast kommer att tillgodoses. Fördelningen av ev. produktionsbidrag skulle i stället förslagsvis skötas av två fonder, kallade K1 och K2, där K1 är sammansatt av fyra fackliga och en "kommersiellt" inriktad representant och K2 av fyra kommersiellt inriktade och en facklig representant, allt i förhoppning att få litet balans i fördelningen, på liknande sätt som Filminstitutets nya H1 och H2 fonder.

I övriga frågor, som t. ex. behovet av ekonomiskt stöd, ett distributionsorgan eller Centralregister för film, filmens fördelar jämfört med TV, produktion av barnfilm osv., har vi stort sett samma uppfattning som den fackliga gruppen.

Förslag

Inrättande av en Statens Filminformation (resp. Filmcentral efter danskt mönster men anpassad efter svenska förhållanden) som att börja med skulle ha två huvuduppgifter.

1. Samla in och databehandla alla filmtitlar från producenter och distributörer. Kart-

¹ För den händelse subventionering eller annat stöd enl. filmutredningens första delbetänkande kommer att lämnas för visning av värdefull (udda) film, bör anslagsgivande myndighet kräva att visning av kortfilm inkluderas i programmen.

lägga och katalogisera samt analysera behovet av film.

2. Samla in uppgifter om lokaler lämpliga för filmvisning av 16 mm film (att ca 10 000 projektorer är sålda under tiden 1965–71 är glädjande, men ger oss ingen bild av hur själva visningen äger rum. Vi anser det viktigaste för filmens framtid är visningsmöjligheterna).

Om vi antar att 5 % av projektorbeståndet står i skolor eller bibliotek som har lämpliga lokaler, lätt tillgängliga för allmänheten under kvällstid samt lördag och söndag under dagtid. Dessa lokaler ca 500 st. skulle rustas upp tekniskt efter de normer som utarbetats av ingenjör Lennart Ljungberg på uppdrag av major S. Lingö. (Arméstabens utredning av 1966.)

Med sådana 500 kommunala lokaler med en hög visningsstandard tror vi att intresset för film skulle öka väsentligt, när det blir lika enkelt att boka in tid på AV-studion som det är i dag att boka in tid i simhallar, ishallar och fotbollsplaner, med andra ord en självklar kommunal service. AV-studion skulle kunna hyras av alla, såväl politiska, religiösa som branschorganisationer.

När visningsmöjligheterna är säkrade, kan frågan om produktionsstöd skisseras upp. Vi anser det meningslöst att göra fri film innan man vet var, när och hur den skall visas.

Kostnader under uppbyggnadsperioden:

Filminformationens kansli (Filmcentralen):

1 byråingenjör, 1 byråsekreterare samt 3 skrivbiträden årskostnad ca 300 000:-

konsulter lämpligen 4 st. ljudtekniker årskostnad inkl. resor och traktamenten ca 400 000:-

Bygg- och konstruktionskostnader för upprustning av redan befintliga lokaler 500 x 7 000:- ca 3,5 milj. (Bör kunna placeras in som statligt beredskapsarbete om SÖ ställer sig positivt till det här skisserade förslaget om AV-studios för allmänheten.)

Dessa totalt 4,2 milj. skulle i ett senare skede tillföras förutnämnda K1 + K2.

Filmcentralen skulle efter hand bli en takorganisation även för landets AV-centraler och studios.

Vi anser det vidare lämpligt att Filmutredningen undersöker och utreder möjligheterna till samhällsinformerande film genom det planerade Statens Informationsverk. Sådan film skulle ej blott kunna leda till utökade produktions(arbets)möjligheter utan även förbättra informationsflödet till skattebetalarna, samtidigt som staten s a s får en direkt nytta av sin satsning.

Dessa förslag som inte i första hand behandlar produktionsstödet utan i stället tar sikte på att för framtiden bereda den kommande fria filmen en anständig plats, där den kan möta sin publik, hoppas vi kan bidra till lösningen av ett problem som diskuterats i snart 25 år.

Bilaga 9 PM om tull och mervärdeskatt vid viss införsel av film och av apparatur för filminspelning och TV-sändning

Av Birger Stening

PM: s huvudsakliga innehåll

I PM föreslås sådan ändring i tulltaxan att all slags film skall kunna införas tullfritt. Vidare föreslås att den frihet från mervärdeskatt som följer med tullfrihet vid införsel av bl. a. undervisningsfilm skall utvidgas till att gälla även annan undervisningsfilm än sådan som är direkt visningsbar. Exempelvis negativ undervisningsfilm skall sålunda kunna införas tull- och skattefritt. Enligt vad som föreslås bör vidare Svenska filminstitutet införas i förteckning över bl. a. undervisningsinstitutioner vilken underlättar införsel av undervisningsfilm inte bara tullfritt utan även skattefritt. Slutligen föreslås i PM att bestämmelserna om reducerad tullrestitutions utbyggs så, att sådan restitutions möjliggörs efter tillfällig inlåning från utlandet av materiel för inspelning av biografilm eller TV-sändning.

Inledning

Under senare tid har från olika håll framhållits att bestämmelserna om tull och därmed även mervärdeskatt vid import i vissa fall av film och inspelningsapparatur för film och TV är otillfredsställande. I sammanhanget har främst avsetts de bestämmelser som gäller undervisningsfilm och sådan apparatur som hyrs från utlandet för tillfällig användning i vårt land och som efter använd-

ningen återsänds till utlandet.

Våren 1971 har sålunda bl. a. inom riksdagen framförts önskemål om ändring av tull- och skattebestämmelserna för införsel av undervisningsfilm. Bestämmelserna bör enligt vad som gjorts gällande förenklas. De bör vidare inte endast i fråga om undervisningsfilm utan beträffande film överhuvudtaget liberaliseras och utformas så, att såväl positiv som negativ film för undervisning kan omfattas av tull- och skattefrihet.

Stiftelsen Svenska filminstitutet har under 1972 pekat på att stiftelsen för pedagogisk verksamhet årligen inför omkring 200 filmer som måste tullbehandlas med hjälp av s. k. användningsuppgift. Förhållandet medför onödigt dröjsmål och bör tas upp till behandling. Liknande synpunkter har framförts av andra importörer av bl. a. undervisningsfilm.

Vidare har film- och TV-producenter vid skilda tillfällen gjort gällande att bestämmelserna om tull och mervärdeskatt vid lån från utlandet av viss komplicerad materiel för tillfällig användning här i landet också bör ändras. Tull och skatt bör, menar man, inte tas ut i dessa fall i den utsträckning som nu sker. Det gäller här införsel av tillfällig och starkt tidsbegränsad natur. I vart fall borde endast hyresvärdet på den från utlandet tillfälligt inlånade materielen utgöra tull- och beskattningsvärde.

Filmutredningen har ansett de angivna

önskemålen och därmed sammanhängande problem gälla förhållanden som efter hand fått allt större aktualitet. I PM skall därför dessa frågor diskuteras. Först ges en redogörelse för gällande bestämmelser på området. Redogörelsen kommer att begränsas till endast de bestämmelser som reglerar tull och skatt på film och apparater av nyss nämnt slag och i angivet sammanhang. Den görs kortfattad och utesluter synpunkter på vad som gäller vid annan jämförbar införsel inom andra områden av näringslivet. Hänsyn kan ej heller tas till de nordiska ländernas tullagstiftning och till rådande likformighet dessa länder emellan på tullagstiftningens område.

PM syftar endast till att söka ange i och för sig möjliga vägar till en utvidgad tull- och skattefrihet i de här aktuella sammanhangen. Med den nyss angivna begränsningen behandlas självfallet inte de sannolika följdverkningarna i form av önskemål och krav rörande tullbehandlingen också inom andra områden av näringslivet som skulle uppkomma, om en liberalisering genomförs beträffande film och TV. De problem som aktualiseras genom sådana följdverkningar och eventuellt behövliga åtgärder för att möta dessa hör hemma i ett annat och större sammanhang än som behandlas i denna PM.

Den följande redogörelsen innehåller tre skilda huvudavsnitt. Först redovisas gällande ordning i aktuella tull- och skattehänseenden. Därefter behandlas frågor som berör införsel av film och därmed sammanhängande problem. Slutligen ges synpunkter på reglerna om införsel för tillfällig användning här i landet av film- och TV-apparatur.

Gällande ordning

Tullfrihet enligt tulltaxan

Enligt tulltaxan (1971:920) är vanlig visningsfilm (tulltaxenr 37.07 B), dvs. positiv film, belagd med tull. Tullen utgör 400 kr per 100 kg. Exponerad eller framkallad negativ film eller sådan positiv film som uteslutande är avsedd att användas för kopiering (tulltaxenr 37.07 A) är däremot tull-

fri. Tullskyddet omfattar sålunda endast kopieringsarbetet inom landet. Vid införsel av film som avses här skall, om tullfrihet ifrågasätts, avlämnas s. k. användningsuppgift enligt föreskrifter i tulltaxeringskungörelsen, ttk (1960:392). Bestämmelserna återfinns i kungörelsens 19 §.

Som framgår av det följande är beskattningen enligt förordningen (1968:430) om mervärdeskatt, MF, i princip generell vid införsel. Det bör därför inskjutas att mervärdeskatt utgår vid införsel av film som här nämnts även om den är tullfri enligt tulltaxan.

Vid beräkning av tullvärde och därmed även av beskattningsvärde på kinematografisk film läggs enligt gällande anvisningar fakturavärdet till grund. Det normalpris som då anses framkomma kan emellertid innefatta särskilt höga inspelningskostnader, ersättning för visningsrätt eller liknande kostnadsbelastning. I sådana fall skall det framräknade normalpriset reduceras på visst sätt och upptas till särskilt angivna belopp.

Tullfrihet i vissa andra fall

I 8 § tulltaxeringsförordningen, ttf, (1960:391) samt 32, 34, 35, 35 b och 36 §§ ttk ges föreskrifter om tullfrihet i vissa fall vid införsel av bl. a. film.

Sålunda gäller enligt 8 § punkt 14 ttf och 32 § 1 mom. ttk tullfrihet för kinematografisk film om filmen

har en bredd av högst 16 mm, huvudsakligen består av bilder, med eller utan ljudspår, utvisande beskaftenheter av eller arbetsättet hos varor som utbjuds till försäljning eller uthyrning av i utlandet etablerad företagare, och införs i endast ett exemplar.

Tullfrihet gäller vidare enligt 8 § punkt 17 ttf och 34 § 4 mom. ttk för film och skioptikonbilder under förutsättning att materielen

framställts av Förenta Nationerna eller dess fackorgan och är av undervisnings-, vetenskaplig eller kulturell karaktär, eller

inkommer till undervisnings-, vetenskaplig eller kulturell institution eller sammanslutning och enligt försäkran av institutionen eller sammanslutningen skall användas uteslutande i dess undervis-

ningsverksamhet eller i dess vetenskapliga eller kulturella verksamhet, eller

på annat sätt tillförlitligen kan styrkas vara avsedd för undervisnings-, vetenskapligt eller kulturellt ändamål och är av undervisnings-, vetenskaplig eller kulturell karaktär.

I praxis avses med film här sådan film för undervisnings-, vetenskapligt eller kulturellt ändamål som är omedelbart användbar. Filmen skall med andra ord vara positiv och framkallad.

Bestämmelserna om tullfriheten grundar sig här på internationell konvention.

Enligt 8 § punkt 17 ttf och 36 § 6 mom. ttk åtnjuts tullfrihet också för journalfilm av aktuellt värde som införs för kopieringsändamål. Högst två exemplar av varje film får emellertid införas tullfritt.

Tullfrihet enligt 8 § punkt 17 ttf och 34 § 7 mom. ttk slutligen åtnjuts för inspelad ljud- eller bildåtergivningsmateriel som inkommer till auktoriserat radio- eller TV-företag. Förutsättning är emellertid att materialet tillhandahålls som lån av utländskt radio- eller TV-företag för programutbyte.

För film, som utgör turistpropaganda, kan tullfrihet erhållas enligt 8 § punkt 18 ttf. Av 35 § 1 mom. ttk framgår att tullfrihet åtnjuts för dokumentärfilm med en bredd av högst 16 mm och en längd av högst 500 m som är avsedd att användas vid gratisföreställningar. Vidare måste filmen syfta till att göra reklam för besök i främmande land.

För viss annan dokumentärfilm gäller motsvarande tullfrihet enligt 35 § 3 mom. ttk. Här avses all dokumentärfilm som införs för tillfälligt bruk för att användas vid gratisföreställningar. Filmen får dock inte ha ett innehåll som gör den lämplig för affärsreklam. Det får inte heller vara fråga om film som finns i allmänna handeln. Dessutom gäller som förutsättning för tullfrihet att filmen skall åtföljas av en försäkran om att den uppfyller de här angivna förutsättningarna.

Enligt 8 § punkt 22 ttf och 35 b § ttk kan tullfrihet under vissa förutsättningar erhållas för bl. a. film som införs för sjöfolks utövande av kulturell, bildande, rekreerande eller religiös verksamhet.

Temporär tullfrihet

Tullfrihet kan i vissa fall medges för en begränsad tid. Temporär tullfrihet kan sålunda enligt gällande bestämmelser erhållas för varor som under viss tid och under vissa förutsättningar införs till landet. Under denna tid får varan i viss utsträckning användas. Tullbehandlingen av varor med samma användningsområden behandlas olika beroende på de skilda förutsättningarna. Här aktuella bestämmelser är intagna i 10 § ttf samt 45 a, 47 och 48 §§ ttk.

Enligt 10 § punkt 1 ttf gäller temporär tullfrihet för bl. a. biografilm som införs för textkomplettering, framkallning eller klippning. Det är att märka att denna temporära tullfrihet ej innefattar film som införs för kopiering.

Också enligt 10 § punkt 7 ttf och 47 § 2 mom. ttk kan biografilm införas temporärt tullfritt. Det skall då vara fråga om film som inkommer för att förevisas som prov för eventuella köpare och för granskningsmyndigheten. Filmen får inte användas vid offentlig visning här i landet. Endast om synnerliga skäl är för handen får tullfriheten i detta fall överstiga en period av sex veckor, räknat från dagen för införseln.

I fråga om viss utrustning gäller också bestämmelser om temporär tullfrihet under vissa förutsättningar. Med stöd av 10 § punkt 3 ttf och 45 a § ttk kan sådan tullfrihet medges för utrustning som införs tillfälligt för inresandes yrkesutövning. Detta kan gälla maskiner och apparater samt instrument, redskap, verktyg och föremål av annat slag, om föremålen är avsedda att användas av den inresande eller under hans personliga överinseende.

Temporär tullfrihet enligt sistnämnda författningsrum kan avse föremål som införs på grund av avtal mellan Sverige och främmande stat om samproduktion av film. I sådana fall gäller tullfriheten även om det införda inte skall användas vare sig av den inresande själv eller av någon som står under hans personliga överinseende.

Avtal om samproduktion av här åsyftat slag

har träffats mellan Sverige och Frankrike, nämligen genom *överenskommelse den 13 oktober 1965 (S ö nr 8) om samarbete vid filmproduktion*. Filminspelningar enligt avtalet skall godkännas i Sverige av Svenska filminstitutet och i Frankrike av Centre national de la cinématographie. Liknande avtal har träffats mellan Sverige och Italien samt mellan Sverige och Israel.

Om temporär tullfrihet medges vid införsel av film skall filmen märkas på sätt som anges i särskilda föreskrifter.

Mervärdeskatt

Bestämmelserna om mervärdeskatt i samband med införsel är intagna i 58–60 §§ MF och i anvisningarna till 58 och 59 §§. Utöver hänvisningar till vissa tullbestämmelser rörande film innehåller MF inga specialbestämmelser om införsel av film.

Skattskyldighet till mervärdeskatt uppkommer vid införsel till landet av skattepliktig vara. Skattskyldigheten åvilar den som är att anse som varuhavare i tullhänseende, dvs. den som enligt tullstadgan på grund av äganderätt eller på annan grund är berättigad att förfoga över varan. Det är sålunda vid införsel i princip fråga om generell skattskyldighet. I förarbetena (prop. 1968:100) framhålls som viktigt att den som har hand om importvaran när den passerar tullgränsen och som står ansvar för varan i tullhänseende också skall svara för mervärdeskatten. I fråga om tull gäller att avgiften erläggs till tullverket. Samma regler i både tull- och skattehänseenden bör då underlätta den praktiska tillämpningen av bestämmelserna.

Den generella skattskyldigheten enligt MF vid införsel har emellertid två undantag. Det ena gäller den skattefrihet som anges i förordningen om frihet från införselavgift i vissa fall. Till dessa specialbestämmelser återkommer PM efter detta avsnitt.

Det andra undantaget från skattskyldigheten enligt MF gäller i vissa fall i den omfattning som anges i förordningen om rätt för resande m. fl. att införa varor tull- och skattefritt.

Beträffande skattesats och beskattningsvärde vid införsel finns vissa bestämmelser intagna i MF. Skattesatsen överensstämmer enligt dessa i princip med vad som gäller vid annan omsättning inom landet. För beräkning av beskattningsvärdet åter hänvisas till bestämmelser i ttf.

Mervärdeskatten vid införsel fastställs och uppbärs i den ordning som gäller för tull. Bestämmelser om påförande och erläggande av tull och om besvär över tullmyndighets beslut i fråga om tull gäller vidare i tillämpliga delar beträffande mervärdeskatt i den mån Konungen inte förordnar annat.

Med hänsyn till vad som sålunda gäller i fråga om mervärdeskatt står det klart att denna i införselsammanhang kan sägas i viss mån vara underordnad tullen. Kännedom om tullbestämmelserna och bakgrunden till dessa ger i regel mer eller mindre vid handen även hur frågor rörande mervärdeskatten skall behandlas i samband med införsel.

Frihet i vissa fall från mervärdeskatt

I förordningen (1960:396) om frihet från införselavgift i vissa fall ges föreskrifter som berör bl. a. mervärdeskatt. Enligt 1 § förordningen gäller sålunda vid införsel under förhållanden som medför tullfrihet enligt vissa stadganden i ttf också frihet från bl. a. mervärdeskatt, i den mån Konungen förordnar därom.

Sådant förordnande har meddelats genom kungörelsen (1970:234) om frihet från införselavgift i vissa fall. Av dessa bestämmelser framgår att frihet från mervärdeskatt medges i samtliga de fall som omnämns ovan då tullfrihet eller temporär tullfrihet åtnjuts.

Reducerad restitution

Möjlighet finns slutligen att erhålla reducerad restitution av tull och mervärdeskatt i viss utsträckning efter utförsel av utrustning som tillfälligt använts inom landet. Bestämmelserna härom är intagna i 6 a § tullrestitutionsförordningen (1929:309), trf, och 16 §

tillämpningsföreskrifterna till trf. Tillämpningen av dessa författningsrum är emellertid enligt nuvarande ordning begränsad. Sålunda kan reducerad restitution i vad det gäller här aktuella varor komma i fråga endast för maskiner, apparater och instrument samt delar därtill som införs för tillfälligt brukande för vetenskapligt, undervisnings- eller tekniskt ändamål eller för att ersätta skadad eller felaktig sådan utrustning.

Införsel av film

Framförda önskemål

I besvär år 1969 hos generaltullstyrelsen har ett filmbolag, SoL-FILM, ifrågasatt bl. a. tullfrihet och därmed skattefrihet för bildnegativen till två filmer om franska revolutionen som bolaget betraktade som undervisningsfilmer. Man åberopade från SoL-FILMs sida 8 § punkt 17 ttf och 34 § 4 mom. ttk. Dessa författningsrum medger som tidigare nämnts att tullfrihet åtnjuts under förutsättning att filmen tillförlitligen kan styrkas vara avsedd för undervisnings-, vetenskapligt eller kulturellt ändamål och är av undervisnings-, vetenskaplig eller kulturell karaktär.

Generaltullstyrelsen fann ej de nämnda förutsättningarna för tullfrihet vara för handen. Filmerna var ej avsedda för undervisningsändamål utan för framställning av positiv film. På grund därav biföll styrelsen inte SoL-FILMs framställning.

Fallet ledde till en motion om tullfrihet för undervisningsfilm vid 1971 års vårriksdag. Filmens betydelse som ett värdefullt audiovisuellt läromedel för olika slag av undervisning framhålls i motionen och det understryks att film bör kunna ställas till förfogande för olika undervisningsändamål på enklaste, billigaste och minst tidskrävande sätt. Detta gäller i fråga om både svenskproducerad och importerad film. Generaltullstyrelsens ställningstagande beträffande SoL-FILM innebär emellertid enligt motionären att man med film vid tullbehandlingen enligt 8 § punkt 17 ttf och 34 § 4 mom. ttk endast avser filmkopior men inte negativen

som kopiorna framställs av. Motionären understryker i anslutning härtill den stora betydelsen av att till film hänförs såväl negativ som positiv film. Det nu tillämpade systemet är ägnat att åstadkomma krångel och fördyring. Bl. a. undandras från svensk arbetskraft versioneringen av film, dvs. nedklippning, speakertextens intalning och mixning samt ljudläggning och kopiering.

Också i ett annat hänseende är, framhålls i motionen, tillämpningen av bestämmelserna om bl. a. undervisningsfilm otillfredsställande. För tullfrihet krävs nämligen, när importören själv inte meddelar undervisning eller är vetenskapligt eller kulturellt institut eller liknande, att det tillförlitligen kan styrkas att filmen är avsedd för undervisnings-, vetenskapligt eller kulturellt ändamål. Tullen har emellertid inte tillgång till projektorer och har ej heller till uppgift att granska film. Motionären menar att all film borde kunna införas tullfritt och att frågan härom bör diskuteras inom filmutredningen. Preliminärt bör emellertid sådan författningsändring kunna genomföras att negativ och positiv film vid tillämpning av 8 § punkt 17 ttf och 34 § 4 mom. ttk jämställs. Vidare bör enklare och klarare bestämmelser tillskapas om vad som avses med undervisningsfilm.

För sammanhangets skull bör här erinras om att vissa av bestämmelserna om tullfrihet grundar sig på en Unesco-konvention, som i fråga om undervisningsfilm medfört frihet även från mervärdesskatt i samband med importen. Detta gäller bl. a. när den som inför filmen är institution för undervisning eller därmed jämförlig importör. I motsats härtill gäller att sådan skatt utgår när tullfriheten grundas på punkt 37.07 tulltaxan (1971:920), dvs. när tullfriheten avser negativ film och sådan positiv film som är avsedd att användas uteslutande för kopiering. För exempelvis skolfilmsnegativ, som vid införsel behandlas som film i allmänhet, gäller tullfrihet men inte skattefrihet. Generaltullstyrelsen utgår i det nyss återgivna fallet också från att filmnegativen som sådana är tullfria men att skyldighet att erlägga mervärdesskatt föreligger. För tullfrihet för undervisnings-

film krävs enligt praxis att filmen direkt skall komma till användning för avsett undervisningsändamål och inte först måste exempelvis framkallas.

8 § punkt 17 ttf föreskriver att tullfrihet åtnjuts för materiel för undervisnings-, vetenskapligt eller kulturellt ändamål i den mån Konungen därom förordnar. Bemyndigandet för Kungl. Maj:t har resulterat i bl. a. bestämmelsen i 34 § 2 mom. ttk om tullfrihet under vissa förutsättningar för varor som inkommer till undervisningsanstalt eller vetenskaplig institution eller för sådan anstalts eller institutions räkning. Tulltaxeringsanvisningarna till ttf och ttk innehåller en särskild förteckning över anstalter och institutioner som avses i 34 § 2 mom. ttk. Uppräknade anstalter och institutioner torde sålunda under hänvisning till förteckningen vid tillämpning av 34 § 4 mom. ttk på ett smidigare sätt tullfritt kunna införa bl. a. undervisningsfilm. Svenska filminstitutet finns ej intaget i förteckningen.

I skrivelse från Svenska filminstitutet till filmutredningen sommaren 1972 framhålls att institutet för sin pedagogiska och kulturella verksamhet årligen importerar omkring 200 filmer. Förtullningen av dessa filmer sker enligt 8 § punkt 17 ttf med användning av användningsavgift för varje film. Intyget utfärdas av institutet och innehåller en försäkran på tro och heder att den från namngiven utländsk exportör erhållna filmen, som också namnges, endast kommer att användas i institutets kulturella och pedagogiska verksamhet. Vid tullbehandlingen förorsakas ibland onödigt dröjsmål i samband med denna filminförsel. Problemet sammanhänger enligt institutets mening med att detta inte finns upptaget bland "godkända" undervisningsanstalter och vetenskapliga institut i den nämnda förteckningen.

För att underlätta tullbehandlingen för Svenska filminstitutets här aktuella filmimport krävs alltså att institutet införs bland de "godkända" anstalterna och instituten. Ett näraliggande problem aktualiseras i detta sammanhang, nämligen om en undervisningsfilm inte borde kunna införas tullfritt på ett

smidigare sätt än för närvarande också av annan importör än någon av de "godkända" anstalterna eller institutionerna. Från bl. a. studentfilmstudios har framhållits att det borde vara möjligt att utan omgången över "godkänd" importör direkt kunna införa sådan film tullfritt som är ägnad för studium i undervisningssyfte. Liknande synpunkter har framkommit i fråga om införsel av skolfilm som samtidigt är biografilm. Också i vissa av dessa fall borde, menar man, en tullfri direktimport vara möjlig utan onödig omgång och krångel med intyg och filmgranskning. Härtill kommer att det i praktiken knappast är möjligt för tullen att genom filmgranskning avgöra om en film är lämpad för undervisningsändamål. Detta gäller självfallet särskilt i fråga om film som har karaktär av biografilm.

Utkast till ändring i nuvarande ordning

Allmänna synpunkter

Av det föregående framgår att det i huvudsak är två skäl som fått motivera önskemålen om en ny ordning. Båda sammanhänger i viss mån sinsemellan.

Det första gäller den kostnad som importören får vidkännas genom tullavgifter och, i den mån han inte är skattskyldig till mervärdesskatt, genom skattebeläggningen. Här bör för tydlighetens skull måhända erinras om att den som enligt MF är med i mervärdesskattsystemet har rätt att inom ramen för detta system lyfta av även den skatt han erlagt vid införsel till landet. För den som står utanför, exempelvis ett renodlat biografilmföretag, utgör mervärdesskatten däremot en i förhållande till tullavgiften tung kostnadspost. Även om tull- och beskattningsvärdet i och för sig torde kunna betraktas som tämligen blygsamt kan ett objektivt sett blygsamt belopp självfallet vara betungande för en importör med starkt begränsade ekonomiska resurser.

Härtill kommer att det administrativa handhavandet av filmen i samband med införseln också kräver tillgång på personal.

Detta hänför sig till det andra skälet bakom de framförda önskemålen. Tullbehandlingen är, menar man, ofta så besvärlig och från fall till fall föga enhetlig att en i förhållande till filmens värde oproportionerligt stor arbetsinsats och tidsåtgång krävs. För många importörer medför detta förutom onödigt besvär också onödiga kostnader.

I sammanhanget framhåller man vidare som olämpligt mot bakgrunden av de verkliga förhållandena inom biograffilmbranschen att endast negativ film och sådan positiv film som är avsedd för kopiering är tullfri. Vanliga filmkopior är sålunda tullbelagda. Man konstaterar med ledsnad att svensk filmlaboratorieindustri, som är avsedd att skyddas av nyss antydda bestämmelser, inte kunnat förmå exempelvis amerikanska filmproducenter att sända tullfria duplikatnegativ till Sverige för kopiering här.

Vid import av undervisningsfilm, framhåller man vidare, gäller andra regler i den praktiska tillämpningen. Positiva visningskopior blir här tull- och mervärdesskattefria medan negativen visserligen är tullfria enligt de allmänna reglerna men belastas av mervärdesskatt. (Här skall inskjutas att frihet från mervärdesskatt vid införsel av undervisningsfilm är beroende av speciella förutsättningar och sålunda inte generell.)

Beträffande skolfilmsföretagen framhålls att dessa nästan alla i fråga om utländsk undervisningsfilm importerar ett duplikatnegativ och ett ljudband. Man gör därefter en svensk version av filmen och svenskt laboratorium framställer visningskopior.

De olika synpunkterna utmynnar i att man skulle hälsa tullfrihet för all film med största tillfredsställelse.

Förhållandet tull – mervärdesskatt

Önskemålen om tullfrihet för film innefattar självfallet även mervärdesskatt som tas ut i samma ordning som tull. Tullen beräknas efter schablon utgörande 400 kr för 100 kg medan skatten i princip grundas på filmens cif-värde. Även om tullmyndigheterna av praktiska skäl inte anser sig kunna beräkna

cif-värdet med hänsyn till de immateriella värdena hos en film utan endast till filmens materialvärde, kommer mervärdesskatten likväl att utgöra en förhållandevis tung kostnadspost.

Mervärdesskatten är vidare generell. Den tas sålunda i princip ut oberoende av om tullfrihet föreligger eller ej. Endast i de speciella fall som angetts i det föregående följer med tullfrihet även skattefrihet.

Det sagda innebär att det administrativa besvär och den därav föranledda kostnad man vill slippa ifrån i allt väsentligt kvarstår även efter en genomförd tullfrihet som inte innefattar också skattefrihet.

Tullreglerna på här förevarande område motiveras av en önskan att skydda de svenska kopieringsföretagen från utländsk konkurrens. Inga fiskala skäl föreligger som exempelvis i fråga om kaffetullen. Beträffande mervärdesskatten så är denna i likhet med andra skatter motiverad av hänsynstaganden som förverkligas genom att fiskala intressen beaktas. Skyddssynpunkter i den bemärkelse som nyss angetts i fråga om tull saknas sålunda helt. En bedömning som resulterar i att tullskyddet inte behövs kan sålunda inte inverka på bedömningen av skattefrågan. Denna senare får i stället prövas med utgångspunkt i helt andra intressen och synpunkter.

Den skattefrihet som för närvarande är förenad med tullfrihet enligt 8 § punkt 17 ttf och 34 § 4 mom. ttf sammanhänger som nämnts i avsnittet om gällande ordning med internationell konvention. I princip borde mervärdesskatt utgå också i dessa fall eftersom mervärdesskatten är generell. En sådan utvidgning av beskattningen kan emellertid inte ske genom någon ensidig svensk åtgärd utan måste bygga på internationell överenskommelse. Enligt vad som inhämtats under arbetet med denna PM torde det inte vara uteslutet att en svensk framställning inom överskådlig framtid kommer att göras om ändring av konventionen i syfte att åstadkomma en utvidgad och därmed generell mervärdessbeskattning vid införsel. Såvitt nu och här kan bedömas torde planerna på en

eventuell ändring av beskattningsområdet vid införsel sålunda inte gå i riktning mot en begränsning utan mot en utvidgning.

Tullskyddet för kopieringsföretagen

Diskussioner har under beredningen av PM förts med företrädare för finansdepartementets tull- och mervärdeskatteenheter, generaltullstyrelsen och kommunförbundet samt för olika områden inom filmbranschen. Det har därvid visat sig att de skydds synpunkter som motiverar nuvarande ordning i fråga om tull på film inte längre torde kunna anses tillräckligt motiverade. De svenska filmlaboratorierna påverkas sålunda enligt vad som uppgetts eller i övrigt framkommit inte i konkurrenshänseende i sådan grad av om tullskyddet föreligger eller ej, att man vill motsätta sig önskemålen om tullfrihet för film.

En sådan tullfrihet bör mot denna bakgrund omfatta all slags film. Den bör vidare genomföras även om skyldighet att erlægga mervärdeskatt kvarstår. Att mervärdeskatt fortfarande tas ut medför visserligen inte den förenklade hantering man eftersträvat från branschhåll men kan ändå inte åberopas som skäl mot att åtminstone genomföra tullfrihet.

Ett ytterligare skäl för allmän tullfrihet för film kan sägas ligga i den tekniska utvecklingen. Videoband införs för närvarande tullfritt och kan genom särskilda anordningar köras som visningsfilm. Det synes under sådana förhållanden oriktigt att vanlig visningsfilm skall vara tullbelagd.

Den tekniska lösningen

Om film i vidaste bemärkelse skall göras tullfri måste någon regel finnas som med tillförlitlig noggrannhet anger vad som avses med begreppet film. På tullagstiftningens område har man sökt lösa definitionsfrågor av sådant slag med hjälp av en varuförteckning jämte anvisningar där varje vara eller grupp av varor åsatts ett särskilt s. k. tulltaxenummer. Dessa beteckningar finns inför-

da i tulltaxan och utgör en internationellt godkänd nomenklatur. Vad tulltaxan anger om varor för foto- eller kinobruk framgår av tablå på s. 146.

Vid de nyss berörda diskussionerna med företrädare för tullmyndigheten har med hänvisning till tulltaxan understrukits att begreppet film i tullhänseende inte möter några svårigheter att precisera i praktisk tullbehandling. Tulltaxan är i sådant sammanhang tillräcklig. Härtill kommer att tulltaxan är det hjälpmedel som närmast står till buds för tullpersonalen vid bestämmande av tullbelopp.

Av det föregående framgår att viss film under särskilda förutsättningar redan enligt gällande rätt kan införas tullfritt med tillämpning av 8 § punkt 17 ttf och 34 § 4 mom. ttk. Under särskilda förhållanden kan även föreligga frihet från mervärdeskatt. När denna skattefrihet är för handen grundas den sålunda på de nyss nämnda bestämmelserna. Dessa har därför betydelse även om tullfriheten i och för sig görs generell för all slags film. Den "dubbla" tullfrihet som då kommer att gälla beträffande viss undervisningsfilm m. m. får direkt betydelse för möjligheten att även få frihet från mervärdeskatt.

Det sagda synes ge vid handen att en *ändring i 37 kap. om varor för foto- eller kinobruk i tulltaxan* torde vara det mest ändamålsenliga sättet att författningstekniskt åstadkomma generell tullfrihet för film. Ändringen sker genom att i tulltaxenummer 37.07/009 (37.07 B) orden "annan positiv film . . . 100 kg 400 kr" utbyts mot "annan positiv film . . . fri".

En sådan ändring inverkar som framgått av det föregående emellertid inte på mervärdeskatten. Att nu förefintligt undantag från mervärdeskatt inte kommer att utvidgas torde såvitt f. n. kan bedömas vara klart. För den skattebefrielse som kan komma i fråga enligt gällande ordning ligger det därför närmast till hands att även efter en genomförd generell tullfrihet för film tillämpa nuvarande bestämmelser i 8 § punkt 17 ttf och 34 § 4 mom. ttk. Dessa borde med

Anmärkningar

1. Detta kapitel omfattar ej avfall och skrot.
2. Nr 37.03 skall anses tillämpligt endast för:
  - a) kemiska produkter utgörande blandningar för fotobruk (t. ex. ljuskänsliga emulsioner, framkallare och fixeringsmedel);

- b) oblandade produkter lämpliga för fotobruk, föreliggande i avdelade doser eller i detaljhandelsförpackningar i bruksfärdigt skick.
Numret är ej tillämpligt för fotoklister, lacker och liknande produkter.

Statistiskt nr	Varuslag	Tullsats
37.01	Fotografiska plåtar och fotografisk bladfilm, ljuskänsliga, oexponerade, av annat material än papper, papp eller vävnad:	
100	röntgenfilm och röntgenplåtar	fri E
200	bladfilm och filmpack	fri E
900	andra	fri E
37.02	Film i rullar, ljuskänslig, oexponerad, även perforerad:	
100	röntgenfilm	fri E
	kinofilm:	
	– normalfilm (filmbredd: 35 mm eller däröver):	
210	– – färgfilm	fri E
290	– – annan	fri E
	– smalfilm (filmbredd: mindre än 35 mm):	
310	– – färgfilm	fri E
390	– – annan	fri E
	annan:	
910	– färgfilm	fri E
990	– annan	fri E
37.03	Papper, papp och väv, ljuskänsliga, även exponerade men ej framkallade papper och papp:	
101	– innehållande silverförening som ljuskänsligt ämne	fri E
109	– andra slag	4 % EU
	väv:	
201	– innehållande silverförening som ljuskänsligt ämne	fri E
209	– andra slag	5 % EU
37.04	000 Plåtar och film, ljuskänsliga exponerade men ej framkallade, negativa eller positiva	fri E
37.05	000 Plåtar, operforerad film och perforerad film (annan än kinofilm), exponerade och framkallade, negativa eller positiva	fri E
37.06	000 Kinofilm med enbart ljudspår, exponerad och framkallad, negativ eller positiv	fri E
37.07	Annan kinofilm, med eller utan ljudspår, exponerad och framkallad, negativ eller positiv:	
001	negativ film, ävensom positiv film, avsedd att användas uteslutande för kopiering	fri E
009	annan positiv film . . . . . 100 kg	400:– EU
37.08	Kemiska produkter och blyxtljuspreparat av sådana slag och i sådana former som är lämpliga för fotobruk:	
001	ljuskänslig kolloidmemulsion	8 % EU
009	andra	fri E

hänsyn härtill lämnas oförändrade.

Ett sådant betraktelsesätt leder emellertid till konsekvenser som får anses orimliga. Som framgått av det föregående avses nämligen enligt nuvarande praxis vid tillämpningen av 8 § punkt 17 ttf och 34 § 4 mom. ttk med film endast direkt visningsbar sådan. Vid införsel av exempelvis negativ film tillämpas sålunda inte bestämmelserna om införsel av undervisningsfilm. Även om tullfrihet i ett sådant fall föreligger enligt de allmänna bestämmelserna i tulltaxan (tulltaxenr 37.07), kan skattefrihet då inte ifrågakomma.

Filmutredningen anser i enlighet med förslaget i denna PM att all slags film skall kunna införas tullfritt med tillämpning av tulltaxans allmänna bestämmelser. Med hänsyn härtill anser utredningen det naturligt och följdriktigt att de särskilda bestämmelserna i 8 § punkt 17 ttf och 34 § 4 mom. ttk såvitt gäller undervisningsfilm med ändring av vad som hittills gällt skall avse all slags film. Det skall sålunda i fortsättningen för tull- och skattefrihet i fråga om undervisningsfilm sakna betydelse om filmen är positiv eller negativ, exponerad eller framkallad osv.

Det kan diskuteras i vad mån ett genomförande av detta förslag kräver komplettering av gällande bestämmelser i ttk eller om specialbestämmelser i anvisningsform bör utfärdas för undervisningsfilm. Här tas inte ställning till detta spørsmål men ett auktoritativt uttalande i sakfrågan är i hög grad önskvärt.

Skattebortfallet vid ett genomförande av förslaget bedöms som betydelselöst.

Förteckningen över "godkända" anstalter och institut

Beträffande Svenska filminstitutets framställning om att införas i förteckning över undervisningsanstalter och vetenskapliga institutioner som avses i 34 § 2 mom. ttk synes följande böra framhållas. Förteckningen avser anstalter och institutioner som inför viss materiel enligt 8 § punkt 17 ttf.

Det är enligt författningsrummet fråga om införsel av materiel som är hänförlig till kap. 84, 85 eller 90 i tulltaxan. Materielens värde får inte understiga 2 000 kr. I kap. 84 behandlas maskiner, apparater och mekaniska redskap, elektrisk materiel och delar därtill. Kap. 85 gäller elektriska maskiner och apparater och annan elektrisk materiel än i 84 kap. och delar därtill. I 90 kap. slutligen avses optiska instrument och apparater, foto- och kinoapparater, instrument och apparater för mätning eller kontroll, medicinska eller kirurgiska instrument och apparater och delar därtill.

Förteckningen gäller sålunda inte i fråga om de "godkända" anstalternas och institutionernas eventuella införsel av film för undervisningsändamål eller för vetenskapligt ändamål. Det skulle emellertid med fog kunna hävdas att Svenska filminstitutet borde jämföras med de förtecknade anstalterna och instituten beträffande införsel av materiel som avses i berörda 84, 85 och 90 kap. tulltaxan i vad införseln avser materiel för undervisningsändamål. En sådan ordning torde kunna genomföras på enklaste sätt om gällande förteckning kompletteras enligt följande.

Stiftelsen Svensk polymerforskning

Stiftelsen Svenska filminstitutet

Svenska forskningsinstitutet för cement och betong

En sådan ändring i förteckningen skulle innebära att institutet med tillämpning av 8 § punkt 17 ttf och 34 § 2 mom. ttk skulle kunna tullfritt införa vilken som helst av den materiel som avses i 84, 85 och 90 kap. tulltaxan. Genomförs ändringen torde detta emellertid, som framgått av det föregående, kunna förväntas bidra till att underlätta tillämpningen av 34 § 4 mom. ttk vid införsel av undervisningsfilm.

Ytterligare andra importörer av undervisningsfilm, exempelvis studentfilmstudios och liknande eller enskilda företag, bör däremot inte ifrågakomma för införsel i förteck-

ningen. Denna måste av naturliga skäl begränsas, något som givetvis inte innebär att dessa importörer inte skulle kunna föra in undervisningsfilm såväl tull- som skattefritt.

Införsel av film- och TV-apparatur för tillfällig användning här i landet

Närmare beträffande gällande ordning m. m.

Som framgått av redogörelsen för gällande ordning kan temporär tullfrihet erhållas för materiel som under viss tid och under vissa förutsättningar införs till landet. Under denna tid får införd materiel användas i viss utsträckning. Bestämmelserna på området och deras praktiska tillämpning har på senare tid alltmera kommit i blickpunkten.

Så är fallet när det gäller införsel av bl. a. TV-utrustning som används av Sveriges Radio (SR). För att kunna bevaka större evenemang måste SR i vissa fall låna utrustning från andra länders TV-bolag. Vid vissa idrottstävlingar lånas från utlandet en s. k. slowmotionapparat som används för att återuppspela de särskilda tävlingsmomenten. Också annan materiel, exempelvis specialutrustade bussar, lånas ibland från utlandet vid sådana evenemang. Inspelningarna sänds på grund av sitt nyhetsvärde ofta direkt inte bara i Sverige utan överförs också till utlandet. En sådan till utlandet överförd sändning utgör i tullhänseende inte en handelsvara jämförbar med exempelvis en exporterad film. Den från utlandet lånade materielen tullbehandlas därför med hänsyn härtill.

Materielen kan införas med temporär tullfrihet enligt bestämmelserna i 10 § punkt 3 ttf om den inkommer tillsammans med yrkesman som själv skall använda den eller personligen övervaka användningen. I fråga om de specialutrustade bussarna finns även vissa möjligheter till temporär tullfrihet enligt 11 § ttf och 50 § 1 mom. c) ttk. Konungen kan sålunda förordna om tullfrihet under viss tid för transportmedel som endast tillfälligt skall användas här i landet. Motsvarande gäller för särskilt inkommande delar och tillbehör som avses för reparation

av sådant transportmedel.

Också enligt 10 § punkt 5 ttf kan temporär tullfrihet medges för materiel som införs för tillfälligt bruk vid bl. a. idrottstävlingar och andra liknande arrangemang av internationell karaktär. Med en något vidare tillämpning av detta författningsrum torde även materiel som används i anslutning till sådana arrangemang kunna införas med temporär tullfrihet. Författningsrummet gäller även i motsvarande mån vid införsel för tillfälligt bruk av materiel för teaterföreställningar, kongresser eller officiella festligheter av internationell karaktär.

Avser införseln i stället materiel för tillfälligt bruk här i landet för inspelning av film eller band som skall utföras till det land som lånat ut materielen gäller andra regler. Materielen får i sådant fall anknytning till en exporterad handelsvara, dvs. filmen eller bandet. 10 § punkt 2 ttf kan då tillämpas. Bestämmelsen innebär nämligen att temporär tullfrihet medges för verktyg och instrument av speciellt utförande som inkommer för att användas vid tillverkning av viss exportvara. Motsvarande gäller för varor som inkommer för att användas vid avprovning av viss exportvara. I bägge fallen skall vad som införs ställas till förfogande av den utländska köparen av exportvaran.

Vidare gäller de förut berörda bestämmelserna om saminspelning av film. Om avtal rörande sådan inspelning föreligger mellan Sverige och annan stat medges tullfrihet för införd inspelningsapparat. Denna gäller oavsett om vad som införs skall användas av den inresande eller stå under hans personliga överinseende.

I andra fall än de här nämnda uttas däremot tull också vid införsel för tillfällig användning här i landet av film- och TV-inspelningsmateriel. Flera problem uppkommer i dessa sammanhang.

Den i avsnittet om gällande ordning berörda möjligheten att med tillämpning av 6 a § trf erhålla reducerad tullrestitution torde i här redovisade fall inte erbjuda någon lättnad. Restitutionen skulle komma att aktualiseras vid utförseln eller användning här i

landet av instrument, apparatur och annan utrustning för film- eller TV-inspelning. Full tull har erlagts vid införseln och denna har inte skett under något av de förhållanden som åsyftas i författningsrummet.

Att full tull erlagts innebär att importören får betala tull på ett värde motsvarande den införda varans anskaffningsvärde. En sådan ordning leder, menar importörerna av den ifrågavarande materielen, ofta till orimliga resultat som i hög grad kan försvåra den inhemska film- och TV-produktionen. Tull- och beskattningsvärde borde i stället utgöras av belopp motsvarande den hyra importören har att erlägga för materielen.

Den praktiska innebörden av nuvarande ordning belyses i ett par likartade fall som 1971 kommit under Kungl. Maj: ts prövning. Här skall ett av dem redovisas. AB Europa Film yrkade hos generaltullstyrelsen restitution enligt 6 § trf av tull, 728 kr, och allmän varuskatt, 1 655 kr, för ett kameraobjektiv som införts den 25 juli 1968 och utförts den 7 augusti samma år. Vidare gällde det restitution enligt samma författningsrum av tull, 668 kr, och allmän varuskatt, 954 kr, för ett kameraobjektiv med tillbehör som införts den 27 juli 1968 och utförts den 2 augusti samma år. (Här bör anmärkas att skatteprocenten för den allmänna varuskatten endast var 6 % vilket bör jämföras med nuvarande skatteprocent för mervärdeskatt om 15 %.) Bolaget motiverade restitutionsyrkandena med att förutsättningar för restitution under viss tid varit för handen i samband med införseln. Materielen hade förhyrts för att användas vid filminspelning. Det ena objektivet hade använts tre dagar och det andra en dag.

Generaltullstyrelsen lämnade ansökningsen utan bifall. Styrelsen ansåg inte något stadgande i ttf kunna medföra temporär tullfrihet i fall som här förelåg. Sådana synnerliga skäl för medgivande av särskild restitution som avses i 6 § trf förelåg inte heller. Möjligheten att medge reducerad restitution enligt 6 a § trf hade också prövats. Denna restitutionsform kan under vissa bestämda betingelser komma i fråga för varor

som införts för tillfälligt brukande och där- efter återutförs. Styrelsen hade emellertid inte funnit förutsättningar föreligga för tillämpning av detta författningsrum.

Bolaget fullföljde sin talan och yrkade hos Kungl. Maj: t i andra hand att materielen skulle åsättas ett väsentligt reducerat tullvärde. Hyresvärdet för objektiven utgjorde 125 kr per dag eller 500 kr per vecka. Tull och allmän varuskatt uppgick till sammanlagt 4 005 kr. Objektiv av det slag det här var fråga om tillverkades inte i Sverige och bolaget ansåg de speciella branschförhållandena utgöra synnerliga skäl. Tekniska och konstnärliga krav måste uppfyllas och bolaget framhöll att filmbranschen i ett litet land inte hade ekonomisk möjlighet att tillhandahålla apparatur för varje inspelnings speciella behov. Slutligen ville bolaget understryka att den utländske leverantören angett ett försäkringsmässigt nyvärde på den uthyrda materielen. Denna var emellertid oftast av äldre tillverkning och det aktuella saluvärdet var endast omkring hälften av det angivna försäkringsmässiga värdet.

Det upplystes att viss restitution av allmän varuskatt skett till rättelse av felräkning.

Kungl. Maj: t lämnade emellertid besvären utan bifall.

Utgången av detta fall föranledde år 1970 Föreningen Sveriges filmproducenter att hos Kungl. Maj: t hemställa om sådan ändring av eller komplettering till gällande bestämmelser som behövs för att möjliggöra tullfri införsel av utrustning som förhyrts för inspelning av kinematografisk film. Till stöd för sina yrkanden framhöll föreningen att viss specialutrustning allt oftare förhys av producenten i stället för att köpas. Vanligtvis skedde förhyrningen från upplåtare inom landet, men det förekom allt oftare att utrustningen var av sådant slag och hade så hög anskaffningskostnad att inget företag inom landet ansåg det ekonomiskt försvarligt att inköpa utrustningen. Hänsyn måste tas till den ringa användning i förhållande till anskaffningskostnaden som utrustningen kunde få inom den svenska filmproduktionen. Tullbeläggningen medförde emeller-

tid så höga kostnader att också en förhyring blev oproportionellt dyr. Den svenska filmen hade, underströk föreningen, hittills kunnat hålla en tekniskt hög standard. Det var givetvis av vikt att detta kunde ske även i fortsättningen. Om man inte hade möjlighet att till rimlig kostnad förhyra produktionsutrustning i utlandet försvarades emellertid möjligheterna att hålla den höga standarden.

Generaltullstyrelsen och kommerskollegium fick föreningens framställning på remiss.

Generaltullstyrelsen erinrar om att full tull i princip skall tas ut för varor som införs till landet även om varorna skall användas här endast tillfälligt. Enligt särskilda stadganden i ttf kan temporär tullfrihet emellertid i vissa fall ifrågakomma. Detta gäller exempelvis beträffande utrustning som tillfälligt införs för resandes yrkesutövning. Enligt vad som närmare anges i ttk får temporär tullfrihet för sådan utrustning medges om utrustningen är avsedd att användas av den inresande eller under hans personliga överinseende. Vidare erinrar styrelsen om vad som gäller vid införsel av föremål för inspelning av film enligt avtal om saminspelning mellan Sverige och annan stat. Tullfrihet kan i detta fall medges även om det införda föremålet inte skall användas av den inresande eller under hans personliga överinseende. Under de här antydda förutsättningarna kan sålunda utrustning som förhyrts från utlandet för tillfällig användning här i landet för filminspelning införas tullfritt. På grund av stadgande i förordningen om frihet från införselavgift i vissa fall följer med tullfriheten även frihet från skatt. Tullfrihet kan också ifrågakomma inom ramen för Efta-konventionen.

Styrelsen erinrar slutligen om att möjlighet tillskapats att mot reducerad tull tillfälligt disponera materiel som införts från utlandet. Det rör sig här om vissa speciella varukategorier, exempelvis entreprenörmateriel.

Statsmakterna i de nordiska länderna har sedan lång tid tillbaka, fortsätter styrelsen, eftersträvat att så vitt möjligt åstadkomma likformighet i fråga om tullagstiftning. Detta

har bl. a. resulterat i regler om temporär tullfrihet och reducerad restitution med i stort sett samma sakliga innehåll i de olika länderna. Om inte synnerligen starka skäl talar för en ensidig ändring eller komplettering av de svenska bestämmelserna, anser styrelsen att en sådan inte bör övervägas. De skäl som föreningen anfört för tullbefrielse kan vidare åberopas också av andra producenter som för sin produktion är beroende av att tillfälligt använda sig av förhyrd materiel från utlandet.

Styrelsen hemställer att föreningens framställning inte skall föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd. Skulle stödåtgärder för den svenska filmproduktionen anses påkallade bör önskemålet tillgodoses på annat sätt än genom tullåttnader.

Ej heller *kommerskollegium* anser sig böra tillstyrka den gjorda framställningen. Uppenbart är emellertid, framhåller man, att fall kan förekomma där ett uttagande av tull i vanlig ordning på den införda materielen hela värde kan medföra en orimligt hög tullbelastning. Skäl synes tala för tillämpning av den ordning som gäller för reducerad restitution också i andra fall än som enligt gällande rätt kan ifrågakomma. För att fastställa möjligheterna för en sådan utvidgning av 6 a § trf torde, fortsätter kollegiet, emellertid krävas en mera allmän utredning, där hänsyn får tas bl. a. till därmed förbundna administrativa problem. Att i ett isolerat fall som det nu föreliggande föregripa en eventuell utredning anser kollegiet inte lämpligt.

Utkast till ändring i nuvarande ordning

Inledning

De framförda önskemålen från branschhåll avser i första hand tullfrihet för sådan film- och TV-materiel som införs från utlandet enligt hyresavtal. Fråga är om kortvarig tillfällig användning här i landet av materielen. I andra hand yrkas reduktion av tullvärdet och därmed även av det beskattningsvärde som ligger till grund för beräkning av mervärdeskatt.

En bedömning av de möjligheter som finns att tillmötesgå de framförda önskemålen bör självfallet rätteligen även här göras mot bakgrunden av en samlad överblick av tullbehandlingen i dess helhet. Som förut framhållits kan en sådan emellertid inte göras i en PM av här föreliggande typ. Det kan i sammanhanget vidare erinras om att vissa expertgrupper när detta skrivs sedan en tid arbetar inom finansdepartementet på tullområdet. Den ena gruppen behandlar allmänna spörsmål inom ramen för tullagen. Den andra gör en teknisk översyn av bl. a. ttf, ttk, trf och tulltaxan i syfte att åstadkomma bl. a. en bättre systematisering av de olika bestämmelserna och en förenkling av dessa. En genomgång av reglerna i 6 och 6 a §§ trf om särskild restitution och reducerad restitution ingår sålunda i denna översyn.

Nämnda förhållanden gör att möjligheterna till författningsändring på grundval av här berörda branschönskemål inte torde vara stora. Enligt filmutredningens mening bör emellertid en isolerad prövning av frågan likväl företas med hänsyn till dennas stora betydelse för branschen.

Frågan om fullständig tullfrihet

Beträffande först önskemålet om tullfrihet måste beaktas att detta spörsmål sammanhänger med frågan om möjligheten att också kunna erhålla frihet från mervärdeskatt. Som framgått av det föregående är skatten nämligen en beloppsmässigt tyngre belastning än tull i fall där importören inte är skattskyldig enligt MF och således inte kan lyfta av skatten inom ramen för mervärdeskattesystemet. Skatten tas vidare ut i samma ordning som tull. De administrativa kostnaderna och tidsåtgången för tullbehandlingen träffar därför importen på ungefär samma sätt som f. n. även om fortsättningsvis endast skattskyldighet skulle föreligga. För att i praktiken medföra någon mera betydande lättnad vid import av film eller TV-utrustning för tillfällig användning här i landet måste en tullfrihet därför kombineras med frihet från mervärdeskatt.

Den tullbeläggning som sker enligt nuvarande ordning är motiverad av en önskan att skydda den inhemska produktionen av aktuell materiel. Eftersom materielen emellertid, såvitt framgått, inte tillverkas inom landet och ej heller kan hyras från inhemskt uthyrningsföretag för den tillfälliga användning det här gäller, borde på denna grund tullfrihet i och för sig kunna motiveras.

Beskattningen grundar sig som förut nämnts på helt andra skäl, nämligen fiskala. En bedömning av den fiskala betydelse skatten på detta område kan tänkas ha sammanhänger med en rad frågor som helt faller utanför ramen för denna PM. Att föra in bestämmelser i MF om skattefrihet för här aktuell materiel i samband med införsel ter sig vidare från skatteteknisk synpunkt främmande och föga välbetänkt. Det skulle kräva att man med frångående av nuvarande systematiska uppbyggnad av mervärdeskattesystemet blev tvungen att vidta ändringar och införa undantagsregler och specialbestämmelser i MF. En sådan ändring skulle dessutom stå i motsatsförhållande till den strävan efter att göra mervärdeskatten generell i största möjliga utsträckning som hittills gjort sig gällande inom lagstiftningen på området. Generell skattefrihet i samband med införsel för tillfällig användning här i landet av film- och TV-utrustning ter sig därför inte som något lämpligt led i en ändring av nuvarande ordning i syfte att söka gå framställda önskemål tillmötes.

Detta innebär att man, även om tullfrihet i sammanhanget i och för sig inte kan anses omotiverad, likväl med hänsyn till mervärdeskatten måste söka en annan teknisk lösning. Av betydelse måste därvid vara att kunna bygga på redan tillämpade metoder att åstadkomma såväl tull- som skattelättnad.

Frågan om reduktion av tullvärdet

I diskussionen kring frågan om tullbehandlingen av den här aktuella film- och TV-utrustningen har framförts att en lösning måhända skulle kunna nås genom reduktion av tullvärdet. Man har menat att ett reduce-

rat sådant värde skulle kunna grundas på den införda materielens hyresvärde enligt kontrakt mellan importör och leverantör.

Även om en sådan lösning från åtskilliga synpunkter framstår som en god och till verkligheten anpassad metod att nå överensstämmelse mellan priset för vad som förvärvas och tull och mervärdeskatt, torde en lösning enligt denna linje likväl inte vara välbetänkt.

Hyresvärdet kan sålunda inte sägas utgöra en på tillräckligt objektiva grunder fastställt bas för beräkning av tull och mervärdeskatt. I verkligheten kan förbindelserna och det ömsesidiga hänsynstagandet mellan svensk importör och utländsk leverantör självfallet vara mycket olika. Ett system som bygger på angivna hyresvärden torde i många fall kunna förväntas mer eller mindre direkt inbjuda till skentransaktioner. Gällande tullagstiftning ställer sig också främmande till en sådan ordning.

Tullen på detta område har som framhålls i annat sammanhang inte något fiskalt intresse utan är tänkt som en skyddstull. Beträffande mervärdeskatten är förhållandet emellertid annorlunda. Skatten är sålunda fiskalt motiverad och skattebortfall som inte motiverats av skattepolitiska eller skattetekniska skäl är i princip inte godtagbara. Tanken att genom åtgärder inom mervärdeskattens ram söka tillmötesgå i och för sig berättigade och väl underbyggda önskemål från olika instanser inom filmområdet har hittills ej heller gett resultat.

En annan vägande invändning mot tanken på ett reducerat tullvärde är att en sådan ordning skulle medföra betydande administrativa svårigheter. Reduktionens storlek kan ju avgöras först i efterhand om man inte vid införseltillfället med absolut säkerhet vet hur länge den förhyrda materielen kommer att användas här i landet. Ny hyra kan ju aktualiseras och en kontroll av vad hyran gäller kan bli nödvändig. Att i förevarande sammanhang införa ett system med reducerat tullvärde synes sålunda inte böra övervägas.

Tull- och skatterestitution

Av fiskala och skattetekniska skäl bör som framgått varken reduktion av tullvärde eller fullständig tull- och skattefrihet komma ifråga. En utvidgning av tillämplighetsområdet för reducerad restitution synes i stället erbjuda en nära till hands liggande lösning. Innehållet i 6 a § trf visar att det närmast är reglerna i denna paragraf som därvid är av intresse. Paragrafen som täcker både tull och mervärdeskatt innebär i sammandrag att reducerad restitution i den mån Konungen så förordnar åtnjuts vid återutförelse av

1. rullande järnvägsmateriel och delar därtill som införts för tillfälligt brukande,

2. materiel som införts för tillfälligt brukande vid utförande av anläggnings-, byggnads- eller liknande arbeten eller komplettering, reparation, avprovning eller liknande arbeten på anläggning eller byggnad eller på fastighet som är inrättad för industriell verksamhet eller på maskiner tillhörande byggnad eller sådan fastighet,

3. materiel som införts för tillfälligt brukande för vetenskapligt, undervisnings- eller tekniskt ändamål,

4. maskiner, apparatur, instrument och delar därtill som införts för tillfälligt brukande antingen som ersättning för motsvarande föremål, som skadats eller förstörts genom olycka, eller i avvaktan på avlämnande av motsvarande beställda föremål eller som på grund av fel eller av annan anledning inte befunnits överensstämma med ingåendet köpeavtal och i avvaktan på avtalsenligt avlämnande endast tillfälligt används här i landet eller efter införelse för tillfälligt brukande avvaktar att bli försatta i avtalsenligt skick.

Tull- och skatterestitution av erlagt belopp åtnjuts med avdrag för varje påbörjad månad efter materielens införelse eller, där Konungen så förordnar, för varje påbörjad månad efter materielens ianspråktagande av

för järnvägsmateriel 2 %

för materiel för vissa anläggnings- och byggnadsarbeten 5 %

för materiel för vetenskapligt, undervisnings- eller tekniskt ändamål med 5 %

för maskiner, apparatur, instrument och delar därtill 10 %.

Den tänkta lösningen

Reducerad restitution utgår sålunda med det erlagda tull- och skattebeloppet reducerat

för varje påbörjad månad räknat från införelsen med nyss angivna %-tal. I vissa fall räknas i stället från påbörjad månad efter materielens ianspråktagande. En utvidgning av bestämmelserna till film- och TV-materiel torde böra anknytas till 6 a § första stycket punkten b trf rörande materiel som införs för tillfälligt brukande för vetenskapligt, undervisnings- eller tekniskt ändamål. Författningsrummet skulle sålunda kunna ges en vidgad tillämpning genom utbyggnad av sista meningen på följande sätt:

för vetenskapligt, undervisnings- eller tekniskt ändamål eller för inspelning av biografilm eller för TV-sändning; samt . . .

Vidare bör undersökas i vad mån andra stycket av samma paragraf med bestämmelserna om %-talen behöver ändras för att kunna anpassas även efter den speciella materiel det här kan bli fråga om. En dylik anpassning synes böra grundas på två faktorer. Den första utgörs av den tid under vilken materielen kan anses så modern att den är användbar för avsett ändamål. Den andra faktorn gäller den tid under vilken materielen i det enskilda fallet tillfälligt används för avsett ändamål. Det har framgått att materielen i sistberörda fall i regel används under mycket kort tid, ofta under kortare tid än en månad. Fråga är vidare om i tekniskt hänseende förhållandevis snabbt utvecklingsbar apparatur som därför fort blir omodern.

Från de synpunkter filmutredningen företräder bör hänsyn också tas till att man i största möjliga utsträckning upprätthåller en hög teknisk standard hos svensk film- och TV-produktion. Med beaktande härav och av övriga förhållanden synes %-talet kunna sättas till 5.

Förslaget innebär att rätten till restitution konsumerats först efter 20 månaders användning och att i flertalet fall en 90- eller 95-procentig tull- och skattefrihet kommer att föreligga. Andra stycket 6 a § trf behöver inte ändras om denna lösning genomförs.

Skulle utredningen inom finansdepartementet på bl. a. förevarande område resultera i en ny författning om tullrestitution,

torde det nu framlagda förslaget kunna utan svårighet inarbetas i den nya författningen.

Statens offentliga utredningar 1972

Kronologisk förteckning

---

1. Ämbetsansvaret II. Ju.
2. Möbelindustrin i Sverige. I.
3. Personal för tyg- och intendenturförvaltning. Fö.
4. Säkerhets- och försvarspolitiken. Fö.
5. CKR. (Centrala körkortsregistret) K.
6. Reklam I. Beskattning av reklamen. U.
7. Reklam II. Beskrivning och analys. U.
8. Forskningen inom försvaret. Fö.
9. Samhället och filmen. Del 2. U.

Statens offentliga utredningar 1972

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Ämbetsansvaret II. [1]

Försvarsdepartementet

Personal för tyg- och intendenturförvaltning. [3]

Säkerhets- och försvarspolitiken. [4]

Forskningen inom försvaret. [8]

Kommunikationsdepartementet

CKR. (Centrala körkortsregistret) [5]

Utbildningsdepartementet

Reklamutredningen. 1. Reklam I. Beskrivning av reklamen.

[6] 2. Reklam II. Beskrivning och analys. [7]

Samhället och filmen. Del 2. (9)

Industridepartementet

Möbelindustrin i Sverige. [2]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

Systematisk forskning

Utskottet för systematisk forskning

Förordning om systematisk forskning
Särskilt om systematisk forskning
Systematisk forskning

Kommunikationsdepartementet
Gen. (1972:13)

Utlåtningssamling

Utlåtningssamling 1972:13
[1] 1. Utgåva i Systematisk forskning
Särskilt om systematisk forskning

Industridepartementet
Industridepartementet

KUNOL BIBL.
15 DEC 1972
STOCKHOLM

